Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/institutionsesiu0000unse

L. RIVET S. I.

INSTITUTIONES IURIS ECCLESIASTICI PRIVATI

QUAESTIONES SELECTAE E TOMO II.

DE REBUS ECCLESIASTICIS TEMPORALIBUS DE IUDICIIS

AD USUM PRIVATUM AUDITORUM UNIVERSITATIS GREGORIANAE

ALMA COLLEGE
348.71
LIBRARY
R525
Alma, California

ROMAE 1914

Property of
CLgA
Please return to
Graduate Theological
Union Library

L. RIVET S. I.

LECTOR IURIS PUBLICI ET INSTITUTIONUM CANONICARUM

IN UNIVERSITATE GREGORIANA

INSTITUTIONES IURIS ECCLESIASTICI PRIVATI

TOMUS II.

QUAESTIONES SELECTAE

I. De bonis ecclesiasticis, de locis sacris, de coemeteriis et sepultura ecclesiastica.

II. De iudiciis ecclesiasticis.

ROMAE

EX TYPOGRAPHIA PONTIFICIA IN INSTITUTO PII IX

(IUVENUM ARTIFICUM A S. IOSEPH)

Prostat apud Depositarium librorum Universitatis Gregorianae

120, Via del Seminario

1914

ALMA COLLEGE
348.71
LIBRARY
R525
Alma, California

5988

APPROBATIO ECCLESIASTICA OPERIS

Facultatem facimus ut opus, cui titulus : *Institutiones iuris ecclesiastici privati. Tomus II.*, a P. Ludovico Rivet, nostrae Societatis sacerdote, compositum typis mandetur, si ita iis, ad quos pertinet, videbitur.

Romae, in festo S. Ioannis Francisci Regis, 4 Iulii 1914.

Octavius Turchi S. I.
Praepositus Provinciae Romanae.

IMPRIMATUR
Fr. Albertus Lepidi O. P., S. P. A. Magister

IMPRIMATUR
Franciscus Faberi, Vicariatus Urbis Adsessor

PRAEFATIO AUCTORIS.

Cum primo consilium suscepimus harum Institutionum tomum I. in vulgus edendi, nobis in animo erat, tomum II. publici iuris non facere nisi completum et absolutum, amplectentem scilicet universam materiam de rebus ecclesiasticis temporalibus et spiritualibus, de iudiciis et poenis ecclesiasticis, prouti in prooemio tomi I. declarabamus. Interim tamen, vertente anno scholastico praeterito (1913-1914), dilectorum Auditorum gratia, quaestiones quasdam e tomo II selectas typis mandavimus, privato ipsorum usui reservatas, videlicet de rebus Ecclesiae temporalibus, de locis sacris, de coemeteriis et sepultura ecclesiastica, ac insuper de iudiciis ecclesiasticis; tractatum autem de rebus spiritualibus (inter quas ob amplitudinem et practicum momentum Sacramentum Matrimonii praecipuum locum occupat) necnon tractatum de censuris ex proposito reliqueramus utpote quos in Universitate Gregoriana cathedra Theologiae Moralis tamquam provinciam propriam sibi vindicet.

Nunc autem, re maturius considerata, opportunius visum est, has quaestiones selectas, una cum tomo I. publici iuris facere: sub actuali enim forma, opus, licet aliquatenus

incompletum, praelectionibus Institutionum canonicarum in Seminariis haud inutile evadere posse nonnulli iudicaverunt.

Hanc occasionem laeti arripimus gratitudinem nostram publice manifestandi tum erga Adm. Rev. P. Franciscum-Xaverium Wernz, Praepositum Generalem nostrae Societatis, cuius adhortamentis confortati opus aggredi non dubitavimus, tum erga Rev. P. Iosephum Biederlack, quondam antecessorem nostrum in hac cathedra Iuris publici et Institutionum canonicarum, hodie vero Lectorem Theologiae Moralis in Universitate Oenipontana, qui summa benignitate nobis concessit egregiis suis praelectionibus, in Universitate Gregoriana olim habitis typisque privatis mandatis, tamquam propriis uti, qua licentia praesertim in exponenda hierarchia iurisdictionis magno emolumento, ni fallimur, usi sumus. Curae atque laboris in hoc nostro qualicumque opere concinnando impensi minime nos pigebit, modo aliquam demum utilitatem progignere et nonnihil conferre valeat ad Dei gloriam, quae nobis unice in votis est.

Romae, die 6 Iulii, in Octava SS. Apostolorum Petri et Pauli.

Ludovicus Rivet S. I.

PROOEMIUM

Multis hodie probatur divisio iuris ecclesiastici privati in tres tractatus, quibus respective materia de *personis*, de *rebus*, de *iudiciis* et *poenis* attribuitur. His tractatibus apte praemittuntur prolegomena de fontibus *essendi* et *cognoscendi* iuris canonici, nempe de legislatore (et legibus) et de collectionibus legum ecclesiasticarum.

Hunc ordinem secuti, in tomo priori *Institutionum* iuris ecclesiastici privati, quas, favente Deo et auxiliante B. V. Maria, mox typis mandare proponimus, adnectemus *prolegomenis* de fontibus iuris canonici integram tractationem de *personis*, seu de duplici hierarchia Ordinis et iurisdictionis.

In altero tomo, ulteriori tempore publicando, agetur primo de *rebus* Ecclesiae tum *spiritualibus* (maxime de Sacramentis) tum *temporalibus*, dein de *iudiciis* et *poenis*.

Interim opportunum visum est, dilectorum auditorum gratia, quaestiones duas ex materia tomi posterioris seligere et pro modulo nostro exaratas typis mandare.

Igitur in praesentibus foliis successive tractabuntur :

QUAESTIO I. — **De rebus ecclesiasticis temporalibus;** quae quaestio triplicem partem complectetur :

P. I. — *De bonis ecclesiasticis.*
P. II. — *De locis sacris.*
P. III. — *De coemeteriis et sepultura ecclesiastica.*

QUAESTIO II. — **De iudiciis ecclesiasticis.**

QUAESTIO I

DE REBUS ECCLESIASTICIS TEMPORALIBUS

PARS PRIMA

De bonis ecclesiasticis

SECTIO I.

De bonis ecclesiasticis in genere.

Praenotandum.

Christus Dominus Ecclesiam a se fundatam regnum visibile, omnibus hominibus necessario ingrediendum esse voluit, ipsamque ad gradum societatis *perfectae, independentis* et plane sibi *sufficientis* evexit.

Cum autem Ecclesia *inter homines* versetur, *ab* hominibus et *pro* hominibus gubernetur, vix indiget probari, ipsi non tantum *spiritualibus* sed et *temporalibus* mediis utendum fore: hinc quasi sponte fluit ius Ecclesiae ad bona temporalia. Ob impugnationes tamen adversariorum interest in tuto ponere ius Ecclesiae possidendi bona eisque utendi independenter prorsus a societate civili. Posito autem principio, manebit consideranda disciplina ab Ecclesia constituta circa *administrationem* et *alienationem* suorum bonorum.

Sit igitur articulus primus de *acquisitione* et *possessione* bonorum ecclesiasticorum; succedet articulus secundus de eorum *administratione,* et tertius de *alienatione.*

Articulus I.

De acquisitione et possessione bonorum ecclesiasticorum.

I. Notiones.

1. **Definitio et divisio.** *Bona ecclesiastica* in genere intelleguntur res omnes temporales quae *in dominio Ecclesiae* existunt et *ad fines* et *usus* ipsius *proprios* legitima auctoritate destinatae sunt.

Dividuntur: 1) in bona *corporalia* quae sensibus attinguntur (ut est ager, domus, pecunia), et *incorporalia* seu iura (servitus activa, credita, ius hereditatis);

2) in bona *immobilia* sive *natura sua* (ager, domus) sive *destinatione*, quando nempe ad perpetuam quamdam rei immobilis utilitatem destinantur (sic instrumenta, machinae pro agris colendis, officinis, fodinis), et *mobilia* quae loco moveri possunt et vel *fungibilia* sunt, si primo usu consumuntur nec *servando servari* possunt (puta pecuniam, esculenta), vel *non fungibilia*, si eis uti quis potest quin statim consumantur (ut est equus, bos). *Iura* et *obligationes* (vg. credita) sequi censentur naturam rei cui inhaerent, ideoque partim *mobilibus* partim *immobilibus* adcensentur;

3) in bona *pretiosa* seu magni valoris et *non pretiosa* seu exigui valoris: olim ut res non pretiosa habebatur ea cuius valor 25. scutata aurea (circa 225. libel.) non superabat: verum hodie valor pecuniae duplo saltem vel triplo minor dici debet: desunt tamen adhuc authenticae Ecclesiae declarationes quid nunc debeat pretiosum dici [1];

[1] Cfr. Wernz, *Ius Decretalium* t. III. n. 160 et not. 40. Noldin, *De censuris* n. 100. *exigui valoris* dicit rem quae valorem 600. lib. non excedit; alii adhuc liberaliores sunt. Ex facultatibus Episcopis Statuum Foederatorum concessis (Cfr. Conc. plen. Baltimor. III. Romae revisum) et recenter ex facultate a S. C. de Relig. (31. Iul. 1909, Acta Ap. Sed. I. 695.) Religiosis

4) in bona *communia* seu profana et *sacra* seu religiosa, prout nulla vel aliqua speciali consecratione, benedictione, deputatione ad cultum divinum aucta sunt. Prioris generis sunt vg. domus, agri ecclesiae dati, posterioris generis vasa sacra, quamvis etiam sacra *lato sensu* dici possint priora, eo quod ad fines pios et ecclesiasticos destinantur et in dominio Ecclesiae constituuntur.

2. **Historia.** — Ecclesiam iam ab initio bona quaedam possedisse certum est, quae praesertim res mobiles fuerunt ex oblationibus fidelium provenientes. Difficulter enim propter leges Romanas et saevientes persecutiones bona immobilia acquirere et possidere poterat.

Paullatim vero bona immobilia (ecclesias, coemeteria) possedit. Quod nunc adeo certum est, ut id in dubium revocare nemo audeat. (Cfr. GRISAR. *Histoire de Rome et des Papes*... t. I. n. 130. EUSEB. *Hist. eccl.* VII, 30, VIII, 1, 5; 2, 4. cfr. conspectum historicum de ecclesiis infra n. 24.). *Quo titulo* ea possidere potuerit non ita clarum est: forte *corporationes* instituendo ad instar et cum nomine corporationum seu collegiorum mutui auxili et *funerariorum* (1). Probabilius diceres eam possedisse ut *corporationem religiosam* quae de se *illicita*, interdum tamen *tolerata* erat, tempore tantum persecutionum *proscripta* et spoliata (2).

Constantinus Magnus plenam libertatem acquirendi Ecclesiae agnovit, quam alii Imperatores christiani etiam novis favoribus auxere. In regnis Francorum Ecclesia mox magnas obtinuit possessiones, iunctis privilegiis immunitatis

---

facta, *sine recursu ad S. Sedem* debita contrahendi quae summam 10.000, libellarum non excedant, coniectare licet novum Codicem non habiturum ut *pretiosam* nisi rem pretii multo maioris quam olim. Cfr. *Nouv. Rev. Théol.* 1911. p. 201. in nota.

(1) Ita DE ROSSI, *La Roma Sotterranea cristiana*, t. I. p. 102-108.

(2) ITA DUCHESNE, *Origines chrétiennes*, ch. XXIII. § 4. pp. 401-403. Nec sententiam suam mutavit in opere *Histoire ancienne de l'Eglise* t. I. c. 19. Aliquando etiam potuit Ecclesia per *personas interpositas* possidere, quae nomine proprio bona illa habere censebantur. Ita MARUCCHI, *Manuale di Archeologia cristiana*. P. III. c. 1. p. 119.

a vectigalibus, restitutionis in integrum etc.; at fatendum est bona ecclesiastica non paucis oneribus simul subiecta fuisse.

Inde a saeculo XIII exeunte inceperunt Principes ius Ecclesiae suis legibus limitare et arctare. Tempore Pseudo-Reformationis, in pluribus Europae partibus, et fere ubique post Revolutionem Gallicam et iniustas subsecutas spoliationes et saecularizationes, Ecclesiae patrimonium non parum fuit reductum. Immo ius eius acquirendi et possidendi haud raro legibus exceptionalibus ita limitatur ut vix eadem libertate gaudet Ecclesia ac privatus quilibet.

3 *Administratio* bonorum ecclesiasticorum sub Episcopi auctoritate per clericos, praesertim *diaconos*, serius per *Archidiaconum* exercebatur. Conc. Chalcedonense (a. 451.) can. 26 (c. 21. c. XVI, q. 7.) apud omnes Episcopos constitui iussit *oeconomum* qui simul *administrator* bonorum sub auctoritate Episcopi esset et *testis* eius bonae administrationis. Quae praescriptio per leges Iustinianeas confirmata, in Oriente maxime viguit, in Occidente vero vix in praxim deducta est (1). Quamdiu bona dioecesana unam massam constituerunt, reditus in plures partes dividebantur quae respective Episcopo, clero, pauperibus, fabricae ecclesiae obveniebant. Cum autem saec. IX. et multo magis a saec. XI. pars bonorum immobilium variis officiis attribui coepta est, ut eius reditus titulari officii inservirent (quae fuit origo *beneficiorum* (2), Episcopus unicus administrator amplius non fuit, at plures exstiterunt, nempe varii beneficiati; nec raro adhibiti sunt etiam laici, vg. pro administratione bonorum ecclesiae parochialis.

Leges civiles hodiernae libertatem Ecclesiae quoad bonorum administrationem non parum restringere solent.

4. *Alienationi* bonorum ecclesiasticorum semper Ecclesia minus favit, quia haec bona semel Ecclesiae data in patrimonium eius cesserant eorumque reditus ad pauperes, opera

(1) Fourneret, in *Dict. de Théol. cath.* v. *Biens ecclésiastiques* col. 857. sq.
(2) Wernz, t. II. n. 245.

pia, cultus divini dignitatem destinabantur; at accedente iusta causa illa alienari semper permisit, immo ob urgentes necessitates fidelium, tempore famis, belli etc., etiam vasa et paramenta sacra vendere non dubitabat. Episcopus qui in his alienationibus permittendis uti solebat vel etiam debebebat consilio suorum consultorum, ad licentiam S. Sedis obtinendam non tenebatur (1). Prima vice in Conc. Lugdunensi II. (a. 1274.) (2), apparet haec necessitas beneplaciti R. Pontificis, sed pro speciali tantum quadam alienationis specie. At ad varios abusos coercendos decrevit Paulus II. per Const. « *Ambitiosae* » (3) 1. Mart. 1468. ut pro omni alienatione rei pretiosae mobilis vel immobilis requireretur beneplacitum Sedis Apostolicae. Quam iniunctionem Conc. Tridentinum (sess. 25. c. 11. de ref.) et plures RR. Pontifices confirmaverunt, v. g. Urbanus VIII. per S. C. Conc. 7. Sept. 1624., et tandem denuo in pleno vigore restituit, *sublatis omnibus consuetudinibus* vel *privilegiis contrariis*, Pius IX., Const. « *Apost. Sedis* » (ser. IV. n. 3.) (4).

II. De iure Ecclesiae acquirendi et possidendi bona temporalia.

5. **Errores.** — Antiquorum haereticorum saeculi II. et V. errores renovaverunt Arnaldus Brixiensis (saec. XII.), Waldenses (saec. XIII.), Marsilius Patavinus et Wicleff (saec. XIV.) qui tenuerunt Ecclesiam bona temporalia possidere non posse. Legistae, Protestantes, plures Gallicani, fautores Revolutionis Gallicae vel nullum ius possidendi penes Ec-

(1) Cfr. Wernz, t. II. n. 134; Fourneret l. c. col. 861. sq. Cf. c. 51, 52. C. XII. q. 2,; c. 6, X. de rebus Eccl. alienandis vel non III. 13.

(2) C. 2 de reb. Eccl. non alien. III. 9 in Sext.

(3) C. un. h. t. in Extr. comm.

(4) Cfr. declar. S. Off. 22 Dec. 1880.

clesiam agnoverunt nisi ex Status concessione (1), vel tantum ius quoddam *radicale* quod absque Status licentia ad exercitium deduci nequit.

6. **Doctrina catholica.** — Contra quos *doctrina catholica* est, Ecclesiam habere ius *nativum* et *proprium* bona temporalia acquirendi et possidendi.

Quod probatur: 1) *ex natura Ecclesiae.* Ecclesia enim, ut est societas perfecta, plene independens a Statu, praeclarissimo fine donata et specialibus officiis adstricta, ius habet nativum et proprium ad ea omnia media quae ipsi necessaria sunt ut finem suum convenienter attingat et suis satisfaciat officiis. Iamvero bona temporalia sunt media Ecclesiae necessaria ad finem convenienter attingendum et officia implenda. Ergo Ecclesia habet ius talia acquirendi et possidendi. Et re vera quomodo poterit cultui divino, ministrorum sustentationi, clericorum instructioni, Evangelii inter barbaras gentes propagationi providere sine bonis temporalibus? Ad haec enim sacrae aedes aedificandae et conservandae sunt omniaque ad earum ornamentum et ad splendorem cultus conferentia requiruntur; seminaria clericorum erigenda erunt et sustinenda; tot opera pietatis et charitatis perficienda, quibus Ecclesia, ex voluntate Christi, semper facultates suas dedicavit; missionariorum sustentationi providendum, qui non raro per annos, sine ullo populorum quibus praedicant subsidio, operam impendere debebunt. Quae omnia absque sumptibus fieri nequeunt et proinde quin Ecclesia bona temporalia possideat (2).

2) Idem probatur *ex doctrina Ecclesiae*, quae Wicleff et Hus errores in Concilio Constantiensi (3) damnavit, acce-

(1) Fourneret, *Dict. de théol. cath.* v. *Biens ecclésiastiques*, col. 844 sq. 865 sq. bene ostendit quomodo theoria a modernis legistis excogitata de personalitate iuridica a Statu Ecclesiae concessa, sine qua possidere non potuit nec revera possedit, et *historice* falsa et *iuridice* omni fundamento destituta sit.

(2) Cfr. Scheys, *De iure Eccl. acquir. et possid. bona temp.* p. 64, 65.

(3) Can. 10. 32. 33. Denz.-Bannwart n. 590. 612. Cfr. interrogationes Wicleffitis et Hussitis proponendas 34. sq. ib. n. 684. sq.

dente confirmatione Martini V. in Bullis «*Inter cunctas*» et «*In eminente*» 22. Febr. 1418., recentioresque contradictores in prop. 26. Syllabi quae sic effertur: «Ecclesia non habet nativum ac legitimum ius acquirendi ac possidendi» (1). Quibus condemnationibus adiungi debent poenae contra sacrilegos invasores possessionum ecclesiasticarum sive a Tridentino (ses. 22. c. 11. de ref.) sive in «Bulla Coenae» latae, et tandem in Const. «*Apost. Sedis*» (ser. I. n. 11. 12.; ser. II. n. 19.) renovatae.

3) *ex praxi Ecclesiae* quae semper tale ius possidendi sibi vindicavit (2). Iamvero praxis *constans, universalis* Ecclesiae de errore insimulari nequit, cum talis error cum infallibilitate seu indefectibilitate Ecclesiae in materia fidei, morum et legum ecclesiasticarum universalium, conciliari nequeat.

4) Addi tandem posset *approbatio potestatis civilis* sive *clara* et *explicita* (ex parte Imperatorum (3), Regum et Principum christianorum per multa saecula), sive saltem *implicita*, qualis in Concordatis manifestatur in quibus saepe S. Sedes declarat se ad instantiam gubernii, usurpationes et spoliationes condonare: quin immo saepe ibidem ius Ecclesiae explicite agnoscitur (4).

(1) Denz. - Bann. n. 1726 sq.

(2) Cfr. v. g. Bonif. VIII. Const. «*Clericis laicos*»; c. 3. sq. de immun. eccles. III. 23 in Sexto.

(3) Edicta tolerantiae Constantini M. a. 311. et a. 313. (Mediolani) formaliter et explicite agnoscunt bona Ecclesiae pertinere ad corporationem fidelium: «corpori Christianorum tradi oportebit» «(loca) ad ius corporis eorum, i. e. Ecclesiarum, non hominum singulorum pertinentia... eisdem Christianis, i. e. corpori et conventiculis eorum reddi iubebis» apud Lactant., *De mort. persecut.* 48. Kirch, *Enchir.* n. 317.

(4) Cfr. vg. Concord, cum Ferd. I. a. 1818. ar. 13.; cum Austria a. 1855. art. 29.; cum Republ. Aequator. a. 1852. art. 19. Nussi Convent. (Moguntiae 1870) p. 182. 316. 355.; praes. vero Conventionem cum Republ. Columb. art. 5.: «Ecclesia iure pollet acquirendi iusto titulo, possidendi libereque administrandi bona tum mobilia tum immobilia...» *Acta Leo. XIII.* App. Romae, 1893. p. 76.

7. **Obiectiones** (1). Breviter solvendae sunt obiectiones quae contra ius Ecclesiae ad bona temporalia acquirenda et possidenda adversarii eius moverunt.

I. Finis Ecclesiae est ordinis *spiritualis*, bona temporalia sunt ordinis *materialis*, ergo extra finem Ecclesiae et consequenter extra eius potestatem. *Resp.* Ecclesia habet quidem finem spiritualem, at eius membra non sunt puri spiritus sed homines; hinc statim apparet multas necessitates materiales enascere, ob cultum, sustentationem ministrorum, quibus per bona materialia subveniendum est.

II. Christus ipse praecepit discipulis suis: « Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam... » (Matt. X. 9.). *Resp.* Haec prohibitio data est pro speciali illa Apostolica missione ad quam Christus discipulos miserat, nequaquam fuit praeceptum generale et universale pro tempore futuro; et contrarium patet ex praxi ipsius Christi et Apostolorum quam condemnare nefas esset. Manet illa prohibitio possidendi ut *consilium* pro aliquibus, pro omnibus vero clericis (immo et laicis) ut *norma* de *interna* dispositione omnia abnegandi quae saluti obstarent. Et sic post Chrysostomum et Augustinum verba Christi intellexerunt maximi Theologi, ut S. Thomas 2.ª 2.ae q. 185. a. 6. 2.m

III. Ex divitiis nimiis maxima damna tum Ecclesiae, tum Ordinibus religiosis provenerunt. *Resp.* Quid inde concludis? divitias esse periculosas, quis neget? bona ecclesiastica non esse necessaria? nequaquam sequitur; et, si sunt necessaria, Ecclesia ad ea ius habet.

IV. Si tandem obiiciuntur pericula magna quae Statui sunt timenda ex multiplicatis Ecclesiae bonis, respondetur: 1) historia teste, prosperitas publica multo maior fuit (ceteris paribus) ubi abundaverunt bona ecclesiastica (2); 2) damna timenda nil probant contra ius aliunde certum; cete-

(1) Cfr. Cavagnis, *Instit. iur. eccl. publ.* t. III. l. IV. n. 386. sq.

(2) Moulart, *L'Eglise et l'Etat*, l. III. c. 8. art. 3. late ostendit funestissimos effectus « *saecularizationis* » bonorum ecclesiasticorum in variis regionibus iniuste patratae.

rum non ex facto ipso possessionis sed ex abusibus hominum procedunt, qui abusus per ipsam Ecclesiam, requirente Statu, abs dubio corrigentur; 3) et si *theoretice* damnum provenire potest ex nimiis Ecclesiae possessionibus, etiam ibi remedium praesto est: recursus ad ecclesiasticam auctoritatem quae authentice definire potest quid et quantum sibi necessarium sit ad suum finem obtinendum.

8 **Extensio huius iuris.** — *Ex parte materiae,* etiam ad res *immobiles* extenditur, quae et ipsae Ecclesiae necessariae sunt, ut ex dictis evidenter patet.

Quoad modum illud ius exercendi, vindicanda est plena Ecclesiae independentia: ita ut propriis legibus regat bonorum acquisitionem et administrationem, nullo modo legibus Status subiiciatur. « Ubicumque enim (bona) possidet, eorum dominium pro suprema sua potestate, non autem ad modum privatorum obtinet » (Wernz t. II. n. 136.).

Nec enim ligatur erga Statum quasi in territorio eius possideret ut in territorio *alieno,* vel ad modum *privatae* personae: nullibi enim Ecclesia *in alieno territorio* versatur (1), nec ullo modo subiicitur Statui ut *privata* persona, cum ob finem suum supernaturalem per institutionem divinam praefixum, auctoritate superiori et plena independentia donata fuerit (2).

Ecclesia *omnibus mediis originariis* et *derivativis* bona acquirere potest quibus homo quilibet privatus. Insuper, ut est *societas* publica, iuridica, a subditis suis exigere potest quae sibi necessaria sunt, sive *directe* taxas ipsis imponendo aut eorum operam et laborem exigendo, sive *indirecte* occasione functionum sacrarum, vitata omni simonia et iniusta pauperum vexatione.

Ad clericorum sustentationem praesertim ii concurrere debent qui eorum opera utuntur, ut parochiani relate ad parochos (Trid. ses. 21. c. 4. de ref.).

(1) Decr. S. O. 1644. approbatum posthac ab Inn. X. et Clem. XI. Const. « *Accepimus* » 11. iun. 1715.

(2) Rivet, *Quaest. i. eccl. publ.*, p. 65. 68.

Iniustae ergo sunt leges *amortisationis* quibus prohibetur Ecclesia bona acquirere absque potestatis civilis consensu, et plene irritae et invalidae sunt huiusmodi leges, cum Ecclesia ius *anterius, superius* et a Statu *independens* habeat, et vicissim *obligatio* fidelibus incumbat necessitatibus ecclesiasticis subveniendi. Potest tamen Ecclesia in foro suo leges civiles admittere de similibus materiis latas (v. g. quoad contractus emptionis, locationis), vel per Concordata de iuribus suis aliquid remittere.

9. **De effectibus acquisitionis bonorum ab Ecclesia.** *Eadem* manente bonorum natura *physica*, mutatur natura eorum *iuridica*, unde bona illa iurisdictioni Status subtrahuntur, altae administrationi supremi Capitis Ecclesiae et inferiorum Praesulum administrationi subduntur, fiunt *sacra* et *inviolabilia*, specialibus legibus *praescriptionis* reguntur, *immunitate* tandem *reali* donantur. De singulis aliquid dicendum est.

a) **Bona fiunt independentia a Statu.** — Nihil amplius potest Status in talia bona, nec *directe*, cum Ecclesia sit societas perfecta, nec *indirecte:* nulli enim societati, quamvis perfectae, competit potestas in aliam perfectam, nisi huic sit superior; iamvero non Status Ecclesiae, at Ecclesia Statui superior est, ratione finis supernaturalis et divinae institutionis.

b) **Bona fiunt sacra et inviolabilia.** — Talia enim fiunt et ob *subiectum* quod ipsorum dominium habet (quae est Ecclesia) et ob *finem sacrum* et *religiosum* propter quem Ecclesiae donata sunt. Unde usurpatio vel spoliatio bonorum ecclesiasticorum est sacrilegium. Immo inviolabilitatem illam Ecclesia per leges suas de alienatione et per poenas gravissimas contra usurpatores et invasores bonorum illorum confirmare voluit [1]. Nec si Institutum quoddam ecclesiasticum exstinguitur, bona ut vacantia sibi vindicare po-

[1] Trid. ses. 22, c. 11, de ref.; Const. « *Apost. Sedis* » (serie I, n. 11. 12; serie II, n. 19).

test Status: *devolvuntur* enim ad Ecclesiam universalem, vel ad alia Instituta a iure determinata.

c) **Legibus praescriptionis specialibus reguntur.** — Mobilia quidem *triennio* praescribuntur, ad immobilia vero requiritur: sine titulo *immemorialis* praescriptio, cum titulo 40 (aut verius 44) annorum praescriptio, aliquando ex iure speciali adhuc longior (60 vel 100 annorum, ut pro bonis Ecclesiae Romanae (1).

10. *d*) **Immunitate reali donantur** bona ecclesiastica, i. e. tributis et vectigalibus subtrahuntur quae leges civiles communes rebus temporalibus imponunt.

Quae immunitas ab Imperatoribus christianis et Regibus Germanorum et Francorum plane agnita, a RR. Pontificibus et Conciliis contra usurpatores et invasores fortiter vindicata, paullatim a tempore Marsilii Patavini *theoretice impugnari, practice* magis magisque *limitari* coepta est. Quod impedire non potuit Tridentinum, etsi Principibus saecularibus enixe commendavit ut has immunitates observarent et observari curarent (ses. 25, c. 20, de ref.). Nunc in Concordatis de illa immunitate saepissime siletur, vel etiam explicite consentit S. Sedes ut bona ecclesiastica taxis communibus subiiciantur. Saepe etiam, praeter taxas illas communes, aliae speciales et exceptionales, non raro durissimae, ecclesiastica bona gravant.

Ad principia quod attinet, distinguendum est inter bona *clericorum privata* et bona *sensu stricto ecclesiastica.* Priora quidem *ex natura* rei et *iure divino* immunitate gaudere non probantur. Quae tamen immunitas si a Statu olim concessa fuit vel legitime praescripta, arbitrarie revocari vel tolli absque iniustitia non potest. Immo Ecclesia, pro potestate sua *indirecta,* hanc immunitatem a Statu exigere potest tam propter connexionem bonorum illorum cum persona ecclesiastica quam ob rationes aequitatis naturalis: iustum est enim ut qui spiritualia servitia aliis praestant, corporalia etiam praestare non teneantur. Quod si Ecclesia immunitatem il-

(1) Wernz, t. III. n. 145.

lam non amplius vindicat, dicendum videtur clericos *directe* legibus et iudiciis civilibus de his rebus ligari (1).

Alia vero bona quae sensu stricto in publico Ecclesiae dominio sunt constituta, dici debent immunitate gaudere *ex iure divino* non quidem *absoluto* et *praecipiente,* quasi Ecclesia tributa solvere non debeat nec possit, sed eo sensu quod his *adstringi non debeat quin consenserit.* Et hoc sequitur ad naturam Ecclesiae, ut est societas perfecta, a civili potestate independens ipsique superior. Quamvis enim immunitas bonorum probabilius non sit *formaliter* de iure divino, sed tantum *originarie* et *fundamentaliter,* Ecclesia tamen *iure divino* potestate pollet eam indemnitatem sibi vindicandi et de facto eam legitime per suas leges constituerat, quas leges Status violare, salva conscientia, non potest (2).

Inde tamen non sequitur Ecclesiam non obligari ad solvenda onera quae pacto vel alio iustitiae commutativae titulo nituntur. Nec recusat (ut constanti experientia constat) Statui praesto esse per auxilia pecuniaria quando necessitatibus publicis, tempore belli, pestis, famis, est obveniendum. At hoc *sponte* praestat, forte aliquando ex *virtute caritatis* praestare debebit, non autem a Statu coacta nec titulo strictae iustitiae

III. **De subiecto dominii bonorum ecclesiasticorum.**

11. Non agitur de subiecto *utilitatis* i. e. in cuius favorem bona ecclesiastica donata sunt (ut essent pauperes, infirmi, peregrini), sed de subiecto *inhaesionis* dominii, quod nempe ius *proprietatis* in bona ecclesiastica obtinet.

Quae quaestio olim inter catholicos parum agitata, quando omnes admittebant bona in dominio Ecclesiae constituta ad *corpus* christianorum seu ad *ecclesias* non ad *singulos homines* pertinere, maioris momenti facta est quando falsae theoriae refellendae fuerunt quibus usurpationes bonorum ecclesiasticorum fulciebantur. Legistae, Protestantes, etc., bono-

(1) Wernz, t. III, n. 146.

(2) Cfr. Rivet, *Quaestiones iuris eccl. publ.*, p. 216, 218. Cavagnis, *Inst. iuris publ. eccl.*, t. II, c. V, n. 164.

rum ecclesiasticorum dominium penes Statum reponunt, qui iuxta ipsos omnium iurium fons et origo est; immo, ut plures inter illos contendunt, Status haec omnia iura alienare non potest. Quae theoria ex praecedenter dictis sufficienter refellitur: repugnat enim dominium bonorum societatis perfectae, plane independentis, penes aliam societatem reperiri, fine et membris distinctam, ordine inferiorem nec raro hostilem et infensam.

12. Manent 1) breviter expendendae et refellendae theoriae quaedam inter catholicos propagatae, quae ex minus accurata conceptuum iuridicorum analysi vel ex quibusdam locutionibus sensu nimis stricto sumptis originem traxerunt et 2) comprobanda positio quae vera videtur. Unde dicimus: subiectum dominii bonorum ecclesiasticorum neque *Deus*, vel *Christus*, vel *Sanctus* aliquis est, nec *pauperes*, nec *R. Pontifex* aut *Ecclesia universalis*, sed *ecclesia* vel *Institutum particulare* cui haec bona destinata fuerunt (1).

a) **Subiectum dominii non est Deus aut Christus** qui habent quidem dominium *supremum* omnium rerum, non autem dominium illud *directum, secundarium* quod in humana societate hominibus Deus concessit. Nullo enim argumento nititur talis exceptio relate ad bona ecclesiastica. Et si dominium directum Deo competeret, cur etiam Deus subiectum debitorum ecclesiasticorum non diceretur, quod est manifeste absurdum. Eo igitur sensu dicuntur bona ecclesiastica Dei, Christi, Sanctorum esse vel ipsis donari, quatenus *in honorem* eorum Ecclesiae traduntur (2).

b) **Nec sunt pauperes.** — Distinguendum quippe est inter subiectum *utilitatis* et subiectum *dominii*. Prius quandoque convenire potest pauperibus, alterum minime; si quando dicitur superfluum divitis pauperum patrimonium

(1) Wernz, t. III, n. 139. Cf. Fourneret, *Dict. de Th. cath.* v. *Biens ecclés.*, col. 864 sq.; Schevs, l. c. p. 71.

(2) Iam latu senso a Iustiniano intelligebantur hae locutiones « legata Deo (vel Christo) facta » et v. g. Institutis Religiosis attribuebantur. Fourneret, l. c. col. 867. Bondroit, l. c. p. 88. sq.

esse, nullo modo asseritur pauperes ius proprietatis in superflua divitum sibi vindicare posse (1).

c) **Nec est R. Pontifex.** — Is sane, vi *primatus iurisdictionis*, *supremus* et *perfectus* omnium bonorum ecclesiasticorum *administrator* et *gubernator est*, minime autem *dominus*. Nec magis subiectum *dominii* est quam est subiectum *debitorum* totius Ecclesiae (2).

d) **Nec Ecclesia universalis aut Sedes Apostolica.** — Huic quidem competit dominium bonorum ecclesiasticorum quae toti corpori sunt communia. Et certe sicut ipse Status, etiam Ecclesia, qua *societas universalis*, possidere potest. At non habet dominium bonorum particularium ecclesiarum vel Institutorum. Quod sat facile ostenditur, si bene advertitur ad ius quo olim regebantur Fratres Minores S. Francisci (3) et nunc post Tridentinum (sess. 25. c. 3. de ref. regul.) adhuc reguntur FF. Minores de Observantia et FF. Capulati. Hi enim bona non possident ne in communi quidem, sed dominium bonorum quae ad ipsos pertinent penes S. Sedem retinetur. At praecise ibi reperitur *evidens exceptio* ad ius quo regebantur antiqui Ordines, velut Benedictini. Et quando Tridentinum, eodem capite, ceteris Ordinibus Mendicantibus permisit ut deinceps bona immobilia possiderent, nequaquam rem novam in Ecclesiam invexit, at extendit ad Ordines Mendicantes ius quo regebantur Ordines antiqui (4).

13. **Subiectum bonorum ecclesiasticorum sunt ecclesiae vel Instituta particularia** quod ex statim dictis (adde Trid. ses. 22. c. 11, de ref.) et ex decisionibus SS. Congregationum et instrumentis fundationum concluditur et etiam cum sensu et opinione communi fidelium melius

(1) Cf. S. Thom., *Quodl. VI*, a. 12, 3^{m} et 2,^{a} 2^{ae} q. 185, a 7.

(2) Molina, *De iust. et iure*, tract. II. disp. 30. n. 22. Hergenröther, *Kath. Kirche u. christ. Staat*, diss. VIII. n. 38. p. 444.

(3) c. 3. de Verb. Signif. tit. 15. Extravg. Io. XXII.

(4) Interest notare hanc dispositionem Tridentinam *privilegium* constituisse quo Ordines Mendicantes *uti poterant*, non *praeceptum* quod *sequi tenebantur*.

omnino concordat (1). Quod adhuc confirmatur iterum observando Ecclesiam universalem subiectum *debitorum* ecclesiae particularis nullo modo dicendam esse.

Nec erui potest argumentum in contrarium ex devolutione ad S. Sedem bonorum *Instituti* vel etiam aliquando *ecclesiae suppressae* vel *exstinctae*. Cum enim bona *directe* Instituto data, saepe *principaliter* vel saltem *etiam* intuitu Ecclesiae universalis a donatoribus tradita sint, ex ipsa eorum intentione, nisi contrarium constet, recte ad eam devolvuntur (vel ad illud Institutum aut ecclesiam quam S. Sedes designaverit), suppresso vel extincto subiecto bonorum immediato et primitivo.

Articulus II.

De bonorum ecclesiasticorum administratione.

14. **Praenotandum.** — Postquam Ecclesia bona acquisivit, haec bona eo modo sunt administranda quo ad finem inservire valeant ob quem possidentur. Hinc interest aliquid de disciplina Ecclesiae circa bonorum administrationem addere.

Definitio. — Administratio « denotat omnes illos actus, qui ad *conservationem* et *melioralionem substantiae* bonorum ecclesiasticorum iam acquisitorum, *aut* ad legitimam perceptionem, conservationem, meliorationem atque praesertim *applicationem* fructum et redituum ecclesiasticorum referuntur » (Wernz t. III, n. 147).

(1) Fourneret, l. c. col. 865. bene ostendit sub Imper. Iustiniano omnia Instituta ecclesiastica personalitatem iuridicam habuisse, non *concessam* sed *agnitam* a iure ; item in Gallia sub regibus dynastiae merovingianae; cum vero *beneficia* orta sunt, habebantur ut Instituta independentia quae acquirere, alienare, in iudicio stare apta erant. Quae certe melius cum sententia nostra quadrant quam si dicantur illa Instituta meros usufructuarios, non subiecta dominii existere.

15. **Ius nativum Ecclesiae.** — Quod Ecclesia ius nativum et legitimum administrandi sua bona, ad exclusionem Status habeat, patet ex dictis de potestate Ecclesiae *propria, nativa, independente*, acquirendi et possidendi haec bona; quae procul dubio etiam independentiam in eis administrandis secum fert.

Confirmatur ex constanti traditione et praxi Ecclesiae quae semper contra Status ingerentiam reluctata est.

Confirmatur iterum ex inanitate obiectionum quibus ius illud impetitur. Status enim nullum *altum dominium*, i. e. nullam *supremam iurisdictionem*, multo minus *verum* aliquod *dominium* in haec bona habet; quomodo ergo administrationis ius ipsi competit? Quod si dicas eius *curam* vel supremam *inspectionem* ad *rectam* et *prosperam administrationem* bonorum ecclesiasticorum necessariam esse, haec praetentio eo facilius refellitur, quo luce clarius apparet magnam invidiam in Ecclesiam excitari ob multiplicationem eius bonorum: haec sane bonam administrationem luculenter demonstrat; vix autem ulli ex Statibus modernis aliquid tam felix contingere perspicuum est.

16. **De administratoribus bonorum ecclesiasticorum.** — Ecclesia semper optavit bonorum administrationem Episcopo committi vel sub eius vigilantia fieri (1), administratores vero recordari bona illa non sua esse, sed potius Dei, cultus divini, pauperum.

Iuxta vigentem disciplinam *R. Pontifex* est *directus administrator* bonorum quae ad S. Sedem pertinent, et praesertim per Cameram Apostolicam et per Commissionem Cardinalium Obolo S. Petri deputatorum hanc exercet administrationem (2). Insuper, vi *primatus iurisdictionis*, est omnium bonorum ecclesiasticorum *supremus administrator*, legibus generalibus eorum gestionem ordinans, con-

(1) Cf. Conspect. hist. supra n. 3. FOURNERET l. c. p. 857. sq. DUCHESNE, *Origines du culte chrétien.* ed. 3. p. 527,

(2) Const. « *Sapienti consilio* » III. 3. et v. fin. OIETTI, *De Rom. Curia* n. 183.

stanti vigilantia promovens, directam autem immixtionem non sibi sumens nisi de gravioribus negotiis quae totaliter aut quoad partem sibi reservat (v. g. exigens licentiam S. Sedis pro alienatione bonorum pretiosorum) (1).

Ad Episcopum, de regula generali, spectat administratio bonorum quae ad S. Sedem non pertinent, cui providet *per se* et *directe* aut saltem *indirecte* vigilantiam et auctoritatem in immediatos administratores exercendo. Ex speciali iure Episcoporum administrationi vel vigilantiae *subtrahuntur*: 1) bona *Regularium* quae a Praelatis inferioribus reguntur, reddita ratione administrationis Praelatis mediatis et Superiori vel Capitulo Generali; 2) bona etiam *Congregationum iuris pontificii* quae a Superioribus localibus administrantur, reddita ratione *quolibet semestri* Moderatori vel Moderatrici Generali aut provinciali et *quolibet triennio* ab illo (aut illa) S. Congregationi de Religiosis (2).

Administratores *inferiores* qui sub Episcopi vigilantia et auctoritate bona ecclesiarum, Institutorum vel locorum piorum administrant, vel *iure communi* designantur (sic beneficiati pro suo beneficio) vel *particulari iure* aut etiam *pactis* et *conventionibus* cum fundatoribus aut donatoribus constituuntur. Quod si Episcopus explicite in limine fundationis non excludatur (3), omnes administratores ipsi rationes suae gestionis reddere debent, non tantum in visitatione dioecesana sed etiam quotannis; ipsos mutare potest, nisi specialis probetur exceptio; potest prohibere ne extraordinariae expensae fiant nisi de consensu *communitatis* (quo

(1) Cf. Wernz, t. II, n. 597; vide infra n. 20 de alienatione bonorum eccles.

(2) Cf. Normas S. C. Ep. et Reg. in approb. Instit. n. 293. 262.; Decret. « *In approbandis* » 16 Iul. 1906. n. 42. sq.

(3) Possunt enim fundatores beneficii apponere conditiones contra ius commune. Wernz t. II. n. 248. In casu explicitae exclusionis Episcopus exigere rationes non potest nisi ad supplendam administratorum negligentiam. Ferraris, *Bibl. promp. v. Administratio;* Lucidi-Schneider, *De visit. ss. lim.* l. II. p. 532, iuxta Trid. sess. 22. c. 9. de ref. iunctis declarationibus S. C. Concilii.

verbo non significatur *fidelium coetus*, at v. g. *sodales* confraternitatis, *Capitulum* etc.).

17. Tenetur administrator: 1) ad *iuramentum* de munere rite implendo praestandum, 2) ad conficiendum *inventarium* bonorum, duplici exemplari, quorum unum servat, alterum Episcopo tradit, 3) ad *annualem rationum redditionem*. Haec ex pluribus S. C. Conc. responsis constant, quibus interpretata est caput 2. de Relig. dom. (III. 11.) in Clement. et Tridentinum (ses. 22. cc. 8. 9. de ref.). Debet praeterea magna cum cura documenta scripta, instrumenta omnia conservare quae nunc generatim ad *praescripta iuris civilis* sunt redigenda, cum nostra aetate de facto vel ex tolerantia vel etiam expressa concessione, Ecclesia in causis mere civilibus leges et iudicia civilia admittat [1].

Administrator negligens tenetur de propriis bonis damna resarcire. Ne autem Ecclesia ob administratorum incuriam damna patiatur, Instituto vel ecclesiae laesae competit beneficium *restitutionis in integrum;* e contra non ligatur per contractus, conventiones, ab administratore absque debita licentia initas, nisi forte in ipsius utilitatem redundaverint.

Articulus III.

De alienatione bonorum ecclesiasticorum [2].

18. **Praenotandum.** — Recta bonorum ecclesiasticorum administratio exigit ut variae operationes circa ea exerceantur quae privati circa propria bona exercent. Aliquando usque ad eorum alienationem perveniendum erit, sive ut in alia mutentur, sive propter necessitates occurrentes. Sapientes regulae de hac materia ab Ecclesia constitutae probe cognosci debent et in sequentibus tradentur.

[1] Wernz t. III. n. 152.
[2] Lib. III, tit. 13. X. de rebus Ecclesiae alienandis vel non.

Definitiones. — Nomine *alienationis*, latu senso intellectae, venit omnis actus legitimus quo in alium transfertur vel rei *dominium perfectum*, vel *dominium utile* (usus, ususfructus), vel aliud *ius in re*. Unde comprehenduntur: 1) donatio, venditio, permutatio, cessio iuris acquisiti (crediti, litis), 2) infeudatio, emphyteusis, locatio saltem diuturna i. e. ultra triennium; 3) actus omnes qui preparativi vel inchoativi alienationis reputantur (oppignoratio, hypotheca specialis), vel qui in perpetuum aut ad longius tempus bona gravant (v. g concessio servitutis). Non comprehenduntur autem repudiatio lucri nondum facti, nec pecunia mutuo data vel etiam mutuo accepta (nisi simul hypotheca specialis constituatur) ([1]).

Nomine *rei* intelliguntur res omnes mobiles et immobiles, corporeae et incorporeae, actiones, obligationes, iura quae rebus mobilibus vel immobilibus inhaerent.

Ecclesia intelligi debet sive Ecclesia universalis, sive particulares ecclesiae, insuper beneficia, monasteria, omnia Instituta et loca pia quae *et* ad *pios usus* sunt destinata *et erectionem canonicam* auctoritate S. Sedis vel Episcopi sortita sunt.

19. **Ius et prohibitiones alienandi.** — Quod Ecclesia ius habeat propria bona alienandi, non multis est probandum; sequitur enim ad plenum et perfectum eius dominium in haec bona. At pro *speciali conditione* horum bonorum animadversio magni momenti est facienda. Ecclesia universalis, vel ecclesiae aut Instituta particularia, sunt quidem subiectum dominii, at, cum sint personae morales, non per seipsa sed per alios sua bona administrant. Hi vero, cum *domini* non sint, at meri *administratores*, ex ipso *iure naturali* nequeunt absque iusta causa alienare bona *non sua*, et talis alienatio non *illicita* tantum sed *invalida* esset. Hoc de ipso R. Pontifice dici debet, at ipse in foro externo ex communiter contingentibus praesumendus est iusta de causa alienasse.

Ecclesia iure praedita alienationes faciendi, potius impedire debuit suis prohibitionibus ne administratores nimis

([1]) Wernz, t. III. n. 154. Cf. c. 5. X. tit. cit. III. 13.

proclives ad alienandum se ostenderent. Quod praestitit constituens duplicem bonorum categoriam in ordine ad alienationem, et formalitates seu solemnitates praescribens quae in certorum bonorum alienatione praestari debebunt.

Alienari possunt sine solemnitatibus iuris: 1) res mobiles non pretiosae; 2) bona immobilia exigui valoris et ecclesiae inutilia, interveniente necessitate vel utilitate (1); 3) res quae *servari non possunt*, ut fructus; 4) res etiam omnes quae *retineri non debent* at ex *iuris necessitate* alienandae sunt, v. g. res pretiosae donatae conventui FF. Capuccinorum; tandem 5) bona quaelibet in casu *urgentis necessitatis*, quando sine gravi damno consensus exspectari nequit, v. g. tempore persecutionis (2).

E contra alienari non possunt absque solemnitatibus res *immobiles* praeter exiguas illas supradictas, res *mobiles pretiosae* quae servari possunt (v. g. calices pretiosi), usus-fructus longi temporis, census sive reditus et pensiones annuae ex re immobili, ut ex praedio, domo, actiones rerum immobilium et mobilium pretiosarum, bibliotheca bene instructa, tandem *tituli* qui fundationem vel dotationem beneficii vel Instituti ecclesiastici constituunt (3).

Immo aliquae alienationes etiam cum solemnitatibus prohibentur, quando ex his dedecus Ecclesiae resultaret, ut si Hebraeo vel haeretico cum fidelium scandalo res notorie transferretur, vel quando fieret contra expressam fundato-

(1) Can. Terrulas 53, C. XII, q. 2. Bonum immobile habebatur ut exigui valoris quod valorem 40 scutat. aur. non excedebat; at nunc habenda est ratio imminuti valoris pecuniae; ceterum in hac re consuetudo legitima multum est attendenda, ut patet ex responso S.C. Conc. 21. Iulii 1827, et sententia auctorum. Cfr. Lucidi-Schneider, *De visit. ss. lim.* t. II. c. 7, n. 276.

(2) S. C. de Prop. Fide 27. Aug. 1832; 31. Mart. 1836. Collect. n. 1625. 1626.

(3) Ojetti, *Synop.* v. *Alienatio* n. 229. S. C. Conc. 17. Febr. 1906. Iuxta hoc responsum prohibetur etiam *permutatio* titulorum sine benepl. apost. « excepto casu urgentis necessitatis, ... habito tamen Ordinarii beneplacito ... ».

rum aut donatorum voluntatem, nisi tamen magna necessitas vel utilitas alienationem suaderet.

20. **Conditiones requisitae.** — Requiritur *causa iusta*, et *solemnitates* a iure constitutae. Quatuor causae praecipuae in iure statuuntur: 1) *urgens necessitas* cui subveniri non possit nisi alienando; 2) *evidens utilitas:* nam non debet in damnum Ecclesiae vergere quod ad eius utilitatem fuit constitutum; 3) *pietas* v. g. ad pium opus, ad gravem necessitatem pauperum cui Ecclesia subvenire consuevit etiam res pretiosas et usque ad vasa sacra vendendo; 4) quando res *potius nocet* quam prodest Ecclesiae, v. g. si fundus valde distet, vel expensae fere reditus aequent aut forte superent (1).

Solemnitates iuris antiqui. Quando Praelatus ecclesiae vel monasterii bona eius alienare volebat, requirebatur: 1) *tractatus capitularis*, i. e. disceptatio de necessitate vel utilitate alienationis, facta in Capitulo ecclesiae vel monasterii ad quod bona pertinebant; 2) *consensus* et *subscriptio* eiusdem Capituli; 3) *approbatio Episcopi*, nisi Capitulum vel monasterium exemptum esset. Rector ecclesiae in qua Capitulum non erat, indigebat tantum consensu Episcopi. Consensus *Capituli Cathedralis* requirebatur pro alienatione rerum quae ad mensam episcopalem (2), vel ad ipsum Capitulum pertinebant, vel etiam rerum ecclesiae inferioris non exemptae, quando non *ipsa sponte* sed *Episcopus* de bonis eius disponere volebat, v. g. per divisionem, dismembrationem parochiae.

Ius vigens. Vi Const. « *Ambitiosae* » Pauli II. ab Urbano VIII. et Pio IX. iterum confirmatae (cf. supra n. 4.), licentia S. Sedis requiritur p o omnibus alienationibus rei im-

(1) At inde non sequitur beneplacitum apostolicum non requiri. Unde D'Annibale. *Comm. in Const.* « *Apost. Sedis* » n. 175. « nimis liberaliter Ordinariis absque *beneplacito apostolico* permittit alienationem praedii non exigui, si plus incommodi quam commodi afferat. Nam ita nimis facile lex fieret illusoria ». (Wernz l. c. n. 165. not. 160).

(2) Bona mensae episcopalis intelliguntur ea quae Episcopo sunt reservata pro sua sustentatione et generalibus dioecesis necessitatibus, uno verbo bona quae dotationem Episcopi constituunt. Wernz t. III. n. 179.

mobilis vel mobilis pretiosae: non tamen sublata est dispositio de *terrulis*, ad quas alienandas Episcopi approbatio sufficit: nec oblivioni tradatur valorem pecuniae nunc multum imminutum esse (cf. supra n. 19. et n. 1.).

Utrum hac solemnitate recursus ad S. Sedem, sublatae fuerint solemnitates iuris antiqui? Tenent communius nunc auctores (1) *per se sufficere* beneplacitum, quod tamen *concedi non solet* nisi cum *consensu* vel *voto* illorum quorum interest. Nunc pluribus in locis dantur Episcopis ampliores facultates ut sine recursu ad S. Sedem alienationes *infra* certam summam per seipsos facere valeant, *supra* vero sive cum *consilio consultorum* et recursu ad S. Sedem, sive simpliciter cum onere postea *de usu facultatis* ad R. Pontificem *referendi* (2).

21. **De effectibus alienationis.** — Legitime facta transfert ius dominii vel aliud ius de quo actum est. Illegitime facta, i. e. sine iusta causa *vel* sine solemnitatibus, est *nulla* et *irrita* etiam in *foro interno* ut ex iteratis SS. Congregationum decisionibus certum est (3). Immo etiam beneplacitum apostolicum, si defuerit causa iusta, defectum non sanat, ut ex praxi SS. Congregationum constat; ceterum R. Pontifex *non censetur* nec etiam *potest* sine causa iusta alienare velle.

Contra *male alienantes* diverso modo procedi potest, prout alienatio, *nulla* ob defectum causae iustae, formaliter tamen est *valida* ob solemnitates rite praestitas, vel his deficientibus etiam *formaliter invalida*.

In primo casu si Ecclesia graviter fuit laesa, quia causa apparens tantum erat, competit ipsi *beneficium restitutionis*

(1) Wernz, l. c. n. 165; Bargilliat, *Prael. iur. can.* t. II, n. 975.; Oietti, *Synops.* 3 v. *Alienatio.*

(2) Conc. Baltimor. III. (a. 1884.) n. 20. Cfr. Conc. plen. Americae Latinae (a. 1899.) n. 870. Wernz, t. III. n. 165.

(3) V. g. 24. nov. 1821. Cfr. Pennacchi, *Com. in Const.* « *Apost. Sedis* » t. II. p. 128, 131 sq.; Hollweck. *Die Kirchl. Strafgesetze* p. 245. not. 18.; contra D'Annibale, *Comm. in* « *Apost. Sedis* » n. 176, et Baller.-Palm. *Opus theol. mor.* t. VII. n. 478, qui minus recte tenent pro validitate in foro interno quando iusta fuerit causa alienandi, omissae vero solemnitates fuerint.

in integrum (1). In altero casu habet *actionem personalem* contra administratorem qui de propriis bonis damnum compensare debet, et *actionem realem* contra possessorem rei alienatae ut ipse eam reddat, cum recursu, ut patet, contra administratorem ut se compenset.

Ceterum Praelatus ecclesiasticus qui male alienavit, non *ius* tantum sed etiam *obligationem* habet talem alienationium revocandi, quod et praestare possunt et debent eius successores. In defectu Episcopi, Capitulum, clerus, laici parochiani, *reclamare* possunt. Qui vero ex invalida alienatione bona quaedam accepit, restituere omnino tenetur.

22. **Poenae contra male alienantes.** — Ex Const. « *Apost. Sedis* » (serie IV. n. 3) alienantes et recipere praesumentes bona ecclesiastica male alienata incurrunt excommunicationem nemini reservatam, quae excommunicatio, iuxta sententiam communem, attingit etiam Episcopos et Abbates. Ignorantia crassa vel supina excusat quidem *recipientes*, non autem ipsos *alienantes*.

Interdictum vero *ab ingressu ecclesiae* quo Episcopi et Abbates male alienantes plectebantur et aliae censurae latae sententiae olim statutae, cum silentio praetereantur in Const. « *Apost. Sedis* », abrogandae censeri debent. At *poenae vindicativae* vi Const. « *Ambitiosae* » inferioribus Praelatis et ecclesiarum rectoribus inflictae, qui res et bona suorum beneficiorum alienare praesumpsissent, velut privatio beneficiorum quorumcumque obtentorum et inhabilitas ad ea denuo obtinenda, pro *Regularibus* privatio vocis activae et passivae et omnium officiorum obtentorum et perpetua inhabilitas ad ea in posterum obtinenda (quas poenas Regulares ipso facto et absque ulla declaratione incurrunt) (2), vi Const. « *Apost. Sedis* » *directe* saltem et *expresse* abrogatae non fuerunt (3).

(1) Cf. infra n. 96.

(2) Urbanus VIII. S. C. Conc., 7. Sept. 1624.

(3) Wernz l. c. n. 171.; Oietti, *Syn.*3 v. *Alienatio*, contra D'Annibale, *Comment. in Const.* « *Apost. Sedis* », n. 177, not. 53.

Ex iure communi hodierno illegitime alienantes res ecclesiasticas *modici valoris* nullam amplius censuram vel poenas vindicativas ipso facto incurrunt. At Episcopus non prohibetur illos poenis *arbitrio* coercere.

SECTIO II.

De bonis ecclesiasticis in specie.

Praenotandum.

Inter bona ecclesiastica veniunt praesertim: 1) loca *sacra* (ecclesiae, coemeteria); 2) bona *beneficialia*; 3) bona *ecclesiarum* (fabricae); 4) *fundationes ecclesiasticae* (domus religiosae).

De singulis ad complementum materiae et practicam utilitatem aliquid est addendum; at de locis sacris et coemeteriis, propter momentum rei, distincte tractabitur in II. et III. Parte.

Articulus I.

De bonis beneficiorum.

23. **Definitio.** — Sub nomine *bonorum beneficialium* venit complexus ille bonorum et iurium temporalium quem Ecclesia officio cuidam ecclesiastico in perpetuum adnexuit et quorum reditus (et utilitates) legitimo possessori officii in stabilem usumfructum, administrationem et curam conceduntur. Bona beneficialia constituunt aliquam *universitatem bonorum* quorum dominium directum est penes ipsum officium, quod consideratur ut persona quaedam moralis et iuridica (Wernz, t. III. n. 176. recole dicta n. 13.); sunt vere

et proprie in se *bona ecclesiastica*, cum in dominio Ecclesiae existant.

Hinc differunt a *peculio clericorum* quo verbo « denotatur quidquid clericus in bonis possidet a bonis Ecclesiae distinctum et separatum » (Wernz l. c.).

Peculium clericorum est: vel *patrimoniale*, constans bonis quae clericus titulo *civili* et *profano* sibi acquisivit, v. g. ex haereditate, labore manuum etc.;

vel *clericale*. quod titulo ecclesiastico obtinuit. Peculium clericale, pro titulo diverso quo habetur est: 1) *beneficiale*, complectens bona ratione *beneficii* acquisita, scl. reditus ipsius beneficii iam perceptos, contributiones fidelium quae beneficiato, intuitu beneficii, praestantur, v. g. decimae, iura quaedam stola; 2) *parcimoniale*, bonis constans quae parcius vivendo sibi reservavit ex his reditibus beneficii quos pro se expendere potuisset; 3) *quasi-patrimoniale*, bona complectens quae titulo quodam *spirituali*, non tamen titulo *beneficii* acquisivit, labore scl. speciali in muneribus ecclesiasticis obeundis, v. g. in celebratione Missarum, in praedicatione verbi divini (Wernz, t. III. n. 176. 177.; Bargilliat, t. II. n. 1409.).

24. **Quibusnam rebus constant bona beneficialia.** — Constare solent: 1) aliqua *domo* in usum et in habitationem beneficiati; 2) *bonis immobilibus*, quorum reditus in eius sustentationem cedunt; 3) ubi deficiunt vel non sufficiunt bona immobilia, tunc supplebuntur per *census pecuniarum* in obligationibus Status vel hypothecis investitarum, *contributiones fidelium* per modum *taxae* impositas, vel etiam *pensionem* a gubernio solvendam quae generatim in compensationem bonorum olim usurpatorum rependitur. Quae omnia, si in se spectantur ut *bona* vel *iura* stabilia percipiendi quosdam reditus, *bona beneficialia* constituunt. Reditus vero qui inde percipiuntur constituunt *congruam portionem* beneficiatorum; semel percepti ad *peculium* clericorum pertinent.

25. **De iuribus et obligationibus beneficiatorum circa bona beneficialia.** — Ad tria reduci possunt: beneficiatus habet usumfructum, administrationem et curam beneficii,

non autem verum dominium directum, cum id ex dictis ad ipsum officium pertineat.

I. Ut *usufructuarius, suos* facit fructus beneficii iam *perceptos* et verius etiam fructus adhuc *pendentes, pro rata temporis*; differt tamen ab usufructuario iuris Romani vel etiam iurium recentiorum: 1) per *ampliorem potestatem* in substantiam bonorum beneficii, cum possit v. g. de novo aliquid facere, ut novam domum exstruere etc., 2) per *restrictiorem potestatem* in usu redituum quos, demptis illis quae ad propriam sustentationem congruam requiruntur, tenetur beneficiatus in pios usus expendere. Fit tamen, iuxta sententiam veriorem, *dominus* redituum perceptorum, etiam illorum quos ita expendere debet et pro lubitu applicationem illorum determinat, tum vivens tum per testamentum ([1]).

De bonis patrimonialibus, quasi-patrimonialibus vel parcimonialibus libere prorsus disponit clericus, tum vivens tum per testamentum.

II. Beneficiatus est *administrator* bonorum beneficii: unde tenetur ea ab omni deterioratione aut diminutione protegere, aedificia beneficialia per ordinarias reparationes in bono statu conservare, immo, pro posse suo, curare debet ut meliora evadant bona sibi commissa.

III. Beneficiatus censetur esse *tutor* et *curator* beneficii, quod, instar *pupilli,* eius providenti curae commissum est: debet consequenter iura eius defendere.

26. **De fructibus beneficiorum vacantium.** — Fructus qui a die vacationis beneficii ad diem initae possessionis a novo beneficiato percipiuntur, dicuntur *medii temporis* vel *intercalares*. Pro variis temporibus et regionibus nunc ipsi beneficio accreverunt, nunc beneficiato successori reservata sunt; nec raro Episcopi ius in eos perperam sibi vindicarunt, vel ipsi Reges aut Principes, magistratus aut etiam laici administratores ecclesiarum, reditus beneficii vacantis sibi usurpare

([1]) Wernz t. III. n. 186. III; Laurentius, *Inst. iur. eccl.* n. 927. Hinc ad antiquos canones hanc libertatem. praesertim quoad testamenta, restringentes, amplius non est attendendum.

praesumpserunt (Reges quidem per praetensum ius *regaliae* quod sub Ludovico XIV. lugendae controversiae cum R. Pontifice ortum dedit) (1). Aliquamdiu etiam, inde a saec. XIV., RR. Pontificis fructus illos sibi reservaverunt; at reservatio illa, qua generalis praxis in Conc. Constantiensi iam suppressa, nunc per Concordata et consuetudinem contrariam fere ubique vigere desiit.

De iure communi fructus medii temporis spectant aut ad ecclesias in quarum utilitatem sunt expendendi, aut ad futuros beneficiatos; iure particulari per consuetudinem, Concordata, statuta particularia introducto vel saltem approbato, aliis in toto aut ex parte attribuuntur, v. g. Instituto cuidam dioecesano aut fundo communi dioecesis. Designatio administratorum beneficii vacantis et determinatio modi illud administrandi ad auctoritatem ecclesiasticam pertinet quae non raro per indebitam auctoritatis civilis ingerentiam impeditur.

Articulus II.

De bonis ecclesiarum.

27. Nomine *ecclesiae*, seu *fabricae ecclesiae* hic venit non iam aedificium sacrum, sed illud Institutum ecclesiasticum, persona illa moralis seu iuridica, quae constituitur tanquam *subiectum* dominii bonorum quae ad aliquam ecclesiam pertinent; quibus bonis ad conservationem, reparationem, ornamentum ipsius, necnon ad expensas cultus providetur. Haec bona distincta sunt a *dotatione* beneficii vel a *piis fundationibus* illi ecclesiae forte annexis (de quibus infra n. 28). Illud institutum iuridicum, quod *fabrica ecclesiae* nuncupatur, iam tempore Iustiniani invenitur (Cf. supra n. 13. not. 3.).

Iure proprio constituit Ecclesia administratores fabricae, et quamvis saepe ad laicorum operam recurrerit, quo me-

(1) Bargilliat l. c. n. 202.

lius faciliusque hoc munus exerceretur, neque clerici negotiis materialibus nimium detinerentur, nunquam ius quoddam nativum et proprium penes laicos, v. g. parochianos, existere admisit. Hinc usurpationibus Status in Ecclesiam adscribendum est decretum Napoleonis I. a. 1809. circa fabricas (1), necnon multae dispositiones recentiores gubernii Gallici ante separationem Status ab Ecclesia.

Administratio bonorum fabricae ecclesiae *cathedralis* ad Capitulum eiusdem pertinet, ecclesiae parochialis ad parochum qui adiuvari potest a laicis, dummodo hi ab auctoritate ecclesiastici sint deputati, ab eadem revocari possint eique administrationis suae rationem reddant (2).

Articulus III.

De fundationibus ecclesiasticis.

28. **Definitio.** — Nomine *fundationis ecclesiasticae* seu *domus religiosae* venit institutum ecclesiasticum quod nec beneficium est nec ecclesia, nempe complexus bonorum temporalium quae in perpetuum vel saltem in diuturnum tempus ad *scopum* aliquem *religiosum* sunt destinata. Huiusmodi bona vel adiiciuntur *Instituto religioso* iam existenti, puta monasterio, ecclesiae, cum onere operis religiosi praestandi, vel auctoritate Ecclesiae in *subiectum quoddam* iurium et obligationum, seu in *personam iuridicam* constituuntur. Unde apparet hic, nomine *domus religiosae*, nequaquam intelligendum esse monasterium vel conventum, sed bona quaedam in scopum religiosum destinata.

Scopus ille intelligitur sive cultus divinus sive spirituale aut temporale proximi commodum, procurandum v. g. per

(1) Craisson, *Elementa iur. can.*, t. I. n. 550. t. II. n. 778.

(2) Trid. sess. 22. c. 9.; sess. 24. c. 3. de ref. Wernz l. c. n. 192.; Bargilliat t. II. n. 970.

fundationes Missarum, hospitia pro pauperibus, infirmis, educandis pueris.

29. **Divisio.** — Distinguitur praesertim fundatio *sacra, religiosa, pia: sacra*, si res per aliquam benedictionem vel consecrationem ad cultum divinum deputatur; *religiosa*, si per auctoritatem ecclesiasticam sine benedictione nec consecratione ad opera caritatis christianae destinatur; *pia*, si ad talia opera caritatis christianae ex privata voluntate fidelium sine deputatione auctoritatis ecclesiasticae deputatur.

Discrimen magnum habetur inter fundationem *religiosam* et *piam*: prior est semper in *dominio Ecclesiae*, posterior manet *laicalis* et in dominio personae privatae, unde non est praecise fundatio ecclesiastica, nec subiicitur de se auctoritati ecclesiasticae, nisi v. g. quatenus Episcopus ius et officium habet curandi ut piae defunctorum voluntates ad executionem mandentur. Fundationes *sacrae* et *religiosae* subiiciuntur legibus ecclesiasticis circa bona vel res Ecclesiae tam in favorabilibus quam in odiosis, quoad privilegia, iura, onera.

30. **Notiones historicae.** — Iam a saeculo IV. invenimus domos ad scopum caritatis et hospitalitatis erectas, donatas ab Ecclesia *personalitate iuridica*, et constitutas ut *subiecta dominii* bonorum ipsis attributorum, sub Episcopi iurisdictione. Quae dispositio toto Medio Aevo immutata mansit, nec iure Decretalium, vel ipso Tridentino fuit modificata [1]; at usurpationes guberniorum haec iura Ecclesiae in instituta caritatis et beneficientiae non raro nunc ligant vel fere impediunt.

31. **De erectione et acceptatione fundationum ecclesiasticarum.** — Laudabiliter fundationes condunt pii fideles ad cultum vel opera caritatis; Ecclesia vero, ut est societas perfecta, eas acceptare, conservare, administrare

[1] C. 3. 4. X. de relig. domibus III, 36.; c. 2. eod. tit. III. 11. in Clem.; Trid. sess. 22. c. 8. 9. sess. 25. c. 8. ubi notandum est nomine loci pii venire fundationem *religiosam*, non fundationem *piam* sensu supra adhibito, quae laicalis manet.

valet, nec tenetur per se legibus civilibus circa materias analogas sese accommodare. Cum autem ibi habeatur species contractus inter fundatorem et Ecclesiam, requiritur eius acceptatio; ad vitanda incommoda statuit Urbanus VIII. et postea Innocentius XII. praeviam licentiam Episcopi vel Praelati competentis habendam esse; si haec licentia defuerit, fundatiò quidem erit *valida*, at manebit *rescindibilis* per Episcopum vel Praelatum competentem, quoties potius in detrimentum quam in utilitatem causae piae cedere iudicabitur. Consensus vel licentia gubernii civilis *per se* nequaquam requiritur, at ob vitanda mala maiora aliquando erit petenda.

Administratio fit sub auctoritate Episcopi qui visitare et rationes exigere potest, saltem ut S. Sedis delegatus, nisi probetur exceptio. Ipso iure eximuntur a iurisdictione Episcopi: 1) fundationes piae *stricto* sensu, i. e. quae *laicales* manent; 2) quae per gubernia civilia factae sunt; 3) quae sub immediata Regum protectione iam ab initio constitutae sunt. Ceterum, quoad pecuniarum dispositionem, bonorum alienationem et administrationem, observandae sunt regulae pro bonis ecclesiasticis constitutae.

De suppressione, reductione, commutatione fundationum. — Sufficiet dicere omnes illos actus, praeter quasdam exceptiones a Tridentino statutas, reservari auctoritati R. Pontificis, qui, pro sua supremi administratoris potestate, pias voluntates commutare, et de thesauro Ecclesiae per merita Christi et Sanctorum supplere potest oneribus, v. g. Missarum celebrandarum, non impletis ([1]). *Cessatio* autem fundationis habetur si fundus cum reditibus ad piam causam destinatis absque causa culpabili periit. nunquam autem per *praescriptionem* ob diuturnam omissionem operum praescriptorum.

([1]) Tridentinum (sess. 25. c. 4. de ref.) permisit Episcopis (et Ordinum Generalibus) reducere onera Missarum ante Concilium suscepta in prima Synodo dioecesana (vel Capitulo Generali).

PARS SECUNDA

De locis sacris (1)

PRAENOTIONES

32. **Definitiones.** — *Loca sacra* ea sunt in quibus, ex iuris canonici dispositione, saltem principales actus liturgici de regula generali sunt perficiendi. Inter loca sacra numerantur *ecclesiae, oratoria, capellae* et etiam latiori sensu *altaria.*

Vox *ecclesia,* ex usu populorum latinorum, non iam *fidelium coetum* designat, sed *locum* in quem ad cultum exercendum convocantur. *Ecclesia* potius *aedes maiores* denotat, *oratoria* seu capellae *minores aedes;* at differentia nunc potissimum eruitur ex *destinatione*, prout scilicet *universo populo fideli* destinantur (tunc ecclesiae dicuntur), vel *principaliter* alicui *personae, familiae* vel *communitati* inserviunt (oratoria seu capellae).

Inter ecclesias numerantur *Basilicae*, i e. templa quae insignioria habentur ob antiquitatem, magnitudinem vel celebritatem et sunt *maiores* (quatuor vel quinque in Urbe) (2)

(1) Many, *De locis sacris*, tit. I. et II.; Gasparri, *De SS. Eucharistia* t. I. c. III. sect. I.; Wernz, t. III. n. 425. sq.; Van Gameren, *De oratoriis publicis et privatis.*

(2) Basilicae nempe S. Ioannis in Laterano, S. Petri, S. Pauli extra muros, S. Mariae Maioris, S. Laurentii extra muros, quae ultima solet etiam recenseri inter Basilicas maiores. Cf. Moroni, *Dizion.* t. XI. p. 262.

Alii, loco S. Laurentii, ponunt S. Crucem in Hierusalem, sic Ojetti, *Synops.* v. *Basilica.*

vel *minores* (novem vel octo in Urbe, plures extra Urbem). Praeterea recensentur ecclesiae : 1) *cathedrales* in quibus est sedes alicuius tituli episcopalis (et generatim Capitulum); 2) *collegiatae* in quibus erectum est Capitulum non cathedrale; 3) *conventuales*, quae ad monasterium Regularium pertinent; 4) *parochiales* quae canonice erectae sunt in parochiam; 5) *regulares* vel *saeculares* prout ad clericos regulares vel saeculares pleno iure pertinent; 6) *matrices*, quae unam vel plures ecclesias aliquo modo sibi subiectas habet, quae *filiales* dicuntur (1), etc.

Oratoria iuxta divisionem nunc accuratius per Decretum S. Rituum C. 23. Ian. 1899. (2) determinatam, triplicis sunt generis; *publica, semipublica, privata.* Et *publica* quidem « auctoritate Ordinarii ad publicum Dei cultum perpetuo dedicata, benedicta vel etiam solemniter consecrata, ianuam habent in via, vel liberum a publica via fidelibus universim pandunt ingressum ». *Privata* oratoria « in privatis aedibus in commodum alicuius personae vel familiae ex Indulto S. Sedis erecta sunt ». Oratoria *semipublica* ea sunt « quae, etsi in loco quodammodo privato, vel non absolute publico, auctoritate Ordinarii erecta sunt, commodo tamen non fidelium omnium nec privatae tantum personae aut familiae, sed alicuius communitatis vel personarum coetus inserviunt » (3). Talia sunt oratoria Seminariorum, piorum Institutorum vel Congregationum religiosarum, Nosocomiorum, Carcerum etc.

33. **Conspectus historicus** (4). — Primis temporibus aerae christianae, quamvis certe non exstarent ecclesiae quales nunc reperiuntur, solebant tamen christiani in certis locis convenire ad mysteriorum celebrationem (Cfr. I. Cor. XI. 20. sq.). Immo dum adhuc invalescerent persecutiones, ecclesias habuerunt, ut constat ex actis Concilii Illiberitani

(1) De quibus cfr. MANY, l. c. n. 3.
(2) Decreta authentica, n. 4007.
(3) Cf. Decretum citatum.
(4) Cf. MANY, *De locis sacris*, n. 1.

(a. 300. vel 306.?) (1) et ex Eusebii Caesareensis Historia ecclesiastica (2). Quae destructae sub Diocletiano, magnifice refectae sunt sub Constantino Magno (3), et ab eo tempore a fidelibus passim erectae ut plurimum in forma crucis et versus Orientem, advigilante auctoritate ecclesiastica ne forte zelus indiscretus abusus induceret.

De ecclesiarum aedificatione et reparatione.

34. **Ius Ecclesiae.** — Competit certe Ecclesiae ius seu potestas *independens* templa aedificandi ut cultus publicus rite exerceatur; nam iure pollet acquirendi sibi *independenter* ab auctoritate civili ea quae ipsi necessaria sunt ad finem suum convenienter consequendum.

At novae ecclesiae aedificatio, etsi opus pium, non est privato arbitrio omnino relinquenda, requiritur vero ecclesiasticae auctoritatis interventus. Unde si in loco exempto ab auctoritate episcopali aedificanda est, expetenda erit saltem R. Pontificis licentia; si in loco non exempto, Episcopi auctoritas, etiam si aedificantes Religiosi exempti essent (4).

Episcopus *licentiam* dare *debet* si novae ecclesiae aedificandae iusta adsit ratio. Immo aliquando *praescribere potest* et *debet* aedificationem novae ecclesiae, praesertim parochialis (Trid. ses. 21. c. 4. de ref.). E contra interdum licentiam *denegare potest* vel etiam *debet: potest*, si *dotatio necessaria* ad omnes cultus expensas desit (et si incaute

(1) Apud Kirch, *Enchiridion Fontium historiae Ecclesiae antiquae* n. 306; Grisar, *Hist. de Rome et des Papes*, t. I. n. 139.; Marucchi, *Manuale di archeol. crist.*, Parte III. Prelim. p. 104.. ubi confutat falsam opinionem: coemeteria (seu catacumbas) inserviisse ut loca ordinaria et quasi exclusiva cultus divini peragendi.

(2) *Historia eccles.* l. VII. c. 30, l. VIII, c. 1, 2. Kirch, ib. n. 402. 403-405.

(3) Sozom., *Hist. eccl.* l. 8. 12. Kirch, n. 837. (12).

(4) Cf. c. 10. C. XVIII. q. 2. (Conc. Chalcedon. a. 451. can. 4.); Const, « *Romanos Pontifices* », 8 Maii 1881. n. 22.

permiserit et talem ecclesiam benedixerit vel consecraverit, necessaria praebere ipse tenebitur); *debet*, si constet constructionem intendi ad quaestum faciendum, non ad divinum cultum promovendum, vel si leges iustitiae vg. in aliam ecclesiam violarentur (1). In quo casu, incepta aedificatione, locus habebitur reclamationi ex parte laesi, quae dicitur *novi operis nunciatio* et cuius effectus est ut suspendantur labores (vel cautio detur de demoliendis novis aedibus), donec reclamans praeiudicium sibi allatum probare potuerit, ad quod ipsi tres menses conceduntur, et si vicerit, omnia in *statu quo* reponi debebunt expensis aedificantis (2).

Episcopi erit per se vel per delegatum, antequam aedificatio inchoetur, locum inspicere et approbare (3), crucem figere, primarium lapidem benedicere et ponere (iuxta ritum Pontificalis Rom. vel Ritualis R. si sacerdotem simplicem delegaverit). Invigilare debet ut in ipsa constructione omnia rite pro natura cultus catholici instituantur, his praesertim vitatis quae in iure sunt prohibitae, ut fenestrae aperitio ex domo privata et etiam episcopali in ecclesiam, aedificatio cubiculorum ad usus mere privatos vel ad diu noctuque habitandum sive subtus pavimentum sive super ecclesiis (4).

35. **De ecclesiarum reparatione.** — Sedulo cavendum est ne domus Dei collabatur et ideo profanetur (cfr. infra de reconciliatione). Quis autem expensas reparationi necessarias sustinere debeat, non ita clare constat. Dicendum videtur cum Wernz, t. III. n. 434.: 1° spectari debent conventiones, constitutiones particulares; 2° his deficientibus et de iure communi solvi debent expensae: *a*) ex reditibus ecclesiae, praesertim ad hoc specialiter destinatis; *b*) qui si non sufficiant, per eos qui pactis, statutis, consuetudinibus

(1) Cap. 1. 10. dist. 1. de consecr.; Many, l. c. n. 5. 6.

(2) C. 1-4. X, de novi operis nunci. V. 32.

(3) Conc. Chalced. a. 451. can. 4. = c. 10, C. XVIII. q. 2.

(4) Quae omnia ex variis responsis S. C. Rit. patent. Cfr. Wernz, t. III. n. 431.

tenentur; *c*) per rectores et beneficiatos (1); tandem *d*) si ecclesia sit parochialis per ipsos parochianos (Trid. ses. 21. c. 7. de ref.). Quod si impossibilis evaderet reparatio, destrui posset ecclesia, iubente Episcopo, cruce tamen erecta in loco, qui ad usus profanos, non autem sordidos, converti potest; et in ecclesiam matricem vel viciniorem transferuntur beneficia, onera, emolumenta ecclesiae dirutae (Trid. ib.).

36. **Appendix. De oratoriis aedificandis.** — Ex plena libertate qua olim gaudebant *et Episcopi* ut *sibi* erigerent vel *aliis* erigere *permitterent* oratoria domestica, *et Regulares* ut *in aedibus privatis celebrarent* (2), non pauci irrepserunt abusus, quos ut tolleret, Tridentinum decrevit ne Ordinarii paterentur « privatis in domibus, atque omnino extra ecclesiam et ad divinum tantum cultum designata oratoria, ab eisdem Ordinariis designanda et visitanda, Sanctum hoc Sacrificium a saecularibus aut Regularibus quibuscumque peragi » (3). Possunt tamen ex *magna* et *urgenti* causa et in casibus particularibus (seu *per modum actus*) celebrationem Missae in loco privato permittere (S. C. C. 2. Iun. 1855.; 20. Dec. 1856.; S. C. de discipl. Sacram. 20. Dec. 1912.).

Solus ergo R. Pontifex nunc oratoria stricte privata permittere potest, quae ex eius delegatione Episcopus visitabit et approbabit, videns num decens et apte compositus sit locus et ab omnibus domesticis usibus liber (4).

(1) Cap. 1. 4. X, de eccl. aedific. vel. repar. (III. 48).

(2) Utrumque patet ex c. 30. X. de privil. V. 33. et praxi universali ante Trident.

(3) Sess. 22. Decr. de observ. et evit. in celebr. Missae, iunctis responsis S. C. Conc. et declaratione a S. C. C. iussu Pauli V. a. 1615. edita. Cf. Many, l. c. n. 80.

(4) Formam Indultorum vel directe a R. Pontifice vel a S. C. Conc. (nunc a S. C. de Sacram.) concedi solitorum pro erectione oratorii privati habes apud Many, l. c. n. 85. 93., qui clausulas in eis contentas explicat; item Gasparri, *De SS. Euchar.* t. I. n. 235. Cf. Ojetti, *Synops.* v. *Oratoria* necnon AA. Theol. Mor. ut Bucceroni, t. I. n. 644.; Noldin, *De Sacram.*

Oratoria semipublica auctoritate Episcopi erigi valent qui, quamvis conditiones apponere nequeat iuri communi contrarias, v. g. quod ibi Missam audientes, praecepto non satisfaciant, non videtur prohiberi quominus limites quosdam constituat in sacris functionibus peragendis. Alia oratoria in piarum Communitatum aedibus praeter oratorium principale absque S. Sedis auctoritate erigi nequeunt (1). Oratoriis semipublicis aequiparantur oratoria in privatis Cardinalium et Episcoporum dioecesanorum palatiis erecta (2)

De ecclesiarum consecratione.

37. **Historia.** — Post persecutionum tempora de quibus nil certi scimus circa ecclesiarum consecrationes, hae maxima celebritate fieri coeptae sunt, praesentibus saepe Episcopis in Synodo adunatis. Et ab eo tempore non desunt prohibitiones ne in ecclesiis non consecratis divina mysteria celebrentur. *Benedictio,* ritus minor et multo brevior, initio non adhibebatur nisi ad supplendam *interim* consecrationem; postea invaluit consuetudo ut pro fere omnibus ecclesiis sufficeret (3). Episcopo dioecesano reservabatur consecratio ecclesiarum in sua dioecesi etiam forte ab alio Episcopo erectarum; imo aliquamdiu R. Pontifex ecclesiarum in patriarchatu occidentali vel saltem in ditione sua metropolitica erectarum consecrationem sibi reservavit (4).

---

n. 198. sq.; ubi practicas evolvunt quaestiones de impletione praecepti Missae dominicalis in oratoriis privatis. Licet nunc in iisdem Missam celebrare, in festis de praecepto suppressis vel translatis per Decr. 2. Iul. 1911, ex resp. S. C. de disc. Sacr. 11 Apr. 1913; et omnibus ibi Missam audientibus S. Communionem distribuere permittitur (S. R. C. 8. Maii 1907).

(1) S. R. C. in Nivern. 8. Martii 1899.; Decr. 23. Ian. 1889. Decreta authent. 3484, 4007. Const. « Conditae » 8. Dec. 1900.

(2) Cf. Gasparri l. c. t. I. n. 228. sq.; Many l. c. n. 99.

(3) Many, *De locis sacris,* n. 10.

(4) Wernz t. III. n. 436. not. 32.

38. **Notiones.** — *Dedicatio* in genere est ritus sacer ab Ecclesia institutus quo locus *profanus* efficitur *sacer* et a legitimo ministro *in perpetuum ad cultum divinum* dedicatur. Si *solemniter* fit, vocatur *consecratio;* si *minus solemniter, benedictio* (quae etiam saepe *solemnis benedictio* dicitur ut a benedictione *communi* loci distinguatur). Essentia consecrationis consistit in ungendis Sacro Chrismate duodecim crucibus pictis vel insculptis in parietibus, recitatis verbis Pontificalis Romani. Benedictionis (solemnis) ritus essentialis est aspersio parietum cum aqua lustrali, iunctis precibus Ritualis Romani.

Consecrari deberent omnes ecclesiae *cathedrales* et *parochiales;* quod si interim differri debeat consecratio (immo et forte impossibilis reputetur) *solemniter benedicendae* essent antequam Officia liturgica et S. Sacrificium ibi celebrarentur; a fortiori benedici debent, si consecrari nunquam poterunt. Potest tamen ad tempus ob graves rationes Episcopus permittere celebrationem ante benedictionem (1).

Oratoria *publica sunt consecranda* vel *solemniter benedicenda,* sicut ecclesiae; *semipublica possunt* at *non necessario debent, privata nec possunt nec debent consecrari* vel *solemniter benedici,* at benedictione communi cuiuslibet loci donantur.

Minister *validae* et *licitae consecrationis* est Episcopus loci, rite consecratus, etiam quoad ecclesias Regularium exemptas, nisi ipse invitatus recusaverit sine causa legitima (2). Episcopus alius, rite consecratus, valide at illicite consecrat, nisi ab Episcopo loci rite fuerit delegatus; Episcopus non consecratus invalide consecrat, sicut quilibet sacerdos

(1) Sic Gasparri, *De SS. Euch.*, n. 155. Oietti, *Synop.*[3] v. *Ecclesia*, n. 1924. Bargilliat, n. 1270. Notat insuper Many l. c. n. 19. contra necessitatem consecrationis ecclesiae etiam cathedralis aut parochialis, tam universalem videri invaluisse consuetudinem ut non amplius absolute urgeri, tanquam vi iuris communis, possit.

(2) Const. « *Religionis* » Leonis X. 3. Febr. 1514. (1515).

qui specialem R. Pontificis delegationem non accepit (1). Ad *solemnem benedictionem* sufficit sacerdoti Episcopi licentia (2). Superiores Regulares Ordinum mendicantium et qui eorum privilegia participant proprias ecclesias solemniter benedicere possunt per privilegium a Leone X. concessum Const. « *Religionis* ».

Pridie consecrationis ieiunare debet Episcopus et ii qui *sibi consecrari* ecclesiam *petunt* (i. e. nunc fere solus *patronus* et *parochus*) (3). *Vigiliae* ante reliquias habendae sunt (i. e. recitandum est Matutinum cum Laudibus de communi Martyrum coram vasculo reliquiarum in ecclesia ponendarum). Ritus plures et pulcherrimi adhibentur inter quos essentialis est unctio duodecim crucium (4).

Quotannis celebrandus est dies anniversarius consecrationis ab universo clero ecclesiae addicto, imo a clero totius dioecesis si de cathedralis anniversario agitur. Idem fit pro omnibus ecclesiis et oratoriis consecratis, non pro benedictis etiam solemniter. Ad festum Titularis (5) quotannis recolendum tenentur ecclesiae et oratoria consecrata aut solemniter benedicta (S. Rit. C. 5. Iunii 1889. Decr. auth. n. 4025.), qui Titularis etiam nominandus est in oratione *A cunctis*.

(1) Quamvis enim consecratio sit ritus institutionis mere ecclesiasticae, ipsum tamen Ecclesia ita annexuit ordini episcopali, ut sine dispensatione R. Pontificis, nullus praeter Episcopum valide illum ritum complere possit. Sic MANY, *De locis sacris*, n. 11.

(2) MANY l. c. n. 17. censet sacerdotem ab Episcopo non delegatum valide etsi illicite benedicere.

(3) S. C. Conc. 3. Iulii 1909. A. Ap. Sedis I. 623.

(4) Constat ex decis. S. C. Rit. 12. April. 1614. et concordi sententia Doctorum. Cf. MANY l. c. n. 14.; WERNZ t. III. n. 436.

(5) *Titulus* ecclesiae est *res* (mysterium vel alia res ad Christum aut Sanctos pertinens) vel *persona sacra* (*divina*, *angelica*, *humana*) sub cuius auspiciis dedicatur ecclesia et a cuius nomine nuncupatur. Persona haec sacra dicitur *Titularis* et, si sit persona *creata*, dicitur simul *Patronus* ecclesiae, nec est (necessario) idem ac patronus loci (civitatis, provinciae regni). MANY l. c. n. 20. sq.

De ecclesiarum reconciliatione.

39. Ecclesia quae *exsecrata* fuit, nova *consecratione* vel *benedictione*, *polluta* vero sola *reconciliatione* indiget. Exsecratur per conversionem in perpetuum ad usus profanos vel per destructionem totalem vel partis valde conspicuae. Iuxta sententiam usque nunc satis communiter receptam per destructionem *incrustationis* parietum totaliter vel quoad magnam partem, exsecrabatur ecclesia. Cum autem ob plures decisiones S. Rit. C. nunc certum evaserit consecrationem ecclesiae muris inhaerere, dicenda non est exsecrata nisi destructis muris totaliter vel magna ex parte (1). Eodem modo exsecratur ecclesia solemniter benedicta; nam iuxta sententiam, quae paullatim communior fit, benedictio sicut et ipsa consecratio muris ecclesiae adhaerere dicenda est (2).

Pollutio ecclesiae inducitur per actiones quasdam in iure determinatas quibus *gravis iniuria* loco sacro *notorie* infligitur. Consecrationem quidem non tollit (ut exsecratio) at ita ecclesiam maculat ut in ea celebrare, antequam reconcilietur, graviter illicitum evadat.

Praecipuae actiones quibus polluitur ecclesia sunt: 1° voluntaria et graviter peccaminosa seminis humani effusio (c. 10. de consecr. eccl. III. 40); 2° iniuriosa et notoria sanguinis effusio (c. 4. h. t.); 3° homicidium *voluntarium et personae* vel *loco sacro iniuriosum:* sic suicidium, mors in odium fidei inflicta (martyrium), extremum supplicium etiam iuste inflictum, non autem mors quae ad legitimam defensionem secuta fuerit; 4° sepultura excommunicati saltem *vitandi* (c. 7. h. t.) aut *infidelis* (ex consuetudine universali et communi sententia (cfr. S. Rit. C. 23. Apr. 1875.). De se-

(1) S. Rit. C. 19. Maii 1896. 2m.

(2) Sic Wernz t. IV. n. 441.; Ojetti *Syn.*3 v. *Ecclesia*; Gasparri, l. c. n. 167, 183.; Many l. c. n. 28.

pultura excommunicati *tolerati* et *acatholici* controvertitur. Dicendum videtur certe comprehendi acatholicos alicui *sectae notorie addictos et denuntiatos, alios probabiliter non,* nec *excommunicatos toleratos* (Wernz, l. c. n. 442. not. 48. n. 471. not. 159.; Many, l. c. n. 34. contra Gasparri, l. c. n. 254).

Ut ecclesia polluatur, causa debet esse *notoria, certa,* sine dubio facti vel iuris, in ipsa ecclesia posita, non in sacristia, turri, tecto etc. (Gasparri, n. 247).

40. **Reconciliatio.** — In ecclesia polluta divina Officia, praesertim vero Missa, celebrari nequeunt absque gravi culpa, antequam reconciliatio fuerit facta. Ecclesia reconciliatur per eosdem ministros qui eam consecrare vel benedicere potuerunt: si *consecrata* fuit, per Episcopum aut sacerdotem ex delegatione R. Pontificis [1]; si *solemniter benedicta,* a simplice sacerdote ab Episcopo delegato, imo iuxta quosdam in casu necessitatis absque Episcopi delegatione (Bargilliat, n. 1281).

Regulares exempti, ex privilegio Leonis X [2], possunt suas ecclesias etiam consecratas reconciliare, at generatim cum aqua ab Episcopo benedicta.

De ecclesiarum immunitate [3].

41. Duo includit *immunitas loci sacri:* 1°) *prohibitionem actorum profanorum* ob reverentiam; 2°) *ius asyli* quo certi criminosi eo confugientes gaudent, ne scilicet inde absque auctoritatis ecclesiasticae venia violenter extrahi valeant.

Sane tum *ius naturale* tum *divinum* excludit a loco sacro actus varios qui ab eius sanctitate discrepant: est enim locus Deo consecratus et domus orationis. Inde etiam convenientia quaedam inducitur ne, certis saltem temporibus et mediis, reus ab eo loco extrahi possit. Huic innixum fun-

[1] C. 9. de consecr. eccl. III. 40. Ben. XIV. De Syn. dioec. l. 13. c. 15. n. 2.
[2] Const. « *Religionis* » 3. Febr. 1514. (1515).
[3] Many, *De locis sacris,* n. 44, sq.; Wernz t. III. n. 445. sq.

damento, ius canonicum apte determinavit et etiam extendit prohibitiones et restrictiones illas.

42. **Prohibitio actorum profanorum.** — Prohibentur ut negotia *profana:* iudicia criminalia vel civilia, negotiationes, nundinae, contractus; conventus ludicri (1), choreae; publici profanarum societatum conventus. Huc etiam refertur prohibitio recens S. Officii ne admittantur occasione exsequiarum et festorum alia *vexilla* praeter *vexilla religiosa* societatum laicarum (2). — Permittuntur, ubi consuetudo viget, litterariae academiae, praemiationes. In casibus dubiis, parochi ad Episcopum recurrere debent. In vera necessitate, puta tempore belli, inundationis, pestilentiae, ex Episcopi beneplacito, poterunt ecclesiae hospitium praebere incolis, aegris etc., quod ceterum opus est pietatis et misericordiae. Adhuc magis vitari optat Ecclesia *simultaneitatem cultus acatholici* cum *catholico* in eodem loco, eamque ad vitanda tantum maiora mala et ad tempus interdum permittit (3), aliquando prorsus interdicit (4).

43. **Ius asyli.** — Iam apud Graecos et Romanos, templa, altaria, deorum simulacra, ludi sacri, securitatis et asyli loca fuerunt. Apud Hebraeos urbes refugii exstabant et etiam altare templi securitatem praestabat his qui inviti vel inconsulti occiderant. Quam immunitatem locorum sacrorum apud Christianos, vix finitis persecutionibus, consuetudine paullatim introductam, Imperatores confirmaverunt. Ecclesia, quae prius *intercessionem* potius suam apud magistratus in favorem confugientium interponebat, a saec. V. illam immunitatem ut *ius* vindicavit, poenas severas constituens contra sacrilege extrahentes reos. Quod ius confirmaverunt Decretales Greg. IX. (tit. de immunitate ecclesiarum etc. III. 49). Et ratione optima in Medio Aevo poterat

(1) Recens decretum S. C. Consist. omnino prohibuit ne in ecclesiis fierent repraesentationes cinematographicae vel proiectiones, 10 Dec. 1912, Acta Ap. S. t. IV. p. 724.

(2) S. C. Inq. 14. Iul.; 3. Sept. 1887.; 17. Ian. 1890.

(3) S. Off. 5. Iun. 1889. in Collect. S. C. de Pr. Fide, ed. 2. n. 1707.

(4) Sic Pius IX. 12. Mart. 1873. contra sectam « Veterum catholicorum ».

Ecclesia tale ius ex potestate indirecta urgere, ob crudelem *talionis* legem et *minus ordinatam severioremque iustitiae criminalis* administrationem : ceterum per limitationes appositas cavebat ne iudicia criminalia illusoria evaderent (c. 6. h. t.).

Iure asyli gaudent ecclesiae, oratoria publica et semipublica (non autem privata), aedificia ecclesiae contigua vel ab ea dependentia, domus parochialis, quando ecclesiae contigua est aut non ultra triginta passus distans, coemeteria ecclesiastica, monasteria, loca pia ab Episcopo erecta, palatia Cardinalium et Episcoporum. Et haec quidem iuxta leges ecclesiasticas. Sed iam ab ultimo saeculo vix ullibi leges civiles agnoscunt ius asyli ([1]), cui tamen Ecclesia non absolute et simpliciter renuntiavit, imo in Concordatis saltem quoad substantiam et pro templis retinere conata est. Const. « *Apost. Sedis* » excommunicationem retinuit contra « immunitatem asyli ecclesiastici ausu temerario violare iubentes aut violantes » (2° ser. n. 5). Saltem urgendae sunt consuetudines, quae adhuc in certis regionibus vigent, ne v. g. tempore Officiorum divinorum violenter ab ecclesia rei extrahantur.

([1]) Cf. Rivet, *Quaest. iur. eccl. publ.*, p. 220 sq.

PARS TERTIA

De coemeteriis et sepultura ecclesiastica

I. — De coemeteriis.

44. **Nomen.** — « *Coemeterium* (κοιμητήριον, accubitorium) a christianis dicitur locus sepulturae reservatus: ipsi enim ob spem resurrectionis non tam mori quam obdormire censentur (1). In iure autem canonico coemeterium vel sepultura accuratius definiri solet: *Locus auctoritate Episcopi benedictus in quo cadavera catholicorum pie decedentium sepeliuntur* » (Wernz t. III. n. 466).

45. **Divisio.** — Distinguuntur coemeteria *ecclesiastica* quae sunt in Ecclesiae dominio, benedictione consecrata, solis fidelibus reservata, et *civilia* quae sunt in dominio Status, municipiorum etc., benedictione carent (2), omnibus, etiam infidelibus, haereticis, indiscriminatim patent.

(1) « Christus resurrexit a mortuis, primitiae *dormientium* » (I. Cor. XV. 20. Cfr. De Rossi, *La Roma sotterranea cristiana*, t. I. p. 85. ubi in memoriam revocat talem appellationem, consentientibus ipsis ethnicis, propriam fuisse sepulcrorum christianorum.

(2) Si tamen municipium aut gubernium non prohibeat benedici coemeterium *civile*, nec sint timenda incommoda, v. g. pollutionis per haereticorum etc. sepulturam, Episcopi curare debent ut benedicatur; cum tamen non sit in dominio Ecclesiae, manet coemeterium *civile*. Cfr. Many, *De locis sacris*, n. 143.

46. **Historia.** — Apud omnes gentes *sepulcri religio* semper sancte servata est, ita ut locus humationis ipso facto sacer et religiosus evaderet. Adhuc multo magis christianis studio fuit corpora fidelium honorare quae ipsis apparebant ut S. Spiritus templa, per sacramenta vivificata, ad resurrectionem destinata. Primis saeculis extra moenia civitatum recondi solebant corpora christianorum pro more recepto et legibus Romanis confirmato; pace Ecclesiae data, cum Martyrum corpora intra urbes deferri coepta sunt, mos invectus est ut ad eorum sepulcra fideles sepelirentur, extra ecclesias primo (ut passim saec. VI. fiebat), dein in ipsis ecclesiis (qui honor prius Praelatis et dignioribus laicis, postea omnibus indiscriminatim est concessus, saltem saec. XII. imo iuxta plures iam saec. IX.) (1). Quem usum Ecclesia non reprobavit at certe praefert sepulturam extra ecclesias dari: « Ubi viget antiqua consuetudo sepeliendi mortuos in coemeterio, retineatur, et ubi fieri potest, restituatur ». Ritu. Rom. tit. VI. c. 1, n. 9).

47. **Ius Ecclesiae acquirendi et ordinandi coemeteria.** — (Wernz, t. III. n. 469.; Cavagnis, *Inst. iur. publ. eccl.* P. II. n. 276. sq.). Ecclesia ius habet *nativum* et *legitimum* acquirendi *independenter* a potestate civili bona temporalia quae ad finem proprium sunt ei necessaria vel utilia (cfr. de bonis temporalibus n. 5. sq.). Iamvero huiusmodi sunt coemeteria: loca enim in quibus corpora fidelium digna ratione et sacris ritibus sepeliuntur sunt intime connexa cum fine ipsius Ecclesiae catholicae. Apud christianos enim ipsa sepultura est *res religiosa*, « ipsa substantia actus est elevata ad ordinem religiosum, ideoque subtracta iurisdictioni civili quoties sic religiose fiat » (Cavagnis, l. c. n. 279.).

Porro sicut ea *possidere*, sic ea *ordinare* potest, v. g. inde quosdam excludendo. Si enim iam ab initio tantopere curavit Ecclesia ut fideles in locis diversis ab infidelibus sepelirentur, quanto magis postea. Leges ergo quibus Status

(1) Cfr. Many, *De locis sacris*, n. 138.; Wernz t. III, n. 468.

prohibitiones vel ordinationes de sepulturis in ecclesiis vel coemeteriis fert, iura Ecclesiae laedunt. Aliquas tamen ex eis Ecclesia non difficulter admisit, eas scilicet quibus sepulcra in ecclesiis prohibuit vel coemeteria longe ab habitationibus haberi praescripsit, « tum quia conformes suae legislationi, tum quia ut plurimum utiles reipublicae, tum etiam quia inutilis et impossibilis fuisset resistentia, nec de re per se illicita ageretur sed ad summum de violato iure Ecclesiae cui ipsa, salvo principio, de facto cedere potest ». (Cavagnis, l. c. n. 285). Negari tamen nequit Statum hygienem et securitatem publicam curare posse et debere, cavens ne cadavera citius sepeliantur, neve, tempore pestis, cum periculo ad ecclesias deferantur. Haec autem potius *accidentalia* sunt, sepultura vero ipsa *actus religiosus*, sepulcrum *locus religiosus* manet, qui proinde Statui subtrahuntur, ab Ecclesia pendent. Et in ipso loco sepulturae (ecclesia, coemeterio) rationem habere debet salutis et securitatis publicae, efficaciter hygieni consulere, sed non vi legum civilium et quasi legibus civilibus ligata esset.

48. **De cadaverum crematione** ([1]). — Fortius adhuc Ecclesia resistit mori recenter introducto cadavera concremandi, utpote ex perverso novitatis studio veroque odio fidei inducto. Qui mos Paganis, etiam Romanis, generalis nequaquam fuit, ab Ecclesia vero in mortuorum reverentiam constanter reiectus ([2]). Ex variis S. Officii Decretis: 1°) prohibentur fideles nomen dare societatibus ad hoc constitutis ut cadaverum crematione promoveant, vel permittere ut sua suorumque corpora comburantur (19. Maii 1886); 2°) si *propria* defuncti *voluntate* crematio fieri debeat, nulli ritus sacri in eius sepultura absolvantur (15. Dec. 1886); 3°) immo si quis suum corpus cremari mandaverit et admonitus non resipiscat, arcendus est ab ultimis Sacramentis nec pro ipso Missae Sacrificium offerri publice potest; prohibetur tandem 4°) quaelibet *formalis* crematione cooperatio (27. Iulii 1892).

([1]) Cf. Many, l. c. n. 211. 137; Noldin, *De praeceptis*, n. 716, 717.
([2]) Many, l. c. n. 137.

49. **Coemeterii benedictio et reconciliatio.** — Ex antiquissima consuetudine *benedici* debet coemeterium, quae benedictio eodem modo fit ac ecclesiae dedicatio, vel ab Episcopo aut sacerdote a R. Pontifice delegato, iuxta ritus Pontific. Rom. (et dicitur *consecratio*) (1) vel ab Episcopo aut sacerdote ab Episcopo aut Superiore Regulari deputato (cum Regulares eadem privilegia habeant pro coemeteriis suis ac pro ecclesiis) iuxta ritus Ritualis Rom. (et est *benedictio* in qua *una* tantum crux benedicitur). Si totum coemeterium est benedictum, non sunt benedicenda singula sepulcra nisi lapidibus ibi construantur. Si coemeterium sit *civile* nec in eo existat saltem pars quaedam catholicis reservata et benedicta, sepulcra in ipsis exequiis benedicuntur (Rit. Rom., tit. VI, c. 3, n. 2).

Coemeterium non proprie *exsecratur* (2), nisi per conversionem in usus profanos factam in perpetuum a legitima auctoritate (quae dicitur *profanatio*). *Polluitur* iisdem actibus ac ecclesia (ut patet ex consuetudine et constanti doctrina SS. Congregationum et Doctorum); imo si ecclesiae sit contiguum, polluitur per ecclesiae pollutionem, non vice versa (3). *Reconciliatur* eodem modo et per eosdem actus ac ecclesia polluta et ante reconciliationem nefas est aliquem in eo sepelire (4).

II. — De sepultura ecclesiastica.

50. Sepultura ecclesiastica tria significat: « *locum* ab auctoritate ecclesiastica rite deputatum ad sepelienda corpora fidelium pie defunctorum; *universos ritus sacros* ab Ecclesia praescriptos vel determinatos ad sepeliendos mor-

(1) Haec « praeter prolixas orationes, consistit praecipue in benedicendis quinque crucibus, paratis in determinatis coemeterii locis ». Many, l. c. n. 144.

(2) Many l. c. n. 145.

(3) Cap. Si ecclesiam un. de consecr. eccl. III. 21. in Sext.

(4) Cap. eodem.

tuos christianos in loco benedicto; denique *ius sepeliendi* cadavera fidelium in sepulcro sive loco rite ab Ecclesia per benedictionem deputato » (Wernz t. III. n. 772. II).

51. **Divisio.** — I. *Ratione loci* distinguitur sepultura *electiva, gentilitia, parochialis: electiva* ([1]) ea est quam fidelis libere legitimeque sibi elegit ([2]); 2° *gentilitia* est sepultura quae in sepulcro maiorum fit, cui assimilatur sepultura in sepulcro corporationis, si rite ad praescripta iuris canonici constituatur; 3° *parochialis* sepultura ea est quae communiter datur fidelibus de parochia, quando nec aliam elegerunt nec gentilitiam habent; solet fieri in coemeterio parochiali sive *proprio*, sive pluribus parochiis *communi*, nec raro nunc mere *civili*, seu publico gubernii aut municipii.

II. *Ratione rituum* sepultura est *solemnis* vel *simplex*, prout fit *cum* vel *absque* pompa, solemni associatione et exequiarum celebratione.

III. *Ius sepulturae* (sepultura tertio sensu) est vel *activum*, si consideratur ex parte ministrorum qui honores sepulturae tribuunt, vel *passivum*, prout est penes ipsos fideles defunctos.

52. **Ius activum sive de ministris sepulturae ecclesiasticae.** — Activum ius tria complectitur quae vel separata vel coniuncta inveniri possunt: ius *associandi* seu conducendi ad ecclesiam cadaver, ius *funerandi* seu exequias celebrandi, ius *tumulandi* seu humandi in certo loco. Determinat ius canonicum penes quem vel quos ius illud triplex existat. Et quidem si de sepultura R. Pontificis, Cardinalium, Episcoporum, canonicorum, parochorum agitur, regulae statuuntur quas videre est apud Wernz t. III. n. 775. Many, *De locis sacris*, n. 173. sq.

([1]) Wernz n. 785; Ojetti, *Synops.*[3] v. *Exequiae*. col. 1930 sq., agunt de loco quem quis pro sepultura eligere potest, qui certe, iuxta omnes, nequit esse locus mere profanus; putant plures quemlibet locum religiosum eligi posse. Communius tenetur eligi sepulturam non posse nisi in loco cui vel ex iure communi ut est ecclesia parochialis, vel regularis virorum, non monialium nisi pro ipsis monialibus aut feminis de familia) ve ex privilegio particulari ius sepulturae concessum est.

([2]) De iure eligendi sibi sepulturam infra n. 54. tractabitur.

De *iure communi* sepultura fidelium quoad triplicem illum actum ad *proprium parochum* pertinet, i. e. ad parochum loci ubi quis domicilium vel quasi domicilium habebat. Quod ius varia temperamenta et exceptiones patitur sive ob electionem libere factam alius sepulturae, sive ob sepulcrum gentilitium, sive ob adiuncta varia quae regulae generalis applicationi obstant. De regula generali haec dici debent: si quis alicubi *domicilium* vel *quasi-domicilium* habet et *ibi moritur, ibi sepelitur;* si *duo* domicilia vel domicilium et quasi-domicilium habet et in *alterutro moritur, ibi sepelitur. Vagus,* cum proprium parochum non habeat, a *parocho loci* sepelitur ubi mortuus est.

Si quis *extra parochiam* domicilii vel quasi-domicilii *casu* moritur, *huc transferri sepelirique* debet, nisi distantia obstet et tunc ubi mortuus est, sepelitur. Ipse parochus regulariter accersiri debet ut cadaver ad parochiam associet, nisi longius distet (Many, l. c. n. 170. 188.).

Si quis, iure suo utens, aliam sepulturam elegerit vel sepeliatur in sepulcro maiorum, quod in parochia domicilii vel quasi-domicilii situm non sit, pertinet ad *parochum proprium* levare cadaver de domo defuncti et illum *usque ad ecclesiam tumulantem* associare; huius vero est ius *officium funebre persolvendi* et *defunctum humo tradendi.*

Haec sint breviter dicta; de casibus specialibus bene multis qui occurrunt cfr. Ojetti, *Synopsis* [3] v. *Exequiae;* Many, *De locis sacris,* n. 188.-200.

53. **De taxa et quarta funeraria.** — Pro ipsa sepultura, quatenus est functio spiritualis, exigi nequit pretium quin committatur simonia, at numquam prohibitae sunt liberae fidelium oblationes occasione funerum factae. Immo Ecclesia, abusus et exactiones detestans, laudabiles consuetudines retineri voluit, et etiam Episcopis permisit ut fideles compellerent ad solvendam aliquam taxam consuetudine vel iure dioecesano determinatam (1).

Quarta funeraria est oblatio quaedam a iure canonico

(1) Cap. 42. De Simonia V. 3. = Later. IV. can. 66.

constituta ad quam ius habet parochus cuius subditi in aliena parochia sepeliuntur; eius quantitas a consuetudine vel statutis dioecesanis determinatur, secus est *quarta pars omnium emolumentorum* quae ecclesiae *tumulanti* obveniunt; debetur ergo ab ecclesia *tumulante*, non ab *heredibus*. Solvitur haec taxa *quoties* parochianus in *aliena ecclesia* sepelitur quia ibi sepulturam *elegit*, vel sepulcrum *gentilitium* aut *corporativum* habebat, aut quia extra parochiam mortuus in eam transferri non potuit (nisi tamen in hoc ultimo casu adsit consuetudo taxam non solvendi). Quod si illegitime extra parochiam propriam sepelitur, *omnia emolumenta* parocho proprio sunt restituenda. Si quis *duo domicilia* vel *domicilium* et *quasi-domicilium* habebat, inter *duos parochos* dividitur quarta ab ecclesia tumulante solvenda; si vero ecclesia tumulans sit *una* e *duobus parochiis* defuncti, haec alteri nil solvere debet.

54. **De iure passivo, sive de subditis sepulturae ecclesiasticae.** — Ius habent fideles qui pie in Domino moriuntur ut eorum corpora honeste condantur in loco per auctoritatem ecclesiasticam ad hoc deputato. Quod ius vi baptismi omnibus fidelibus competit qui ob culpas eo non exciderunt. Nam si a communione fidelium exclusi moriuntur, post mortem exclusi manent: « Nos autem quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus » (c. 1. C. XXIV. q. 2.). Unde iam ab antiquis temporibus, ut ex pluribus Conciliis constat, praesertim ex Bracarensi I. (a. 563), a sepultura ecclesiastica exclusi sunt catechumeni, damnati ob sua scelera, suicidae, eiecti ab Ecclesia et excommunicati. Quinam nunc excludantur, ex Rit. Rom. tit VI. c. 2. novimus: scilicet pagani, Iudaei, omnes infideles, haeretici et eorum fautores, apostatae, schismatici et publice excommunicati maiori excommunicatione, interdicti nominatim vel qui sunt in loco interdicto; — seipsos occidentes, nisi ante mortem signa poenitentiae dederint; — morientes in duello, — manifesti et publici peccatores qui sine poenitentia perierunt etc. In casibus dubiis Episcopus est consulendus; « urgente vero necessitate et

dubio permanente, *mitior* at *legitima* interpretatio in hisce legibus odiosis et poenalibus est sequenda, ne forte *nimio rigore* excitentur turbae aut *nimia benignitate* fideles *scandalizentur*, ipsaque Ecclesia *contemnatur* » (Wernz, n. 782).

Ex *tolerantia* quadam mere passiva, permittit Ecclesia ut in coemeteriis vel sepulcris gentilitiis et privatis familiae catholicae sepeliantur acatholici consanguinei vel affines, si aliter absque scandalo vel periculo fieri non possit (Wernz n. 470).

Fideles, qui a iure sepulturae passivae ob indignitatem non excluduntur, possunt sibi sepulturam eligere nisi ob specialem iuris dispositionem ab eligendo sint prohibiti. Hinc eligere possunt, dummodo sint ratione compotes et puberes, sive viri, sive feminae, etiam uxores sub mariti potestate; at nequeunt: 1) *Regulares* solemniter professi, nisi tam longe a monasterio moriantur ut ad illud commode portari non possint; 2) *impuberes*, pro quibus tamen pater et, eo mortuo, mater eligere valet, *dummodo hoc ferat consuetudo loci*; secus sepeliendi sunt in sepulcro maiorum aut, si desit, in sepultura parochiali (1).

55. **Quaenam sepultura praefertur?** 1) Si quis *elegit* sepulturam, haec omnibus est praeferenda (*praestat* sepultura *electiva*); 2) si non elegit, praestat *gentilitia*, quam merito velle praesumitur; gentilitiae *assimilatur* et in concursu cum ea *praefertur* sepultura quae ex iuris dispositione in loco determinato aliquibus constituitur: sic R. Pontifex in Basilica Vaticana sepeliendus est; Cardinalis in ecclesia sui tituli, nisi sit Episcopus residentialis (si tamen habet sepulpulcrum maiorum, id praefertur); Episcopus in sua cathedrali; beneficiatus residentialis (canonicus, parochus etc.) in sepultura canonicis, parochis reservata, si adsit. Ita Many, l. c. n. 173. sq.; 3). Si nec electiva, nec gentilitia habeatur, sepeliendus est fidelis in sepultura parochiali.

(1) Sic ex c. 7. X. de sepult. III. 28. et c. 4. eod. tit. III. 12. in Sext. Cfr. Wernz l. c. n. 785.; Many l. c. n. 164. 167.

56. **De ritu et tempore sepulturae.** — Accurate serventur praescripta Ritualis Romani et S. Sedis pro *adultis*, *pueris*, necnon ritus speciales pro sepultura *clericorum* et *Regularium*.

Ecclesia decentem et modestam pompam admittit; immo flores et coronas non respuit, nisi forte ad abusus reprimendos; laudabilius tamen pecunia haec in Missis pro defunctorum suffragiis expenditur. Vitentur vero signa vana et multo magis superstitiosa, luctus excessivus, necnon pompa immoderata quae funus in triumphum vertat. Servetur mos ut sacerdos cum luce et cruce cadaver ducat.

Mane, si fieri potest, celebrentur exequiae ut S. Missae Sacrificium offerri possit. Tempore interdicti localis, prohibetur sepultura *laicorum in loco sacro* vel etiam extra locum sacrum *cum ritibus sacris; clerici* vero *in loco sacro*, at *sine* consuetis solemnitatibus, sepeliri poterunt.

QUAESTIO II

DE IUDICIIS ECCLESIASTICIS

PRAENOTIONES.

De existentia et ambitu potestatis iudicialis Ecclesiae.

57. **De existentia** (*remissive*). — Probatum est in Institutionibus Iuris publici ecclesiastici competere Ecclesiae potestatem iudicialem: quae potestas *directe* ex verbis Christi et Apostolorum, *indirecte* ex conceptu societatis perfectae et ex praxi Ecclesiae demonstratur (1). Ibidem, in conspectu historico, breviter ostensum est *quo modo* et *qua amplitudine*, per varias epochas, hanc potestatem exercuerit Ecclesia, cuius unam partem ut sibi propriam semper vindicavit, alteram autem partem ex consuetudine vel ex concessione Principum repetebat (2).

58. **De ambitu.** — 1° Extenditur potestas ecclesiastica iudicialis, iure *exclusivo* et *proprio*, ad causas omnes *spirituales*, sive tales sint *ex obiecto* suo, sive *ob connexionem* cum obiecto sacro: *ex obiecto spirituales* sunt causae rem sacram concernentes: fidem et doctrinam fidei aut morum, sacramenta vel sacramentalia, sacros ritus, vota, iuramenta, dies festos, indulgentias, censuras, etc.; *spirituales, ex connexione* cum re sacra et spirituali, sunt causae de beneficiis ecclesiasticis, de iure patronatus, decimis, sepulturis, etc... In haec omnia habet Ecclesia potestatem *propriam* et *exclusivam*, cum ad finem eius proprium spectent, in quo debet esse a

(1) Rivet, *Quaestiones iuris eccl. publ.*, p. 75. sq.
(2) Rivet l. c p. 77. sq.

qualibet alia societate independens: ceterum hoc ius ex praxi, disciplina et legislatione ecclesiastica liquido constat (1).

2° Extenditur insuper ad causas *mixtas* (2). ad eas scilicet quae *ex ipso obiecto* partim ad potestatem civilem, partim ad ecclesiasticam spectant: in eas, quatenus sunt spirituales, competit etiam Ecclesiae propria et exclusiva potestas, v. g. in omnes scholas fidelium quoad doctrinam religiosam tradendam vel fidem alumnorum ab erroribus defendendam (3).

59. 3° Attingit etiam *causas clericorum* mere *temporales*, vi *immunitatis personalis*, seu *privilegii fori*, nempe exemptionis a iurisdictione laicali: quae exemptio, cum iure iam *naturali* suadeatur et iure *divino quoad substantiam* sit instituta, in ultima specie *ab Ecclesia* determinata est, quae eam sibi semper vindicavit, ut clare constat ex dictis et actis SS. Patrum, Conciliorum et RR. Pontificum. Huic immunitati nequit clericus aliquis sponte renuntiare, nam non est *personae privatae privilegium*, sed *totius ecclesiastici ordinis*. At ipsi derogare potest R. Pontifex per Concordata, conventiones; quo in casu non inepte considerari potest vir *christianus*, qui iudicium in clericum exercet, ut speciem quamdam delegationis ecclesiasticae auctoritatis obtinens (4).

Quae derogatio si non intervenerit, debebit regulariter actor veniam ab Ordinario petere ut clericum in ius vocet. Declaratio S. Officii, 23. Ian. 1886., hanc obligationem denuo

(1) Bargilliat, *Praelectiones Iuris canon.*, n. 4115. sq.; Liberatore, *Diritto pubbl. eccles.*, n. 130. sq.

(2) Si causa *mixta* ea intellegitur in quam datur utrique societati (ecclesiasticae et civili), ius *praeventionis* (ex consuetudine, conventione, etc.), ex ipsa definitione sequitur Ecclesiam posse huiusmodi causam sibi assumere; at Status idem facere potest; qui prior ad se causam avocaverit, eam iudicabit. Cfr. Rivet, l. c. p. 113 sq.

(3) Quod si actio quae in rem mixtam, qua *spiritualem*, exercetur, necessario influat in respectum *temporalem*, patet ibi locum esse potestati *indirectae* Ecclesiae in Statum.

(4) Santi, l. II. tit. 2, n. 30.

inculcavit, declarans quod si quis ad iudicem civilem personas ecclesiasticas sine hac venia traducere ausus fuerit, « in potestate Ordinariorum erit, in eum, praesertim si fuerit clericus, animadvertere poenis et censuris ferendae sententiae, uti violatorem privilegii fori, si id expedire in Domino iudicaverint ». Simul declarabat excommunicationem latae sent. non incurrere « nisi legislatores et alias auctoritates cogentes sive directe sive indirecte iudices laicos ad trahendum ad suum tribunal personas ecclesiasticas praeter canonicas dispositiones » (1). At recenter SS. Dominus Pius X. statuit: « quicumque privatorum, laici sacrive ordinis, mares feminaeve, personas quasvis ecclesiasticas, sive in criminali causa sive in civili, nullo potestatis ecclesiasticae permissu, ad tribunal laicorum vocent, ibique adesse publice compellant, eos etiam in excommunicationem latae sententiae speciali modo R. Pontifici reservatam incurrere » (2). Ex subsequentibus tamen declarationibus constat legitimam consuetudinem privilegio fori derogare posse, qualis in Germania, generatim loquendo, et, ut videtur, etiam in Gallia et Belgio existit.

60. 4° Olim multae cause natura sua *temporales*, vel reservabantur Ecclesiae ob aliquam *adiectam circumstantiam* (sic contractus *iuramento* firmati, testamenta ad causas *pias*), vel utrique iurisdictioni, ecclesiasticae et civili, permittebantur (ita causae viduarum, pupillorum et miserabilium personarum).

Imo ex ipso Iure Romano licuit aliquando etiam *laicis* contendentibus ad tribunal ecclesiasticum causas suas deferre, quod tribunal competens fiebat, sive altera pars consentiret sive etiam dissentiret (3). In praxi hodierna ad iu-

(1) Collectanea de Prop. Fide, ed. 1. n. 240.

(2) Motu proprio, 9. Oct. 1911. Acta Ap. S. III. p. 555. Cf. Const. « *Apost. Sedis* », ser. I. n. 7. Cf. VERMEERSCH, *Periodica de Relig. et Mission.* t. 17. p. 105. sq., 190. 228.

(3) Const. Constantini M. a. 321 et 331 (333). Cf. c. 35. 36. C. XI. q. 1. Sed Iustinianus, L. 7. 29. § 4, Cod. de episcopali audientia I. 4. exigit utriusque litigantis consensum. Episcopus potius per modum *arbitri* age-

dicium ecclesiasticum causae fere tantum spirituales deferuntur. Iam advertebat Benedictus XIV. gravia vulnera antiquae ecclesiasticae iurisdictioni inflicta fuisse. et Ecclesiam quidem primum obstitisse ausibus iudicum saecularium, postea, ad evitanda mala maiora, dissimulasse, imo quandoque *postea privilegio* concessisse quae principes sibi iam *antea usurpaverant*. Diligenter tamen ad haec tria animum intendere debent Episcopi: « Primo, ne princeps saecularis sibi unquam arroget ius sacrorum;... secundo, ne iudex laicus eam quoque partem ecclesiasticae iurisdictionis invadat, quae hactenus perseverat intacta:... tertio denique, ubi, aut privilegio aut legitima consuetudine, fori ecclesiastici limites ultra Iuris communis sanctiones ampliati sunt, quod ceteroquin perquam raro contingere scimus, (curet) Episcopus, ne sua incuria aut conniventia contrahantur » ([1]).

---

bat et dispositionibus legalibus in causis definiendis non ligabatur; at eius arbitrium reiici non poterat et vim iuridicam in foro civili obtinebat. Cfr. WERNZ t. V. n. 52. cum nota 26. et not. 29.

([1]) *De Syn. Dioec.* l. IX. c. IX. n. 12. 13.

PARS I.

Notiones generales de iudiciis

I. — De iudiciis et personis ad iudicia concurrentibus (1)

A. — De natura et speciebus iudiciorum.

61. « Iudicium est legitimae controversiae, quae inter actorem et reum intercedit, per iudicem cognitio, discussio ac definitio » (Schmalz. l. c. n. 2, cum pluribus aliis). Dicitur *actor* is qui alium coram iudice vocat, aliquid ab eo repetens, *reus* qui ab altero vocatur et a quo aliquid petitur (2).

Ipsa *res* vel *ius* de quo controversia inter partes habetur, dicitur *quaestio* quando nondum in iudicium deducta est, tunc autem *causa* vocatur.

Lis est contestatio (controversia, contentio) partium circa rem in iudicium delatam.

Instantia est actualis exercitatio iudicii, a litis contestatione usque ad sententiam definitivam, seu est ius certum prosequendi inceptum iudicium coram eodem iudice agnito ut competente.

(1) Decretales l. II. tit. I.; Schmalzgrueber, l. II. tit. I. § 1.; Lega, *Compend.* n. 43 sq.; Santi l. II. tit. I.; Bargilliat t. II. n. 1413 sq.; Laurentius n. 310-14.

(2) De actore et reo infra n. 65.

1° Ratione *finis* dividuntur iudicia in *civilia* (1), *criminalia*, *mixta*: *civile* pertinet ad privatorum controversias diiudicandas et in eo principaliter intenditur *commodum privatum* actoris; *criminale* principaliter tendit ad *delictum puniendum*, propter ipsius *societatis bonum*; *mixtum* utrumque simul intendit, ut si actor homicidam persequatur et ad vindictam criminis et ad reparationem damnorum obtinendam.

2° Ratione *materiae* habetur: *a*) iudicium *petitorium* vel *possessorium* prout versatur circa rei *proprietatem* vindicandam aut circa *possessionem* adipiscendam, retinendam vel recuperandam (2); *b*) iudicium *temporale* vel *spirituale*, prout est de re profana vel de re spirituali, quae talis sit vel natura sua vel ex connexione cum sacra.

3° Ratione *formae* habetur iudicium *solemne* seu *plenarium*, in quo omnes solemnitates etiam accidentales adhibentur et solet etiam dici *ordinarium*; iudicium, quod solemnitatibus accidentalibus destituitur, dicitur *summarium*, *oeconomicum*, *extraordinarium* (at iudicium summarium in hodierna praxi iam evasit modus procedendi ordinarius in causis ecclesiasticis).

B. — De Iudice.

62. **Definitio.** — « Iudex ecclesiasticus est persona, publica iurisdictione ecclesiastica in foro externo pollens, ad cognoscendam et dirimendam, post disceptationem, causam controversam ». Unde differt « tum a iudice ecclesiastico in foro mere *interno* seu poenitentiali; tum a iudice *laico* qui

(1) Bene advertatur ibi *civile* non idem esse ac *laicale*; dicitur *civile* per oppositionem ad *criminale* et invenitur tam in iudiciis ecclesiasticis quam in laicalibus.

(2) Magni interest possessorium iudicium invocare, si fieri potest: nam si *possideo*, *alter* debebit contra me *probare se* esse *dominum*; si *non possideo*, *debeo* ego *probare me* esse *dominum*.

gaudet iurisdictione mere saeculari ad causas temporales; tum ab *Arbitris* qui auctoritate tantum privata potiuntur, utpote ab ipsis partibus constituti » (1).

63. **Divisio.** — Dividuntur iudices: 1° ratione *tituli*, in *ordinarios* vel *delegatos* prout iurisdictionem habent annexam muneri seu officio quod exercent, vel ex alterius commissione; 2° ratione *gradus* seu hierarchicae potestatis, in *inferiores* et *superiores*, qui etiam dicuntur, spectata ratione appellationis, iudex *a quo*, iudex *ad quem*; 3° ratione *originis*, in iudices iure *divino*, qui sunt R. Pontifex et Episcopi, et iudices iure ecclesiastico (Patriarchae, Primates, Archiepiscopi, Concilia provincialia, Praelati regulares iurisdictione quasi-episcopali instructi, etc.). In curia episcopali, ad causas iudicialiter discutiendas, constitui solet tribunal quod *officialitas* vocatur; huic « vel ipse praesidet Episcopus vel Officialis, nempe Vicarius generalis aut alius idoneus sacerdos ab Episcopo deputatus » (2). Ius commune non agnoscit munus Officialis ut distinctum a munere Vicarii generalis; consuetudo tamen vigens in Gallia et Belgio, qua duplex munus separatur, non reprobatur, dummodo Episcopus non intendat novum aliquod officium constituere, quod potestatem eius praetergreditur (3).

64. **De requisitis in iudice ad sententiae liceitatem et validitatem.** — Quae requiruntur ut iudex *licite* suo munere fungatur, cum potius ad Theologiam moralem pertineant, ad eam amandantur. Sufficiat hic praecipuas eius obligationes innuere: debet iudex scientia sufficienti pollere, quamprimum causas definire, munera a litigantibus etiam sponte oblata respuere. In ferenda sententia, omni personarum acceptione remota, debet regulariter iuxta allegata et probata pronuntiare et quidem, si evidentia desit, iuxta probabiliorem sententiam, relicta minus probabili.

Ad *validitatem* vero iudicii duo requiruntur: ut iudex

(1) Bargilliat. t. II, n. 1422.
(2) Bargilliat, l. c. t. I, n. 586.
(3) Bargilliat, l. c. n. 771; Wernz, t. II. n. 800.

sit *competens*, nec fuerit *exclusus* ob *suspicionem*. De competentia iudicis, seu de potestate quam habet in personas litigantes et in causam ad iudicium deductam, infra erit sermo ubi de foro competente, n. 67 sq.

Suspectus est et proinde ad petitionem litigantium *potest excludi:* 1° qui prius *advocatus* fuit in *causa* quam nunc *iudicare* debet, quam exclusionem Ecclesia ex Codice Iustinianeo libenter assumpsit, cum innitatur ipso iure naturali: « neque enim praesumi potest pronuntiaturus aut suasurus adversus ea quae ante tamquam iusta defendit » (1).

2° Qui *consimilem* habet causam, tanquam *actor* vel *reus:* praesumitur enim, ne sibi contradicat, iudicaturus ut vellet in sua causa iudicari.

3° Regulariter non potest quis esse iudex in *causa sua*. Excipitur tamen: *a*) iudex *supremus:* videtur enim ad supremam eius potestatem pertinere, ut alterius iudicio non cogatur se subiicere, et aliunde praesumitur in propria causa iuste iudicaturus qui supremus est legum conditor, custos et vindex (2); consultius tamen est si arbitris vel iudicibus ordinariis aut delegatis rem committat; *b*) *Episcopus* in causa suae ecclesiae vel dignitatis episcopalis, v. g. utrum possit Capitulum convocare; nequit autem iudicare, si causa principaliter et directe propriam ipsius personam spectet, ut si canonicus aliquis ipsum iniuria affecisset; *c*) potest etiam iudex decidere de *competentia* propria circa *causam* ad suum tribunal *delatam*, v. g. utrum reus sit sibi subiectus, non autem de *defectu personali* (v. g. quod sit excommunicatus, infamis), aut de *exceptione suspicionis*, quando nempe ob *amicitiam* vel *inimicitiam* erga unam ex partibus habetur ut de partialitate suspectus, et tunc pars, cui fit suspectus, contra ipsum excipere potest ut incompetens declaretur. — Tandem *d*) potest iudicare, si de facto *notorio* agatur, ut si *iniuria* ipsi notorie illata fuerit.

(1) Schmalzgrueber, in tit. I. X, l. II, n. 17.
(2) Cf. Schmalz., ib. n. 18.

C. — De his qui sunt partes vel aliter intersunt in iudicio.

65. **De actore et reo.** — *Actor* est ille qui « agit », i. e. alium in Ius vocat, seu, ut ait Devoti: « actor ille est qui prior in iudicium venit aliquid petiturus; reus qui ab actore in Ius vocatur et a quo petitur » (1).

In iudicio *stare*, i. e. actor vel reus esse possunt omnes qui iure *naturali* vel *positivo* non prohibentur.

Ipso iure *naturali* prohibentur infantes, furiosi, amentes.

Iure *positivo* prohibentur *minores* annis quatuordecim; post completum annum decimum quartum, possunt in rebus *spiritualibus*, ut in causa matrimonii, beneficii, agere *per seipsos* vel per *procuratorem*, ut ipsi maiores; ante hanc aetatem nequeunt *per seipsos* stare in iudicio; et quando agetur de rebus spiritualibus, « cum de his se intromittere non habeat » pater, poterunt sibi *procuratorem* eligere, cum auctoritate iudicis ecclesiastici; *infantibus* vero ipse iudex ecclesiasticus *curatorem* constituet ad litem exercendam (2).

Quamvis *parochus* possit, imo debeat pro *bonis* et *iuribus parochiae* in iudicio stare, nihilominus Episcopus potest prohibere ne, ipso inconsulto, parochus stet; imo, si voluerit, poterit Episcopus loco parochi in iudicio stare, quia « tanquam principalis dioecesis universae rector, potestatem cumulativam habet in omnibus ecclesiis suae dioecesis, a iurisdictione sua non exemptis » (3).

Religiosus sine licentia Praelati nequit in iudicio stare, nisi in re *criminali* ubi ipse convenitur; at haec licentia, saltem explicita et in specie, in aliquibus casibus non est necessaria, v. g. si obtinuerit beneficium ecclesiasticum quod annexam habeat administrationem aliquam, vel si

(1) Devoti, *Institutiones canon.*, tom. III. tit. II. in.
(2) C. 3 De iudic. II. 1. in Sexto.
(3) Schmalz., in l. II. tit. I. n. 40. Cf. Wernz t. V. n. 167.

studiorum aut aliorum negotiorum causa a monasterio procul absit, etc. (1).

Excommunicati vitandi agere non possunt, *respondere* debent; *tolerati agere* possunt, licet autem tum *iudici* eos ex officio *excludere*, tum *adversario* movere contra illos *exceptionem* ut excludantur. At quilibet excommunicatus agere potest in causa ipsius excommunicationis, ut probet eam esse nullam, non vero ut eam iniustam (etsi validam) probet (2): ad hoc enim debet prius ad cautelam esse absolutus.

Nemo *compelli* potest ut *actor* sit, nisi *ex officio* teneatur bona et iura aliorum tueri, v. g. si sit tutor, procurator, administrator. Compelletur vero aliquis ut stet tanquam reus et, si recusaverit, poterit nihilominus sententia ferri. Nemo tamen *personaliter* comparere cogitur, nisi interveniat auctoritas R. Pontificis: excipiuntur casus in quibus causa *criminalis* agitur vel *qualitas* personae (aetas, integritas facultatum) specialiter est examinanda.

66. **De aliis qui iudicio intersunt.** — *Actuarius*, seu *notarius* iudicialis ex officio constituitur ut fideliter omnia iudicii acta conscribat: potest esse laicus (nam nulla iurisdictione gaudet); laicus tamen excluditur in aliquibus causis, ut de crimine sollicitationis; expedit ceterum ut sit semper vir ecclesiasticus, quia multis negotiis ecclesiasticis immiscetur (3). Ordinarie ipse *cancellarius* curiae episcopalis simul officium notarii exercebit.

Auditores, stricto sensu, illi sunt quibus tota causa vel pars seu articulus causae a iudice examinandus committitur; postea rem iudici exponunt qui decisionem habet. Hi iuris-

(1) Schmalz., ib. n. 38.

(2) Censura est *nulla* si feratur contra praescriptiones iuris *ad validitatem* requisitas, v. g. quod peccatum debeat esse grave, externum; *iniusta* etsi *valida*, si contra praescriptiones iuris *non ad validitatem* requisitas, v. g. si tres monitiones praemissae non fuerint antequam ferretur excommunicatio *ab homine*.

(3) Apud S. Rotam Rom. ex notariis duo saltem sint sacerdotes et « in causis criminalibus clericorum et religiosorum his dumtaxat reservatur notarii et actuarii munus ». (Lex propria S. Rot. can. 5. § 2.

dictionem in *cognoscendo* de causa habent, possunt partes citare, testes et probationes admittere. Auditores S. Rotae sunt veri *iudices*, proinde minus proprie auditores.

Assessores, seu *consiliarii*, iudici *assident* ut *consiliis* suis eum adiuvent, at nulla ipsis competit iurisdictio nisi ex consuetudine vel statuto peculiari.

Procurator seu *promotor fiscalis* aut *iustitiae*, si vis verborum consideretur, est persona ab auctoritate ecclesiastica legitime constituta, quae iura Ecclesiae tam in personis quam in rebus, sive agendo sive respondendo, in tribunalibus tuetur; at sensu stricto est persona quae in tribunalibus ecclesiasticis officium *accusatoris* publici *nomine proprio* exercet praesertim in causis criminalibus (1). Non congruit enim ut iudex delicta ipse persequatur ne simul actor et iudex esse videatur; hoc agit ex officio promotor fiscalis delicta deferens et sententiam requirens.

« *Defensor publicus* dicitur persona ab auctoritate ecclesiastica legitime constituta, quae in tribunalibus ecclesiasticis *ex officio* sive *nomine proprio*, in causis etiam civilibus (i. e. quae principaliter utilitatem privatam, non publicum bonum respiciunt) iure ecclesiastico determinatis, partes accusati sustinet » (2). Sic in causis matrimonialibus vel circa valorem sacrae Ordinationis aut Professionis religiosae semper adesse debet defensor qui stet pro valore actus impugnati.

A partibus adhibentur vel adhiberi possunt in iudiciis *procuratores* et *advocati*. *Procurator* est mandatarius agens pro partibus quae, exceptis paucis illis casibus qui supra relati sunt, cogi non possunt ut per se agant et in iudicio compareant. Procurator qui pro collegio ecclesiastico aut Capitulo agit, vocatur *syndicus*.

Advocatus is est qui *iura partium* coram iudice tuetur

(1) Scilicet *vi officii* et quasi propriam causam persequeretur, non tanquam iudicis delegatus.

(2) Wernz, t. V, n. 185.

per deductiones iuris et facti, praebens nempe argumenta sive ex legibus sive ex factis deducta, ad causam sui clientis pervincendam.

II. — De ordinatione iudiciorum et foro competente.

67. Solus *R. Pontifex* plenitudinem iudicialis potestatis habet, alii partem tantum, unde restringitur ipsorum iurisdictio ad certas causarum species, vel ad negotia certorum hominum aut ad certum territorium. Quoad haec iudex erit *competens*, quod alia *incompetens*. « Competentia in specie et in concreto, ait Lega, dicit determinatam potestatem iudicandi, attributam certo iudici quoad certas causas et in certo territorio seu circumscriptam quibusdam limitibus » (Compend. n. 227).

Modus vero quo causae iudicialiter tractantur, alius et alius esse potest, qui modus *ordinatio iudiciorum* dicitur. Posset unicum tribunal pro omnibus causis determinati territorii existere vel varia pro variis causis aut personis, ita tamen ut per *unicam instantiam* causa dirimeretur. At melius protegitur iustitiae administratio contra errorem, negligentiam, malitiam, per multiplicem instantiam, « eo quod una eademque causa pluribus iudiciis tractatur atque causa apud unum tribunal acta, revisionis superioris tribunalis subest » (1). Hac de ratione *plures gradus* seu *instantiae* in iudiciis, saltem pro multis causis, institutae sunt.

In causis *primae instantiae, Episcopus* et, sede vacante, *Vicarius capitularis*, est iudex *ordinarius* pro causis et personis dioecesis, nisi iudicium de his reservetur R. Pontifici, ut reservantur causae fidei, legis generalis Ecclesiae mutandae, canonizationis vel beatificationis servorum Dei, dispensationis in impedimentis matrimonii (2). Episcopus po-

(1) Laurentius, n. 312.
(2) Cfr. Wernz, t. II, n. 756.

test, ad iudicandum, pro se Vicarium generalem, vel Officialem, imo et collegium iudicum constituere; at hic aut hi simul unicum tribunal cum Episcopo constituunt, a quo non ad Episcopum sed ad iudicem superiorem appellatur.

In *secunda instantia*, iudicat *Metropolita* et eius tribunal. Si vero ipse in prima instantia iudicaverit, ut quando de rebus et personis propriae dioecesis agitur, determinatur a iure aut a particularibus responsis S. Sedis pro variis regionibus, ad quem appellari debeat.

In *tertia instantia* iudicat R. Pontifex, nisi in aliqua regione vigeat modus alius procedendi a S. Sede determinatus (1). Si de causa iuridice tractata agitur, R. Pontifex eam per S. Rotam Romanam iudicat, nisi de rebus maioribus quaestio sit, v. g. de causis fidei quae S. Officio reservantur.

N. B. — I. Causae semper deferri possunt ad S. Sedem in *secunda instantia*, imo et in *prima*, et tunc deferuntur ad S. Rotam, si *iuridice* sunt tractandae (2), ad Congregationes Romanas, si per viam *administrativam* seu *disciplinarem*.

II. Reliquimus ex proposito quaestionem de iudicibus ordinariis vel delegatis constituendis, et qualitatibus quibus instructi esse debent, et quomodo Ecclesia suppleat iurisdictionem ipsorum in casu erroris communis. Haec enim, quatenus pertinet ad cursum Institutionum, sufficienter indicata invenientur in Institutionibus nostris ubi de iurisdictione agitur. Qui plura volet, adeat Wernz t. V. tit. V, § 2., n. 106. sq.; Lega, *De iud. eccl.*, t. I, P. I. c. II.

68. **De foro competente.** (Decr. Greg. IX. l. II. tit. 2.; item in VI.° et Clem.).

Forum significat locum in quo iudicia exercentur atque sensu translato est ipsa potestas publica de causa in iudicium deducta cognoscendi et pronuntiandi; « *Forum*

(1) Cf. *Acta Ap. Sedis*, I, p. 23; Oietti, *De Curia Romana*, p. 54.

(2) At in prima instantia ad S. Rotam non deferuntur nisi ex *commissione* R. Pontificis, quia regulariter S. Rota est tribunal *appellationis*. Cfr. Institut. iuris priv. de SS. Congreg. et de S. Rota.

competens vocatur *tribunal* iudicis cuius iurisdictioni reus subiicitur, seu in quo reus ab actore conveniri debet aut potest. Ideoque forum dicit et importat tum *iurisdictionem* quae exercetur in litibus dirimendis, tum etiam *locum* seu tribunal in quo lites dirimuntur » (1). Iudex dicitur *competens* si ad eum cognitio causae pertinet.

Principium est quod *actor sequitur forum rei;* aliis verbis debet actor litem intentare apud tribunal cuius iurisdictioni subest reus; si is pluribus iudicibus subest, potest actor quemlibet ex illis adire, qui, quando legitime reum *citavit*, exclusive fit competens et iudicium ad finem ducit, etiam in casu quo interim reus ab eius iurisdictione eximeretur.

N. B. — In sequentibus unice consideramus tribunalia ecclesiastica: de iure communi, coram tribunali ecclesiastico debet conveniri 1) quilibet clericus contra quem lis intentatur; 2) omnis fidelis, laicus vel clericus, in causa spirituali (cfr. supra n. 58. 59.). Quod si reus sit *laicus*, actor vero *clericus*, is sequitur forum *laici* et tunc ordinabitur iudicium pro legibus civilibus regionis.

69. Forum *ordinarium* dicitur tribunal cui reus *regulariter* sive ex iure *communi* sive ex iure *singulari* subiicitur; forum *extraordinarium* illud cui solum per modum *exceptionis a regula* subiicitur. Fora *ordinaria* sunt forum *domicilii, rei sitae, delicti* et *contractus* (2).

Si reus coram iudice suo citatus vicissim actorem citat coram *eodem* iudice, cui alias actor non subiiceretur, habetur forum *reconventionis* quae est species quaedam *continentiae causarum,* ex parte personarum. Et haec sufficiant de foris extraordinariis, quorum amplior tractatio ad Institutiones pertinere non videtur.

(1) Bargilliat, l. c. t. II, ante n. 1449.

(2) Ad fora extraordinaria referuntur fora: 1) *delegationis*, quando iudex competens fit ob *delegationem* Superioris; 2) *prorogationis*, si partes iurisdictionem iudicis mutuo consensu extendunt; 3) *continentiae causarum*, quando plures causae ob *connexionem* ab eodem iudicantur.

70. **Forum domicilii** (1) habetur in loco ubi quis *rea liter* vel *fictione iuris* habet domicilium (aut quasi-domicilium). Domicilium vel quasi-domicilium verum acquiritur per *actualem commorationem* in loco simul cum animo ibidem remanendi sive in perpetuum sive saltem per maiorem anni partem. In loco domicilii veri semper conveniri potest reus, ita ut forum domicilii sit *naturale* et *ordinarium* forum quoad universam iurisdictionem ecclesiasticam tam civilem quam criminalem atque adeo *universalius* ceteris foris, ideoque concurrit cum quolibet alio foro. Iuxta sententiam plurium auctorum, idem dici potest de foro quasi-domicilii (2).

Insuper aliqui vi ipsius legis sortiuntur domicilium *fictum* (seu *legale*) quod Ius ipsis assignat ob speciales circumstantias, etiamsi reapse ibi non commorentur; sic *uxor* habet domicilium *mariti*, *filiifamilias*, sub potestate paterna constituti, domicilium *patris*; *beneficiati*, locum *beneficii residentialis*; *Religiosi* locum *monasterii*. Valent de domicilio ficto ea quae de domicilio vero seu corporalis praesentiae dicta sunt. Notabile est omnem *fidelem*, Romae (vel in loco ubi Rom. Curia degit) commorantem, ibi conveniri posse, sub quibusdam limitationibus (Lega, l. c. t. I. n. 338.).

Forum rei sitae. — Iudex loci in quo res *immobilis* (imo et *mobilis*, si tamen aliquod tempus ibi sit mansura), *sita* seu constituta est, est competens in eos qui de hac re litem movent. Communior et verior sententia tenet iudicem esse competentem, etiamsi reus in hoc loco non degat, ita ut possit actorem immittere in possessionem bonorum rei. Actio vero contra possessorem rei sitae non est *personalis*

(1) Apte advertit Lega (De iud. eccl. t. I. n. 337.) in *iudiciis* (secus ac in *collatione Ordinum*) non attendi forum (titulum) *originis* i. e. loci ubi quis natus est, parentibus ibi residentibus; « tamen procul dubio quis habitans in loco originis ibi sortitur forum et aliquando in dubio origo facit praesumere de domicilio » quod iam advertebat Schmalzgr. (in l. II. tit. 2. n. 20.): « Generaliter receptum est ut nemo in loco originis... conveniatur, si non concurrat domicilium habitationis ».

(2) Santi, l. II. tit. II. n. 10.

sed *realis,* nam iudex in personam competens non est, nisi ratione rei (1).

Forum delicti. — Ubi quis deliquit, ibi forum sortitur; sed ut efficaciter contra ipsum procedere possit iudex loci delicti, debet reus ibidem adhuc reperiri, saltem quando citatur; tunc enim omnia procedunt, quasi reus a iudice domicilii iudicaretur; at si a loco delicti iam exiit, iudex loci non habet amplius iurisdictionem in eius *personam,* potest tamen iudicem *domicilii* vel *actualis commorationis* delinquentis *requirere* ut ipsum puniat (iudex *domicilii*) vel sibi *remittat.* Si ignoret ubi lateat reus, ipsum per *edictum* in loco *delicti* promulgatum citare valet; qui si non compareat, et bona habeat ubi deliquit, satisfieri actori potest per immissionem in ea bona, aut idem petitur a iudice loci ubi rei bona forte sita sint (2).

Forum contractus. — Ubi quis aliquam *obligationem* contraxit (nam vox *contractus* hic latissime sumitur), ibi forum sortitur, dummodo ibidem praesens reperiatur quando citatur, nec aliter inter partes conventum fuerit. Possunt etiam partes pacisci se in eodem loco conveniri velle, etsi inde iam exierint; quando de negotiorum gestione agitur, administratores in loco administrationis *semper* conveniri possunt. Quando contractus implendus est in alio loco ac ubi initus fuit, forum *contractus* intelligitur forum loci ubi contractus *impleri* debuit, nisi contrarium fuit inter paciscentes conventum.

(1) Schmalzgr. in l. II. tit. 2, n. 49. sq.
(2) Lega, tit. IV, n. 166. sq. Schmalzgr. l. c. n. 61.

PARS II.

De processu litigioso civili

Praenotanda. De extraiudiciali litis compositione.

71. Vehementer exoptat Ecclesia lites arcere (1), unde media quibus vitantur, libenter amplectitur et fidelibus proponit. Praeter *pacta* et *contractus* quibus de iuribus *certis* conventionem amicabilem instituere possunt partes, habentur *transactio* et *compromissum* (seu arbitrium).

Transactio est *compositio litis dubiae necdum finitae per non gratuitam pactionem;* versatur ergo circa ius dubium et requirit in transigente liberam dispositionem rei de qua transigit. Non potest fieri privata auctoritate nisi de *iuribus privatis,* nunquam de *crimine* quoad publicam vindictam, nec de *matrimonio* in his quae vinculi indissolubilitatem tangunt. Transactio habet vim sententiae *irrevocabilis;* at, cum sit contractus sui generis, *partes* non prohibentur consensu mutuo ab ea *recedere;* necnon contra eam *appellare* potest pars quae se laesam arbitratur ob dolum, metum, errorem substantialem vel omnino enormem laesionem (2).

Compromissum in *arbitros* est *conventio, qua aliqua controversia iudicio* (seu *arbitrio*) *boni viri ex partium consensu*

(1) Cfr. I. Cor. VI.
(2) Wernz, t. V. n. 47, Schol. 48. Laurentius, n. 318.

permittitur. Arbitri, qui a partibus libere admittuntur, dicuntur *voluntarii* seu *compromissarii*, nec sunt confundendi cum arbitris *iuris* qui aliquando ex legis praescripto constitui deberent, mutuo tamen partium consensu designandi; v. g. in exceptione suspicionis contra iudicem mota, i. e. si pars iudicem ut suspectum recusat, vel cum Episcopus quaestionem habet cum clerico sibi subiecto (1). *Sententia arbitri iuris* habet vim *sententiae* iudicis *ordinarii* a qua ad superiorem iudicem appellare licet; *sententia arbitri voluntarii* de se est *irrevocabilis* (2).

I. De introductione causae.

72. Si partes ad pacta, transactiones, arbitrium recurrere nolunt sed litigare intendunt, processus erit inchoandus et res ad iudicem deferenda.

In causa *civili* iudex non procedit *ex officio*, sed ab *actore* invocatus causam inter actorem et reum cognoscit et iuxta allegata et probata a partibus iudicat. Res defertur iudici ab actore per oblationem *libelli*.

73. **De oblatione libelli.** — Libellus est *brevis scriptura* continens *claram* et *explicitam actoris intentionem*. Exprimere debet *factum* ex quo actor suam petitionem derivat, *quid* et *quantum* petat, *quo titulo*, v. g. mille libellas ob legatum non solutum; *nomen* refert *actoris*, *rei*, *iudicis* ad quem causa defertur. Libellus offertur iudici qui, eo examinato, alteram partem citat.

74. **De citatione rei et exceptionibus.** — Citatio est *actus legitimus*, i. e. a lege determinatus, *quo quis ex mandato iudicis in iudicium vocatur ad se defendendum contra assertiones actoris*. Quae citatio adeo est necessaria ut, ea omissa,

(1) Ita multi Auctores; at nunc in praxi vix adhibentur arbitri iuris. Cfr. Wernz, t. V. n. 51. not. 11. 19.

(2) Wernz, t. V. n. 69. 70.

iudicium sit ipso iure nullum et invalidum. Ex hodierna consuetudine citatio simul exprimit *intentionem actoris* et *convocationem*. Tempus reo determinatur quo se praesentet, constituto scilicet die, hora et loco audientiae. Si reus non compareat, *secunda* et *tertia* citatio est facienda; post tertiam reus habetur ut *contumax*, i. e. inobediens, incurrit graves poenas et iudex potest iudicium expedire et definire, reo absente nec se defendente (1). Iudex autem non prohibetur, loco triplicis citationis *simplicis*, statim ab initio unicam citationem *peremptoriam* dare, at debet hoc reo significare qui, si eam contempserit, contumax habetur. Transmittitur citatio per *apparitorem* seu *cursorem* curiae.

Effectus citationis est quod res amplius *integra non sit* (2): unde iudex qui citavit, iurisdictionem conservat quoad hanc causam; res, de qua disputatur, fit *litigiosa*, circa quam aliquid mutare non licet (3) et tandem interrumpitur *praescriptio* forte incepta.

Reus, se praesentans coram iudice qui eum citavit, *excipere* potest seu *exceptionem* movere. Exceptio est *assertio quam reus contra factum aut ius actoris proponit ad retardandam vel prorsus elidendam actionem eius*. Exceptio proprie dicta est *praeiudicialis*, scil. impedit *actionem* intentam et *iudicium* vel totaliter vel ad tempus. Si tantum *retardat*, dicitur *dilatoria*; si prorsus impedit, *peremptoria*.

Dilatoriam movere potest reus 1) contra iudicem, ut incompetentem, suspectum etc., vel 2) contra adversarium, utpote excommunicatum etc., vel 3) contra ipsam causam, ut si petatur debiti solutio ante tempus praefinitum. Talis exceptio communiter *ante* contestationem litis proponi debet; secus reus iuri suo renuntiasse censetur nec eam amplius

(1) De contumacia cf. LEGA, Comp. n. 434. sq.

(2) Haec est probabilior sententia contra quam aliqui, innixi c. 19. X. de off. et potest. iud. delegati I. 29. asserunt hunc effectum per solam litis contestationem induci.

(3) Vi tituli 16. l. II. Decret. Gregorii IX. *ut lite pendente nihil innovetur*.

invocare poterit, nisi probet legitimum exstitisse impedimentum ne proponeret (Lega, Comp. n. 309).

Exceptio *peremptoria proprie* dicta est *litis finitae*, quando scil. causa amplius in iudicium adduci non potest propter transactionem aut arbitrium (supra n. 71.), aut sententiam antea datam quae in rem iudicatam transiit (infra n. 89.); talis exceptio, utpote *praeiudicialis*, ante contestationem litis proponenda est, secus reus ad expensas iudicii solvendas condemnabitur.

Exceptio *peremptoria improprie* dicta, quae potius species quaedam *defensionis* est, v. g. exceptio metus, doli, praescriptionis, proponitur post contestationem litis in periodo probatoria (Lega, Comp. n. 310).

75. **De contestatione litis.** — Si a reo nulla movetur exceptio, nec tamen petitio actoris admittitur, *contestatur* lis. Definiri potest litis contestatio: *petitio actoris in iure proposita* et *congrua negativa responsio rei ex intentione litigandi*. Cui contestationi litis apud Congregationes Romanas, iam ante reformationem Pianam Curiae Romanae, substituebatur *concordatio dubiorum:* propositis scilicet ex utraque parte *iuribus* et *petitionibus*, quaestio de qua disputabatur ex consensu partium determinabatur. Idem nunc fit apud S. Rotam (1).

Post contestatam litem *libellus* nequit amplius mutari saltem quoad essentialia, partesque sese obligant ex quasi-contractu ad litem prosequendam.

Olim exigebatur *iuramentum calumniae:* post contestatam litem iurabant partes se persuasum habere de iure suo, seque verum dicturas; hoc iuramentum nunc praestari non solet; adhuc tamen potest iudex iuramentum *malitiae* litiganti imponere quando suspicatur *ex malitia* agere (2).

(1) Lex propria S. Rotae R. can. 24.

(2) Lega, *Praelect.* t. I. n. 373. sq.; Wernz, t. V. n. 170. paulo aliter.

II. De instructione et prosecutione causae.

76. Postquam partes per contestationem litis sese obligaverunt ad causam coram iudice prosequendam, debent suas afferre *probationes*, quarum scopus est ostendere *facta* allegata ab *actore* vel *exceptiones* a *reo* motas (et aliquando eius *defensiones*) veritati inniti, ita ut iudex de merito causae sibi persuasionem comparare et sententiam ferre valeat. Productio probationum dicitur proprie *instructio* causae. Partes illarum probationum valorem tum scripto tum oretenus ostendere conabuntur coram iudice quae erit causae *prosecutio*.

A) De probationibus in genere.

77. **Definitiones.** — *Probatio lato sensu* intelligi potest complexus omnium argumentorum et rationum idonearum quae in forma legitima (i. e. secundum exigentias legis) propositae, iudici de re controversa fidem faciunt et persuasionem ingerunt; et hoc nomine veniunt etiam *facta* quaedam quae certitudinem iuridicam faciunt et ab afferendis argumentis proprie dictis (seu ab *onere probandi*) partem adversam dispensant, quae sunt *confessio* et *notorium; praesumptio* ab aliis inter probationes proprie dictas at indirectas reponitur, ab aliis inter improprie dictas; de eis post probationes directas agemus n. 85.

Probatio strictiori sensu sumpta definiri solet *rei dubiae et controversae per legitima argumenta iudici facta ostensio* (demonstratio), seu *actus iudicialis quo per argumenta idonea in forma iudiciali proposita de re dubia et controversa iudici fit fides*. Per verba *rei dubiae* et *controversae* excluditur res de qua confessio vel notorietas habetur; — *argumenta* illa possunt suppeditari per *personas* (testes), per *res* (instrumenta v. g. venditionis, testamentum) vel etiam per

leges (praesumptiones); — in forma *iudiciali;* secus habentur probationes *extraiudiciales*, quae vel extra iudicium vel forma iudiciali non servata exhibentur.

78. **Divisio.** — Probationes sunt: 1) *iudiciales vel extraiudiciales*, ut statim dictum fuit; 2) *directae* (vel naturales), si constituuntur per actum vel facta quae aut *natura sua* (probationes naturales) vel *iuris dispositione* expresse ad probationem constituendam ordinantur; talia sunt instrumenta venditionis, depositiones testium [1]; — *indirectae* (artificiales) si *proxime* et *directe* aliud factum probant ex quo tamen veritas rei controversae per conclusionem deducitur: sic qui probat se esse filium defuncti, hereditatem obtinebit; ad eas solent auctores *praesumptiones* referre; 3) ratione *effectus* seu *vis probatoriae, plenae* vel *semi-plenae. Plena* rem controversam evidenter aut moraliter certo ostendit: hinc iudex ea fretus sententiam ferre potest; *semi-plena* aliquam fidem facit at rem non certo sed probabiliter evincit: unde iudex, ob eam *solam*, sententiam ferre non potest.

B) De probationibus in specie.

I. De probationibus improprie dictis.

79. **De confessione.** — (*Decret. l. II, tit. 18*). Confessio definitur *asseveratio* seu *assertio eius quod ab adversario intenditur,* seu *assertio unius ex litigantibus verum esse factum sibi contrarium et adversario favorabile.*

Si confessio fieret de tota re controversa, statim sententia definitiva ferri posset, immo nec requireretur sententia; at saepe fit de quibusdam factis allegatis. Breves enim *interrogationes*, quae *positiones* dicuntur, a parte adversa sub auctoritate iudicis *poni* possunt, quibus pars interrogata et a iudice *iussa, respondere* debet. His sub assertoria forma referuntur (seu *asseruntur*) facta quae ad

[1] Lega, *Comp.* n. 329.

causam pertinent v. g.: « Pono quod talem percussisti; pono, quod cum gladio etc. » (1).

Confessio sic facta *in iudicio,* praeiudicat confitenti et dispensat adversarium ab onere probandi, quando *sponte* et *libere contra* ipsum confitentem fit, dummodo is 25. annos natus sit, et confiteatur cum *scientia* rei, non cum *errore*, (scilicet quando assertio eius cum veritate concordat). Hinc habet valorem *plenae* probationis, immo non immerito dicitur « *regina probationum* », quia adversarium ab onere *probandi plene relevat.*

Si confessio *extraiudicialiter* fit, aliquando *plenam*, aliquando *semi-plenam* tantum probationem facit. Ut valeat, fieri debuit *serio,* cum *scientia* non cum *errore*, absque *dolo, metu, ira*; sufficit vero ut persona confitens habilis fuerit ad testimonium ferendum (cf. infra ubi de testibus). Et si fuerit facta coram adversario cum expressione causae (v. g. confiteor me debere 100. Titio, ex causa accepti mutui), *plenam* fidem facit: si *sine expressione causae* vel *non praesente adversario*, generatim tantum *semi-plenam*. Factum confessionis extraiudicialis constabit in iudicio per ratihabitionem confitentis vel per legitimam probationem.

80. De **notorio**. — Definitur: *evidentia rei quae nulla tergiversatione celari potest,* ad quam evidentiam requiritur ut factum coram multis patratum et notitia eius in vulgus late sparsa fuerit; rumor vel fama *incertam* tantum de facto cognitionem praebet.

II. De probationibus proprie dictis.

(*Decretales Greg. IX. l. II. tit. 19-22 et 24*).

81. Quando non suppetit *confessio aut notorium,* recurrendum est ad probationes proprie dictas, quae praesertim erunt *inspectio ocularis* vel *sententia peritorum, productio te-*

(1) Laurentius, l. c. n. 325. not. 3. Lega, *Compend.* n. 334.

stium, instrumenta scripta, iusiurandum aut etiam *praesumptio* (1).

Inspectio ocularis. — Ea est qua iudici de re dubia per ipsam rei intuitionem fides conciliatur. Iudex eam per se aut per alios, maxime per peritos, adhibet.

Huic analoga est *sententia peritorum*, v. g. de valore alicuius operis artis, cui tamen sententiae iudex ecclesiasticus non tenebitur adhaerere, si argumentationes peritorum eum non convicerint.

82. **Testium allegationes.** — Testis est *persona ad fidem alicuius rei sua asseveratione faciendam vocata. Assertiones* seu *depositiones* huius personae de ea re dicuntur *attestationes* seu *testimonia*. Iuridicum testimonium definitur: *solemnis confirmatio alieni facti, sacris verbis roborata et in iudicium prolata ab illis quos causa non concernit.*

Certae *qualitates* ad testimonium in iudicio ferendum requiruntur: prae ceteris *scientia* et *probitas*. Ob defectum scientiae excluduntur iure naturali et positivo infantes, amentes; ob defectum probitatis iure positivo arcentur infideles, haeretici, apostatae, excommunicati vitandi (tolerati *possunt*, non necessario *debent* admitti), infames et criminosi. Sed insuper, ut *suspecti* arcentur, ob *coniunctionem* cum partibus, ascendentes et descendentes omnes, consanguinei et affines usque ad tertium gradum inclusive, praeterquam in causis matrimonialibus; suspicioni etiam obnoxii sunt amici et inimici, necnon et famuli partium.

Ipsae partes testes adhibent seu *producunt* ad ea quae ipsis probare incumbit. Iudex eos admittit, citat et post praestitum iuramentum (quod tamen in causa *civili* partes remittere possunt), eis quaestiones proponit. Citatur etiam pars adversa ut videre possit personas in testimonium vocatas et contra eas excipere si opus sit. Utraque pars, in causa civili, interesse potest testium depositionibus, quae quam exactissime fieri poterit, statim scribuntur, postea te-

(1) Cf. supra n. 77. quomodo praesumptio ad directas probationes referri possit.

stibus a cancellario leguntur et ab his, necnon et a iudice, cancellario, et partibus, si adsunt, subscribuntur.

Ad *plenam* probationem sufficit *unus* testis *qualificatus*, v. g. notarius, asseverans res ex officio a se gestas; medicus vel chirurgus circa qualitatem vulneris inflicti; in defectu testis qualificati regula generalis est quod requiruntur saltem duo testes, omni exceptione maiores, qui clare et cum consensu testimonium reddunt de facto, quod quidem *de scientia* propria, non de *auditu* vel *fama* cognoscunt (1). Dicuntur omni exceptione maiores hi « de quorum assertione nulla dubitatio nasci poterit » (2). Sufficiunt duo testes, nisi ius aliquam specialem exceptionem statuerit.

Productiones testium, sive novorum sive eorumdem, ad tres, aliquando quatuor, limitantur. Testes cogi possunt ad comparendum vel respondendum. Si in alia dioecesi versantur aut in alio loco, comparent coram ecclesiastica auctoritate loci ubi degunt, quae eos ad requisitionem alterius iudicis convocat.

Publicatio testimoniorum in hoc consistit quod, partibus depositionibus testium non praesentibus, haec eis a iudice *publicantur* seu manifestantur, et simul ipsis figitur terminus ad exceptiones proponendas contra depositiones testium vel modum eos interrogandi; nam exceptiones contra ipsam *personam* testium debuerunt ante depositionem proponi, nec admittuntur post *publicationem*, nisi pars iuret se non excipere ex malitia vel nisi iam ante depositionem se excepturam declaraverit vel tandem ostendere possit se obiectionem contra personam non cognovisse ante publicationem (3).

83. **Instrumenta.** — *Lato* sensu hac voce designantur omnes res corporales quibus aliquod factum comprobari potest, etiam arma, vestes etc.; *stricto* sensu *scripturae* sive

(1) C. 23. X. De testibus et attestat. (II. 20).

(2) LEGA, *Compend.* n. 370.

(3) Cf. c. 31. X. de test et attestat, II. 20. SCHMALZGR, in h. t. 20. n. 117. LEGA, *Comp.* n. 364, 376. LAURENTIUS, n. 328.

publicae, i. e. a notario confectae, sive *privatae*, a persona nempe privata quacumque forma factae.

Instrumenta *publica* fidem *plenam* faciunt, nisi probetur nullitas ob defectum formae, vel fraus aut error in allegatis. Instrumenta *privata* fidem faciunt contra *subscribentem*, si ipse instrumentum ut *genuinum* agnoscat.

Actor sua instrumenta reo ostendit qui sua ostendere non tenetur, nisi sint *communia*, quorum scilicet communis est proprietas (puta testamentum quo uterque heres declaratur) vel quae sunt de negotio inter utrumque gesto (ut est contractus quilibet).

84. **Iusiurandum.** — In processu canonico ad lites dirimendas usurpatur.

a) Aliquando *defertur uni parti ab altera* cum iudicis assensu; generatim ab eo defertur qui aliquid probare debet nec plene probare potest: ut si Petrus volens probare Paulum sibi summam debitam non solvisse, dicat: « Iura te solvisse »; si Paulus iurat, rem evincit et Petrus acquiescere debet. At potest alter vel *legitime* recusare: v. g. « nolo iurare, quia non recordor quando talem rem emi »; vel iuramentum alteri *referre:* « Iura te solutionem non accepisse »; qui ipse aut iurabit et vincet, aut legitimam afferre debebit denegati iuramenti causam, secus condemnabitur.

b) Aliquoties iuramentum *ab ipso iudice* defertur actori vel reo si plene suam assertionem vel exceptionem non probaverit, et tunc nequit alteri *referri:* qui iurat, vincit; qui recusat sine legitima causa, pro confesso habetur et perdit.

N. B. — In criminalibus defertur reo iuramentum *purgatorium*, quando contra ipsam praesumptio, non plena probatio habetur.

85. **Scholion. De praesumptione.** — (*L. II. Decret. tit. 23.*) — **Definiri** potest: *conclusio rationabilis de veritate rei dubiae deducta ex indiciis plerumque vel frequenter connexis cum veritate rei.*

Divisio. — 1) Prout indicia illa sunt levia, gravia, gra-

vissima, praesumptio dicitur et ipsa *levis*, *gravis* (discreta, probabilis), *gravissima* (violenta, vehementissima).

2) Praesumptio est *hominis* (seu *ab homine*), vel iuris (seu *a iure*): prima a lege non determinatur, sed prudenti arbitrio iudicis remittitur, qui ex qualitate et circumstantiis facti prudenter iudicat aliquid esse verum; altera habetur quando lex statuit quod, ubi facta determinata concurrunt aliquid habebitur pro vero nisi contrarium probetur: v. g. Titius est parochus, en factum certum; ergo ex praesumptione legis ius decimandi ad ipsum pertinet et qui contra parochum sibi tale ius vindicat debet istud suum ius *probare*.

Immo aliquando in lege statuitur praesumptio, quae dicitur *iuris* et *de iure*, vi cuius, positis talibus factis vel circumstantiis, aliquid ita pro vero habetur ut regulariter contra ipsius veritatem non admittatur probatio *directa* sed *indirecta* tantum. Sic ante Tridentinum et cap. « *Tametsi* », si duo sponsi (de futuro) libere copulam admittebant, habebantur ut veri sponsi (de praesenti) et contra valorem matrimonii non admittebatur probatio *directa* v. g. ex defectu intentionis, at tantum *indirecta*, puta ex impedimento dirimente consanguinitatis.

Effectus. — Hinc sequitur effectum praesumptionis *de iure* esse ut onus probationis in adversarium reiiciatur, qui *probare* debet tali praesumptioni obsistere veritatem.

Praesumptio *hominis* non est attendenda, si *levis* sit; *gravis*(discreta, probabilis), quamvis de se ad plenam probationem faciendam non sufficiat, compleri poterit per iuramentum suppletorium, vel concurrentibus aliis praesumptionibus aut probationibus, unde talis indiciorum cumulus habetur, qui sine rei veritate explicare nequit; *gravissima* (violenta, vehementissima), sicut praesumptio *iuris*, onus probandi in adversarum reiicit, non excludit tamen probationem in contrarium.

C) De instructione et prosecutione causae ope probationum.

86. *Instructio causae* proprie habetur in afferendis probationibus quae mixto quodam systemate proferuntur, partim *scripto*, cuiusmodi sunt *instrumenta* (stricto sensu intellecta, de quibus n. 83.) partim *oraliter*, ut sunt *attestationes testium*, vel partium *confessiones* (supra n. 79.-81.), quae tamen ita in iudicio producuntur ut omnia in acta scripta a cancellario reducta sint (1).

Periodus litis probatoria in qua *instructio causae* fit, terminatur per decretum iudicis quod *conclusio in causa* dicitur. In causis *civilibus* maxime pendet a partibus quandonam illa conclusio decernatur, quando vel uterque litigans post allatas suas probationes, ulterioribus probationibus afferendis expresse vel tacite renuntiat. Poterit eam *ex officio* decernere iudex, alterutra aut etiam neutra parte postulante, si fraudem suspicetur. Vicissim etiam post factam conclusionem documenta *nova* afferri poterunt, at cum onere probandi haec noviter reperta fuisse.

Postea venit *disceptatio scripta*: partes suas allegationis et animadversiones circa probationes allatas scripto producunt, ad explicanda argumenta litis eaque interpretanda ad normas iuris, necnon ad respondendum allatis ab adversario.

Succedit tandem *contentio oralis*. In audientia coram iudice, partes referunt summatim omnia allata et probata et inde deducunt suas conclusiones tum circa facta tum circa iura: inde enascitur discussio quae *informatio* seu *disputatio* (*contentio*) oralis dicitur. Quae disputatio in Rota Romana nunc post Const. « *Sapienti consilio* » est suppressa vel potius ad terminos valde angustos redacta. Permittitur tantum « moderata disputatio ad elucidationem dubiorum co-

(1) Lega, *Comp.* n. 325.

ram turno pro tribunali sedente, si alterutra aut utraque pars eam postulet, aut tribunal, statuat ut eadem habeatur ». (Lex propria S. Rotae, can. 30.).

III. De consummatione seu decisione causae.

87. Postquam partes suas probationes attulerunt earumque vim probatoriam ostendere, partisque adversae argumenta evertere conatae sunt, tum scripto tum in contentione orali, si permittatur, in qua generatim reus debet ultimus loquendi copiam habere, iudex debet causam decidere et *sententiam* proferre.

Acta et probata perpendens sibi iudicium efformare conatur ita ut moralem (lato sensu) certitudinem circa rem definiendam sibi comparet. Hinc si ipsi res non liquet, vel instare debet ut acta a partibus compleantur iuxta instructionem a se dandam, vel, si viderit probationes absolute deesse, pronuntiat non constare de iure actoris. Si moralem certitudinem sibi comparaverit, *sententiam* proferre debet. (Quid faciendum si res sit dubia, late exponunt Moralistae).

88. **Definitio et divisio sententiae iudicialis.** — Sententia est *iudicis legitima pronuntiatio super re a litigantibus in iudicium deducta.*

Sententia dicitur *interlocutoria* quae dirimit quaestiones in decursu litis emergentes, v. g. de exceptione admittenda; si exceptio illa *peremptoria* sit, sententia interlocutoria eam admittens dicitur habere *vim sententiae definitivae* (supra n. 74.); secus *simplex* vocatur. Sententia quae in causa principali fertur, dicitur *definitiva* et vel reum condemnat vel eum a petitione actoris absolvit. Talis sententia instantiam iudicialem claudit finemque liti imponit ex parte illius iudicii.

89. **Qualitates sententiae.** — Aliae dici possunt *intrinsecae*, aliae *extrinsecae* (seu circa formam et solemnitates). Ad requisita intrinseca pertinet quod sententia sit: 1) *iusta*, i. e. legibus et litigantium iuribus conformis; 2) *li-*

libello oblato sive *petitioni conformis*, (nam circa hanc agitabatur controversia, non ita serviliter tamen ut ratio non habeatur de actis et probatis in iudicio (1); 3) *certa*, non ambigua in terminis; *absoluta*, non conditionata (regulariter loquendo) (2).

Formalitates extrinsecae ad validitatem requisitae sunt sequentes: 1) sententia pronuntietur coram utraque parte praesente vel saltem *peremptorie* citata; 2) die non feriato; 3) loco publico et solito tribunalis. Episcopus vero, aut eius Officialis, aut iudex delegatus qui sedem determinatam non habet, ubilibet in dioecesi sententiam pronuntiare valet; 4) *scripto consignata* et *ex scriptis recitata*; 5) a iudice *sedente pro tribunali* (3). Quae formalitates praeter tertiam et quartam non sunt obligatoriae in processu sommario (infra n. 103).

Insuper ex Lege propria S. R. Rotae, Can. 32. 33., sententia apud S. Rotam lata « lingua latina est conscribenda, et rationes tam in facto quam in iure sub poena nullitatis continere debet ».

Poena ab ipso Iure determinatur, iudex enim de *facto* tantum inquirit.

Sententia transit *in rem iudicatam* si intra tempus determinatum (decem dierum) nulla appellatio interposita fuerit. Excipiuntur ab hac lege causae matrimoniales circa valorem vinculi; causae criminales si innocens damnatus fuerit; sententiae manifeste nullae aut iniustae: hae nunquam in rem iudicatam transeunt (4).

(1) Cf. C. 2. de V. Sign. V. 11. in Clem.

(2) LEGA, *Comp.* n. 467, sq.

(3) LEGA, *Comp.* n. 471. sq.

(4) LEGA *Comp.* n. 516. Habetur etiam *res iudicata* quando in eadem causa sententiae conformes habentur eo numero quo, iuxta legis dispositiones, via praecludatur ad alteram appellationem: ita erit sit tres sententiae conformes latae sunt, imo quando causa ad S. Rotam defertur, « si sententiae rotalis confirmatoria sit alterius sententiae sive rotalis sive alius tribunalis, habetur res iudicata » (Lex propria S. R. Rotae can. 33. § 1.).

Executio. — Sententia tandem exsecutioni mandatur, ad quam executionem iudex potestatem habet. Si in alia dioecesi fieri debet, iudex auctoritatem ecclesiasticam illius dioecesis requirit.

IV. De remediis iuris [1].

90. Si sententia nondum transiit in rem iudicatam, contra eam recurri potest ad remedium iuris *ordinarium*, quod est *appellatio;* secus alia non manent nisi remedia iuris *extraordinaria*, i. e. *querela nullitatis* et *restitutio in integrum*, quae aliquando suppetunt.

A) De appellatione.

(*Lib. II. tit. 28. in Decret. Greg. IX*).

91. **Definitio.** — Appellatio est *provocatio ab inferiore iudice ad superiorem propter illatum* (vel inferendum) *gravamen.* Proprio sensu *appellatio,* quae est *iudicialis*, fit ob gravamen in iudicio illatum per sententiam *definitivam* vel *interlocutoriam habentem vim definitivae.*

Extraiudicialis fit ob gravamen per *dispositionem extraiudicialem* causatum, ut si quis se laesum existimet ob electionem indigni, ob collationem beneficii factam contra iura quae, ut patronus, habet.

92. **De personis appellantibus, de iudice ad quem et causis in quibus appellare licet.**

I. A SS. Canonibus conceditur ius appellandi omnibus qui ex sententia iudicis gravamen passi sunt vel qui timent ne sibi inferatur, sive victores in lite, sive victi fuerint, sive etiam a sententia laesos se putent.

[1] Laurentius, n. 334 sq.; Bargilliat, n. 1520. sq.

Immo si agitur de re quae publicum bonum tangit, aliquis *ex officio* debebit aliquando interpellare: sic in causa matrimoniali defensor vinculi, quando sententia nullitatis matrimonii profertur, item defensor S. Ordinationis vel professionis religiosae, si nullitas declaretur.

II. Generatim appellatio *ab uno tribunali* fit ad *tribunal* quod gradu immediate *superius* est; sic a iudice *delegato* ad *delegantem*, ab *Episcopo* ad *Metropolitam*, a *Metropolita* ad *R. Pontificem*. Si Metropolita in prima instantia iudicavit, ab eo etiam ad R. Pontificem appellatur, nisi aliud statuatur, ut in quibusdam regionibus determinatum est: sic in America Latina ad viciniorem Ordinarium appellatur (1). A R. Pontifice non datur appellatio proprie dicta, cum sit supremum tribunal. E contra, ob ipsius immediatam iurisdictionem in omnes et singulos fideles et negotia, sicut ad eum causa statim ab initio, sic etiam in prima appellatione deferri potest.

III. In omnibus appellari potest, levioribus vel gravioribus; excipiuntur tamen: 1.° sententiae quae in rem iudicatam transierunt (supra n. 89.); 2.° sententiae *interlocutoriae* nisi habeant vim sententiae definitivae; 3.° sententiae de re *notoria* (2); 4.° tandem sententiae seu potius dispositiones extraiudiciales aliquae, contra quas non habetur ius appellationis sed tantum *recursus* seu supplicatio; v. g. in suspensionibus *ex informata conscientia* (infra n. 113).

93. **De effectibus et processu appellationis.** — I. *Effectus* appellationis generatim est duplex: 1.° *suspensivus*, ita ut executio sententiae suspendatur, donec superior iudicaverit utrum appellatio sit recipienda necne; *devolutivus*, quo fit ut superior de *merito* ipsius causae iudicare debeat. At pro multis sententiis extraiudicialibus non datur ius appellationis nisi cum effectu *devolutivo*, quod sapienter a Tridentino fuit institutum, ne disciplina ecclesiastica pessumdaretur:

(1) Leo XIII. litt. « *Trans Oceanum* » 18. Apr. 1897., n. XIV.

(2) E contra si ipsa sententia sit *notorie* invalida, non ad appellationem sed ad querelam nullitatis est recurrendum.

« Nec... ubi de visitatione aut morum correctione agitur, exemptio aut ulla inhibitio, *appellatio* seu querela, etiam ad Sedem Apost. interposita, executionem eorum quae ab his (Episcopis) mandata, decreta, aut iudicata fuerint, quoquo modo impediat aut suspendat » (1).

II. Intra *decem dies* a *recitata* coram partibus *praesentibus* aut a *cognita*, si aberant, sententia (2), est appellandum. Interponitur appellatio coram iudice *a quo* sive statim et viva voce: « Appello », sive per libellum intra tempus determinatum deponendum.

Acta omnia transferuntur expensis appellantis ad iudicem superiorem, praemonito iudice *a quo*, qui iudici superiori notitiam de merito appellationis suppeditat per litteras quae dicuntur « *apostoli* » (3). Idem iudex *a quo* appellanti terminum constituere potest intra quod suam appellationem in superiori tribunali introducat: quod si facere neglexerit, censetur appellationi renuntiasse. Si terminus constitutus non fuerit, appellans habet totum tempus quod ad finiendam causam appellationis conceditur (annum vel biennum).

Iudex inquirit, sibi persuasionem de causa efficit, postea sententiam primam vel *confirmat* vel *emendat*. Ad finiendum appellationis processum habet *unum* annum (*biennium*, si adsit causa rationabilis et notoria) quod a die appellationis computatur.

(1) Trid. sess. 24, c. 10 de ref. Cfr. Bened. XIV. Const. « *Ad militantis* » cuius summam refert Santi, *Prael. i. can.* ad l. II. tit. 28 n. 39. Iam ex c. 3. 53. h. t. II. 28. idem statuebatur pro appellationibns: 1) in causa correctionis et punitionis *Regularium*; 2) a censuris iam inflictis.

(2) Sententia supponitur cognita in textu completo, cum rationibns iuris et facti, si hae adduntur, non sola pars dispositiva sententiae. Cfr. Monin, *De Curia Rom.* p. 345.

(3) Distinguntur *apostoli dimissorii*, *reverentiales*, *refutatorii*. Per *dimissorios* iudex a quo remittit ad iudicem superiorem, indicans obectum et rationem appellationis: in *reverentialibus* declarat se ob reverentiam erga judicem superiorem, potius quam ob meritum intrinsecum causae, appellationem transmittere; in *refutatoriis* declarat se appellationem ut frivolam et frustratoriam confutare et reiicere.

Dicuntur *fatalia appellationum* termini hi tres: 1.° *decem dierum* ad interponendam appellationem; 2.° tempus constitutum per iudicem *a quo* ut appellans suam causam ad tribunal superius deferat; 3.° *unius anni* (vel *biennii*) ut causa appellationis finiatur.

94. **De appellatione extraiudiciali.** — Si de gravamine *extraiudiciali* agitur, minus proprie dicitur fieri *appellatio*, sed habetur potius prima *provocatio ad litem* coram Superiore: per eam enim instituitur apud Superiorem contentio *iudicialis* de re usque huc extraiudicialiter decisa. (Cfr. Lega, *Comp.* n. 480.). Intra decem dies post illatum gravamen proposita, habet effectum *suspensivum*, nisi exceptio statuta fuerita. At elapsis 10. diebus non excluduntur ordinaria remedia, per actionem, exceptionem.

In libello quem Episcopo tradit is qui se laesum putat, explicatur cur dispositio extraiudicialis habeatur ut *iniusta* aut *nimis dura*, et petitur *retractatio* aut *emendatio*. Si intra *triginta dies* Episcopus petitioni non accedit, petitur testimonium recursus facti, et quaestio ad iudicem superiorem deferri potest. (Hergenröther-Hollweck, *Lehrb. des kath. KR.* n. 766, Laurentius, n. 337).

B) De remediis extraordinariis.

95. **De querela nullitatis.** — Si sententia contenditur invalida esse ob aliquod *vitium substantiale*, v. g. ob incompetentiam iudicis, ob manifestam iniquitatem [1], proponitur *querela nullitatis* iudici ipsi vel iudici superiori: practice semper iudici superiori et quidem simul cum appellatione proponetur [2]. Si vitium est ex defectu a partibus *sanabile*,

[1] Sententia est *iniqua* quae contra aequitatem, i. e. contra vera iura partium fertur: *injusta*, si ab eo qui iurisdictionem non habet vel spreta forma essentiali, v. g. non citato reo, lata fuerit.

[2] Bargilliat, n. 1536.

decem tantum dies habentur; si defectus est *insanabilis* (v. g. quia sententia est contra ius commune), *semper* proponi potest querela. Actio tamen in nullitatem perimitur praescriptione triginta annorum, ut omnes admittunt.

96. **De restitutione in integrum.** — Definiri potest: *actus quo is qui laesum se contendit, per officium iudicis reducitur in eum statum in quo foret, si asserta laesio non contigisset.* Potest versari tum circa laesionem *extraiudicialem*, v. g. ex contractu provenientem, tum circa *iudicialem*, quae ex actibus vel omissionibus sive iudicis sive ipsarum partium proveniret. Restitutio non conceditur in criminalibus, at tantum in causis civilibus, quando agitur de actu *valido* et *rescindibili: valido*, secus declaratio nullitatis est petenda, *rescindibili*, secus frustra petitur restitutio; at potest restitutio obtineri quoad *propositionem causae* ad probandam *nullitatem* vinculi matrimonialis vel professionis religiosae, si iam elapsum est quinquennium a Concilio Tridentino concessum ad reclamandum contra invalidam professionem (1).

Restitutio competit ordinarie *minoribus* (quibus assimilantur *ecclesiae. Instituta ecclesiastica*, nempe *collegia clericorum, hospitalia, monasteria*). At ab ea excluduntur *minores* qui *iuramento* sponte praestito contractum *firmaverunt*, vel qui, *post* adeptam *maiorennitatem*, *ratum* habuerunt quod in minori aetate egerunt.

Maiorennibus (post vigesimum quintum annum completum) restitutio non competit nisi *laesioni* quam passi sunt adiungatur alia causa, ut puta fraudulenta circumventio.

Restitutionem concedere potest iudex *ordinarius* administrationem habens (2), i. e. qui verum et proprie dictum tribunal habet, ut Episcopus, vel Vicarius generalis, sive contra propriam sententiam sive contra sententiam iudicis inferioris; nequit eam concedere *delegatus* sine speciali mandato, nisi agatur de restitutione incidenter mota in causa principali de qua cognoscit.

(1) Sess. 25, c. 19. De Regular.

(2) c. 9. X. De restit. in int. (I. 41.); PIRHING., *Ius canon.* h. tit. n. 61. sq.

Si vero de valore religiosae professionis post quinquennium elapsum agitur, vel de impugnando valore matrimonii post duas sententias successivas conformes, valori faventes (1), petenda est restitutio a S. Sede.

Tempus ad petendam restitutionem est *quadriennium* quod, pro minore laeso, currit a prima die anni vigesimi sexti aetatis, pro maiore a die laesionis cognitae aut remoti impedimenti quod petitioni obstabat.

Iudex audit alteram partem et, si locus est, restitutionem pronuntiat: tunc omnia restituuntur in statu quo erant ante laesionem factam: debet tamen adversarius indemnis servari quantum potest.

97. **De aliis remediis extraordinariis.** — I. Pro sententiis quae appellationem non admittunt, quia iudex superior non habetur, cuiusmodi sunt eae quae a SS. Congregationibus Romanis dantur, concedi potest *beneficium novae audientiae*, pro causis urgentissimis, ad petitionem partis quae se laesam putat (2).

Tunc iterum proponitur quaestio apud eamdem Congregationem. Apud S. Rotam vero appellationi locus est et in Lege propria, can. 12., determinatur constitutio iudicum appellationis.

II. *Recursus* etiam ad remedia extraordinaria pertinet. Proprio sensu (3) dicitur illa *provocatio* quae tantum ad Sedem Apost. fieri potest in aliquibus causis, in quibus nulla permittitur *appellatio,* ne *in devolutivo* quidem. Huiusmodi sunt sententiae ex informata conscientia (infra n. 108 sq. praes n. 113).

(1) Si tamen duplex sententia pro valore matrimonii lata sit a iudice R. Pontifici inferiori, licet ad R. Pontificem appellare etiam appellatione proprie dicta. Wernz, t. IV. n. 748. not. 92.

(2) Lega, t. I. n. 655.

(3) Minus proprie vocatur *recursus:* 1) appellatio extraiudicialis, cui denegatur effectus suspensivus; — 2) *restitutio in integrum.* — Latissimo sensu etiam recursus dici potest quaelibet *supplicatio* summo principi oblata, quae nullo titulo iuridico sed merae eius gratiae et benignitati commendatur. Cfr. Lega, l. c. t. I. n. 656 sq.

PARS III.

De processu criminali

I. Praenotanda.

98. I. **De iure Ecclesiae.** — Existere penes Ecclesiam potestatem coercitivam probatum est in quaestionibus Iuris publici. Haec ceterum sequitur ad potestatem Ecclesiae legiferam: ad efficaciam enim legis requiritur potestas invitos coercendi et noxios reprimendi. Sed ut recte exerceatur coercitio et vitetur praepotentia, necessarius est ordo iudicialis: inde « ex iurisdictione criminali Ecclesia per legitimum iudicium in foro externo fidelibus etiam invitis ob delicta determinata poenas infligit » (1).

99. II. **De materia iudicii et personis concurrentibus.** — Iudicium criminale, sicut et civile, requirit *materiam, iudicem, reum,* immo et aliquo modo *actorem. Causa,* seu *materia* iudicii, est *delictum,* i. e. culpa gravis, externa, suo actori imputabilis, redundans in detrimentum publicum (2). *Iudex* est, prae aliis, R. Pontifex qui per se vel per alios iudicare potest; hi alii vel iudices delegati erunt vel tribunalia (nunc S. Rota et pro causis fidei vel cum fide connexis S. Officium); — Metropolitae in causis appellationis; — Episcopi et Praelati Nullius in causis primae instantiae

(1) Laurentius, n. 343.
(2) Wernz, t. VI. n. 13.

suae dioecesis aut quasi-dioecesis (ex mandato speciali Episcopi Vicarius generalis, qui censetur unicum tribunal cum Episcopo et a quo directe ad Metropolitam appellatur); — in Ordinibus Religiosis, pro variis Constitutionibus, Capitulum generale, Generalis, Provincialis, Superior localis qui habet iurisdictionem quasi-episcopalem.

Reus est is qui traducitur in iudicium sub inculpatione criminis. *Actoris* partes olim suscipiebat *persona privata* quae *accusatorem* vel *denuntiatorem* agebat, nunc eas suscipere solet *persona publica* quae *promotoris* vel *procuratoris fiscalis* seu *iustitiae* nomine designatur. De hac variatione disciplinae aliquid amplius statim dicetur, occasione introductionis causae criminalis.

100. III. **De introductione causae criminalis.** — In Iure Romano modus ordinarius, immo fere exclusivus, causam huiusmodi introducendi, erat *accusatio;* in Iure Canonico, statim ab initio, viguit etiam *denuntiatio*, quibus duobus modis paullatim accessit *inquisitio*.

Definitur *accusatio:* « criminis alicuius apud iudicem competentem legitime facta delatio ad publicam vindictam » (1). *Accusator* facit causam quasi *propriam*, in *libello* accusationis designare debet crimen et eius auctorem, assumitque *obligationem probandi*, et, si in probatione defecerit, subeundi poenam *talionis*, i. e. eam poenam quam mereretur accusatus pro crimine ipsi imputato. Ob tremendum probandi onus et ex timore poenae subeundae, deterrebantur mali ab accusatione calumniosa, at non raro etiam boni ab accusatione veri delicti, unde multa crimina impunita manebant, non sine notabili boni publici detrimento.

In Iure Canonico praeter *accusationem* habebatur *denuntiatio iudiciaria*. Haec differt a *paterna denuntiatione* (aliter dicta *caritativa, fraterna*) quae fit ad Superiorem ut patrem, ut modo paterno delinquentem corrigat: *denuntiatio iudiciaria* est manifestatio alicuius delicti Superiori facta, non assumpto probandi onere nec proinde poena talionis.

(1) Santi, *Praet. i. can.* l. V. tit. 1. n. 2.

Haec denuntiatio dicitur *privata* si quis tantummodo propriam indemnitatem vel praeservationem intendit, *publica* si principaliter ad reparationem ordinis publici dirigitur.

Inquisitio tandem est investigatio criminosi, facta *ex officio* a iudice, nullo accusatore vel iudiciali denunciatore intervenien e: non agitur hic de illa inquisitione *generali*, quae est assidua vigilantia auctoritatis, qua crimina praevenire satagit, sed de inquisitione *speciali* quae directe tendit ad detegendos auctores alicuius criminis, et adhuc magis de *specialissim* quae dirigitur contra aliquam personam determinatam, de quodam crimine suspectam.

101. IV. **Conspectus historicus disciplinae Ecclesiae in introductione causae criminalis.** — Accusatio, quae iustificatur Iure naturali, S. Scriptura, praxi Iuris Romani, iam a primordiis Ecclesiae adhibita est simul cum denuntiatione. Causae criminales Christianorum ad Episcopos deferebantur qui forma *simplici* at *non pure arbitraria* iudicabant; quae forma plus minus quoad substantiam solemnitates ordinis iudiciarii accusationi innixas sequebatur; reis severae imponebantur poenitentiae (1). Data pace Ecclesiae et multiplicato numero causarum quae ab ecclesiasticis iudicibus dirimebantur, forma iudicii iam accuratius erat determinanda. Adoptata fuit procedura Iuris Romani per accusationem, cuius exemplum praebet causa Eutychetis in Concilio Constantinopolitano sub S. Flaviano habito, et causa eiusdem Eutychetis simul cum Dioscoro in Conc. Chalcedonensi (a. 451.) ubi omnes fere Iuris Civilis formalitates observatae fuerunt (2).

Retinuit autem semper Ecclesia denuntiationem, utpote in S. Scriptura clare indicatam (3). Inquisitionis quaedam quasi praeformationes in Iure Romano et in Iure Canonico habentur, « Innocentio tamen III. ipsiusque responsis et decisionibus tribuendum, quod inquisitorius processus suam

(1) Cf. Matt. XVIII. v. 15.; I. Cor. VI.; Constit. Apost. l. II. c. 47. sq.
(2) Devoti, *Instit. canon.* l. IV. tit. I. § V. not. 4.
(3) Matt. XVIII. 15-18.

plene determinatam formam induerit atque inter ordinarios procedendi modos locum definitive sumpserit » (1). Iudex prohibebatur inquisitionem specialissimam in aliquam personam instituere nisi haec *diffamata* fuisset de crimine quodam, quae *diffamatio* quasi partes accusatoris agebat. Poterat autem procedere vel *ex officio*, si ipsi de fama delicti constaret, *vel ad querelam* alicuius privati famam illam ad ipsum referentis (2). Immo postquam in tribunalibus civilibus, in Gallia (saec. XIII et XIV), in aliis regionibus (saec. XV. et XVI), usus alicuius *promotoris fiscalis* invaluit qui ad iudicem deferret nomina reorum, etiam in Iure Canonico inquisitio per aliquam personam publicam provocari potuit, quae ex officio famam criminis denuntiaret.

Nunc, post Tridentinum, modus ordinarius procedendi in causis criminalibus est processus per inquisitionem, at persona quaedam publica, nempe *promotor iustitiae*, munus *accusatoris* antiqui fere agit, dempto onere probandi et poenam talionis subeundi, si in probando defecerit. Accusatio, quamvis nulla lege explicite sublata, vix in usu est; et iamdiu in desuetudinem abiit, pro accusatore deficiente, poena talionis (3).

102. V. **De prosecutione causae criminalis.** — Introducta causa criminali, iudex eam cognoscere debet ut ad sententiam procedere possit. Duplex, generatim loquendo, existit forma cognitionis et definitionis causae: alia *solemnis*, *summaria* altera.

Forma *solemnis* iudicii criminalis, quae etiam dicitur *ordinaria*, quia olim communiter adhibebatur, concordat fere quoad omnia cum forma iudicii civilis; adhibebatur post accusationem, vel denuntiationem et, paucis mutatis, etiam post inquisitionem.

(1) Bouix, *De iudic. Eccl.* t. II. p. 128.

(2) In *denuntiatione* habetur libellus, qui in *querela* inquisitionem provocante non requiritur; at in querela semper debebat praecedere *fama* delicti quae pro denuntiatione vel accusatione nullo modo exigebatur.

(3) Cf. Laurentius, n. 343.; Santi, l. V. tit. II. n. 2. et alios communiter contra paucos.

Formae tamen simpliciores et expeditiores iam a tempore Gratiani, magis adhuc tempore Decretalium Gregorii IX. et deinceps inveniuntur: sic habebatur procedura *ex notorio*, quando crimen *notorium* erat, i. e. ita evidens, manifestum, ut celari non posset. Et tunc, relictis fere omnibus solemnitatibus, retenta tamen ad cautelam quadam procedura, statim ad sententiam poterat properari (1). Nec raro R. Pontifex aliquem iudicem delegans, formam procedendi simpliciorem ipsi praescribebat, ita ut « simpliciter et de plano ac sine strepitu et figura iudicii » (2) agere deberet. In causis criminalibus Regularium, permittebantur Superiores forma simpliciori procedere (3).

Clemens V *summarium iudicium*, ut modum regularem et legitimum procedendi in certis causis civilibus introduxit, duo statuens: 1.° in quibus causis liceret eo uti sine speciali S. Sedis licentia (4), 2.° quaenam formalitates iudicii solemnis vel retineri vel relinqui deberent (5).

Haec forma summaria ad quasdam criminales clericorum causas postea extensa (Conc. Trid. sess. 25. c. 14. de ref., contra clericos concubinarios), nunc ob praesentis temporis conditionem, qua vix non ubique in res et personas ecclesiasticas externam suam actionem exercere impeditur Ecclesia, facta est procedura ordinaria in causis clericorum tam disciplinaribus quam criminalibus. S. Congr. Episcoporum et Regularium modum hunc procedendi accuratius determinavit per Instructionem datam die 11. Iunii 1880. (6).

Haec, quamvis italica lingua conscripta, non tamen de-

(1) C. II. q. 1. c. 15 sq.
(2) C. 2. De V. S. V. 11. in Clem.
(3) C. 24. De accusat. V. 1.
(4) C. 2. De iudiciis II. 1. in Clem.
(5) C. 2. De V. S. V. 11. in Clem.
(6) Invenitur haec Instructio in Actis S. Sedis t. XIII. et in Append. apud Santi, t. I. Prümmer, etc. Cfr. Conc. Plen. Americae Lat. tit. XV. cc. 2. 3. Pro Statibus foederatis Amer. Sept. habetur Instr. S. C. de Prop. Fide a. 1883. data, quae fere eumdem modum praescribit ac praecedens. Cfr. Collectan. t. II. n. 1586.

claratur restringi ad Episcopos Italiae (immo Rescripto 14. Ianuar. 1882. fuit expresse concessa Episcopis Galliae): unde a pluribus iudicatur omnibus permissa, quod ceterum inscriptio comprobare videtur; dirigitur enim « Ordinariis locorum, ut formas magis oeconomicas adhibere valeant. in exercitio suae disciplinaris iurisdictionis super clericis » (1). De hac igitur procedura, utpote nunc, ex praxi, *ordinaria* et communi, paulo longius est tractandum.

II. De iudicio summario (2).

103. Iudicium summarium, ut procedura propria et distincta introductum a Clemente V., initio pro solis causis civilibus adhibebatur, et pro his quidem quae celerem exigunt solutionem sive ob conditionem litigantium (nempe pauperum, viduarum, extraneorum, Religiosorum) sive ob *periculum spirituale* aut etiam *corporale* ex mora timendum: huiusmodi sunt causae de electione et provisione beneficiorum, de nullitate vinculi matrimonialis, de usuris, alimentis, deposito, mercede, spolio. Formalitates vero sive retinendae sive posthabendae ab eodem Pontifice ita determinabantur: « Non sic tamen iudex litem abbreviet quin probationes necessariae et defensiones legitimae adhibeantur » hoc enim ipsum Ius naturale exigit. At decernitur: « ut iudex... necessario libellum non exigat. litis contestationem non postulet, tempore etiam feriarum... procedere valeat, amputet dilationum materiam: litem, quantum poterit, faciat breviorem; exceptiones, appellationes dilatorias et frustratorias repellendo: partium, advocatorum et procuratorum conten-

(1) Cfr. Acta et decr. Conc. Plen. Amer. Latin. tit. XV. c. 3. init. ubi statuitur iudicibus ecclesiasticis prae oculis habendam esse dictam Instructionem.

(2) Cfr. Lega, *De iud. eccl.* tom. IV. part. III. tit. 1. 2. 3.; Bargilliat t. II. n. 1509. sq.; Prümmer t. I. app. I.

tiones et iurgia, testiumque superfluam multitudinem refrenando » (1).

Forma vero ab Instructione S. C. EE. et RR. 11. Iunii 1880., cum additamentis 26. Mart. 1886. adhiberi *potest* in causis sive disciplinaribus sive criminalibus clericorum. Cum multa in Instructione illa non explicite indicentur, prae oculis habendum est in dubiis id quod in art. X commemoratur: « servatis... semper regulis iustitiae substantialibus ».

104. **De praecavendis delictis.** — Quia praestat delicta potius praecavere quam reprimere, Instructio graviter Episcopos monet de officio « invigilandi super suorum subiectorum mores et utendi remediis canonicis sive ad praecavendas sive ad corrigendas deordinationes »; (art. I). Inter media praecavendi mala « potissimum accensentur *exercitia spiritualia, monitiones* et *praecepta* » (a. II). Ut autem *praescribatur* usus istorum mediorum, iam praesupponitur *aliqua* clerici deordinatio, non ita gravis tamen ut iudicium exigat. Unde adhibenda non sunt nisi post *summariam* facti *verificationem*, cuius notitia ad Episcopum per denuntiationem, diffamationem, querelam delata est. Haec verificatio extraiudicialiter fit, parcendo famae accusati.

Si accusatio *vera* esse detegitur aut saltem suspicio *fundata* apparet, ad *canonicas* monitiones potest procedere Episcopus « vel in forma *paterna* et secreta (etiam per epistolam aut interpositam personam) vel in forma *legali*, ita tamen ut de earum executione constet ex aliquo actu » (a. VI). In forma *legali* generatim auditur incriminatus, ipsi communicantur accusationes et, si videbitur, probationes, necnon testium nomina et depositiones.

Si frustra adhibitae fuerint monitiones, intimatur delinquenti *praeceptum* « in quo declaratur quid eidem agendum aut omittendum sit » v. g. ne talem domum adeat, vel ut officia divina pie et rite obeat, et simul praecepto additur

(1) C. 2 De V. S. V. 11. in Clem. Cfr. supra n. 89. de solemnitatibus relate ad ipsam sententiam retinendis.

« *comminatio* respondentis poenae ecclesiasticae quam incurret in casu transgressionis » (a. VII). Quod praeceptum intimatur a cancellario curiae episcopalis coram Vicario generali vel duobus testibus, et « subscribitur actus a partibus praesentibus, quin et a praevento, si velit » imposita testibus, si videbitur, obligatione secreti (a. VIII).

Si ulterius procedendum erit, poterunt Episcopi formam sequi in Instructione sequentibus articulis tradita: monentur tamen non inde ipsis prohiberi recursum ad formam solemnem vel ad sententiam suspensionis ex informata conscientia, si casus ferat (a. IX) (1).

105. **De introductione et instructione causae.** — Omni meliori modo adlaborandum est ut veritas detegatur et vel culpa vel innocentia clerici eruatur. Ad haec dirigitur inquisitio *iudicialis*, quae fit ante convocationem rei, ut mediis legalibus de facto constet et probationes habeantur. Processus is informatorius « confici potest ab aliquo viro ecclesiastico probo et idoneo cui assistat actuarius » a. XII.). Factum criminosum probandum est per consueta media, authenticas informationes, confessiones extraiudiciales, testium auditiones, quae eam iuridicam probationem constituant « qua vel facti veritas omnino evidens sit, vel ea habeatur moralis certitudo, quae prudens dubium omnino excludat » (a. XVI).

Tunc *ad examen* vocatur reus et « in citatione, nisi obstet prudentia, proponi ei debent per extensum accusationes adversus eum intentae, ut se praeparare valeat ad respondendum » (aa. XX. et XXI.). Si iudicio se sistere renuat, iterum convocatur, statuto termino *peremptorio* simulque monetur quod, si adhuc obedire renuat, habebitur ut contumax. Si compareat, auditur in examine, et attente considerantur quae ad sui defensionem respondere valet.

Proceditur dein ad *contestationem facti*, i. e. « per formalem accusationem significatur accusato et factum criminosum de quo postulatur et probationes quibus innititur

(1) De sent. ex inf. consc. cfr. infra n. 108. sq.

accusatio » (1). Se defendere statim potest vel terminum postulare, eligitque in defensorem virum laicum vel ecclesiasticum ab Ordinario approbandum. Si ipse neminem elegerit, deputabitur defensor ex officio. Postquam is notitiam attente hauserit actorum necnon et *restricti* (i. e. *compendii* processus et conclusionum eius essentialium, quod causae instructor conficere debuit) (art. XXIX.), transmittuntur haec acta promotori seu procuratori fiscali qui iuxta art. XIII « in quacumque curia episcopali adesse debet ad iustitiae legisque tutelam ».

106. **De causae conclusione.** — Episcopus diem statuit pro causae *discceptatione* quae fit « coram Vicario generali, adstantibus procuratore fiscali, defensore et cancellario » (aa. XXXIII. et XXXIV.). Auditis tum *voto* procuratoris iustitiae, tum *deductionibus* (i. e. responsionibus, excusationibus) defensionis, pronuntiatur *sententia*, cuius partem dispositivam *ex dictato* scribit cancellarius, cum expressa mentione *sanctionis*, si accusatus damnatus fuerit.

Hic intra decem dies appellare potest, secus sententia executioni traditur. Si appellaverit, omnia causae acta (processus, restrictum, defensio, sententia) ad iudicem superiorem deferuntur qui appellanti terminum viginti dierum constituit ut sibi defensorem ab ipso approbandum constituat. In causa appellationis, post processum summarium mota, debet iudex superior eamdem formam processus adhibere (a. XLII.).

Instructio tandem ultimo loco casum considerat quo clericus, contra privilegium fori, de crimine communi apud laicum iudicem accusatus et traductus fuerit; Ordinarius tunc inquiret modo summario de facto criminoso et de poenis forte incursis, at prudenter abstinebit a iudicanda causa, et sese in remediis provisoriis continebit, v. g. ea statuens quae interim ad bonum animarum necessaria erunt. Iudicio dein absoluto et accusato liberato, curia episcopalis pro-

(1) Lega, IV. n. 317.

cedet ex informationibus prius habitis, « et quidem iuxta modum in hac Instructione praescriptum » (art. XLIII.).

107. **Scholion. De praescriptione delictorum in causis criminalibus** (1).

Si elapsum fuerit tempus a lege determinatum quin alicuius delicti reus in iudicium vocatus fuerit, *poterit* postea invocare pro se praescriptionem ; quod si eam non invocaverit, valebit iudicium contra ipsum institutum. Si praescriptio invocata recognoscitur legitima, tunc perimitur *actio criminalis*, i. e. nequit de crimine vindicta sumi ob ordinem publicum laesum, non perimitur tamen *actio civilis*, et manet reus reparationi obnoxius ob damnum forte aliis illatum. Immo non tollitur *exceptio*. vi cuius potest repelli reus ab ecclesiastica provisione.

De regula generali tempus necessarium ad praescribendum est *unius anni* pro actione *iniuriarum*, *quinque* annorum pro *delictis carnis ordinariis*, *viginti* annorum continuorum pro *ceteris delictis* ; immo *atrociora* quaedam crimina, veluti parricidium, haeresis, simonia, *nunquam* praescribuntur (2).

Haec omnia de quibus olim inter auctores disputabatur, quamvis nondum lege quadam ecclesiastica determinentur, explicite traduntur in decisione data a S. C. EE .et RR. in causa Lublinensi 22. Mart. 1898, cum approbatione Summi Pontificis (3).

(1) Lega tom. IV. n. 187. sq. Aichner *Compend. Iuris eccl.* § 221. *Schol.*

(2) Wernz, t. VI. n. 84. not. 63.

(3) *Acta S. Sedis*, t. XXX. p. 677.

PARS IV.

De sententia ex informata conscientia [1]

Quando clericus aut etiam laicus, qui statum clericalem amplecti vult, de delictis gravibus convictus est quae ipsum ab ordinibus accipiendis vel exercendis indignum reddunt, arcendus esset per proprium Praelatum ab Ordinatione aut Ordinum (et forte etiam officiorum) exercitio. Ubi autem delictum mansit occultum, res difficilior evadit : nam ipsum publice de delicto convincere aliquando impossibile, saepissime minus conveniens erit. Aliunde ministrum indignum assumere aut in exercitio potestatis suae retinere sanctitatem Ecclesiae multum dedecet. Haec fuit ratio cur sententia ex informata conscientia ut modus coercitionis induceretur.

I. De natura et origine huius sententiae.

108. Sententia *ex informata conscientia* est remedium *extraiudiciale* et *extraordinarium* quo Superior ecclesiasticus *prohibet ascensum* ad Ordines superiores vel *suspendit clericum a ministerio* suo, ob delictum grave et occultum, nulla

[1] Bouix *De iud. eccl.*, t. II. p. 310. sq.; Lega, *Praelect. de iudic. eccl.*, t. IV. tit. VI.; Bargilliat, t. II. n. 1514. sq.; Laurentius, n 347. sq.; Pallottini, *Pugna Iuris pontificii statuentis suspensiones extraiudicialiter.. et Imperii easdem abrogare molientis.*

praemissa iuridica informatione, nullo ordinario processu at ex causis sibi notis et in conscientia perpensis.

Iure antiquo, in Decreto Gratiani expresso, et Iure Decretalium, in neminem ferri potuit sententia nisi in convictum aut sponte confessum (1) : inde etiam nemo, nisi iudicialiter de crimine convictus, arceri poterat a suscipiendis Ordinibus aut ab exercendis Ordinibus aut officiis iam susceptis. Hinc regula ab Alex. III. (1159-1181.) stabilita, in Decretalibus Greg. IX. admissa, quae in Summario capitis quarti de temp. ordin. et qual. ordin. (I. 11.), sic compendiatur: « Criminosus occultus moneri potest ne promoveatur ad Ordines, sed prohiberi non potest ». Is enim, ut in capite statuitur, post dignam poenitentiam sui delicti. in suo gradu quidem retinetur, at monendus est, ut eo contentus, ad Ordines superiores non adspiret; « verumtamen, quia peccatum occultum est, si promoveri voluerit, eum non debes aliqua ratione prohibere »

Intacta mansit facultas Praelatis regularibus a Lucio III. (1181.-1185.) concessa, suis subditis quorum « commissa secreta noverint », i. e. occulta delicta quibus Ordinibus indigni reddebantur, promotionem ad Ordines denegandi (2).

Concilium Tridentinum, in sess. 14. de ref. c. 1., dispositionem Lucii III., hucusque ad Superiores et subditos *regulares* restrictam, ad Praelatos et clericos *saeculares* extendit. Addidit vero novam prorsus dispositionem, nempe ut clerici per competentes Praelatos ab Ordinibus vel officiis ecclesiasticis iam susceptis ob occultum crimen *suspendi* possent.

Prohibitio vero et suspensio ita rigorose sustinentur ut a nemine contra voluntatem Praelatorum relaxari possint : unde praeter Praelatum qui eas decrevit, solus S. Pontifex eas tollere potest.

(1) Cfr. C. 4. 17. X. De temporibus ordinationum et qualitat. ordinandorum, I. 11.

(2) C. 5. h. t. I. 11.

II. De honestate et convenientia huius dispositionis.

109. Hanc Concilii Tridentini dispositionem acriter impugnaverunt Acatholici et Iansenistae, quasi arbitrio et iniustitiae latam panderet ianuam.

At 1) falso supposito innituntur impugnationes illae: nam *a*) impossibile non est crimen certo cognoscere extra processum iudicialem; ex natura rei non requiritur ut omnes et singulae poenae non nisi post processum iudicialem rite institutum infligantur, secus omnes poenae a patrefamilias inflictae, imo quamplurimae in ordine militari et civili statutae, plane iniustae essent dicendae: ordo enim iudiciarius in istis poenis decernendis non servatur (1); periculum vero iniustae et arbitrariae damnationis sufficienter cavetur per recursum semper patentem ad S. Sedem.

b) subditus non periclitatur iuribus suis. Quodnam enim ius habet ad promotionem vel exercitium Ordinum, qui crimina occulta commisit, quae ipsum tanto ministerio indignum reddunt? periculum infamiae aliter poterit impediri et tandem, si non omnino vitari potest quaelibet suspicio, sibi ipsi eam imputare debet. Imo in ipsius potius favorem vergit, quod Episcopus eo modo eum arcens, non teneatur omnia possibilia media procurare ut crimen detegatur et reum publice convictum damnare et arcere possit.

2) Potestas illa fundatur in lege ecclesiastica universali cui, ut constat ex principiis dogmaticis, nihil inesse potest fidei, bonis moribus ipsisque sanctionibus iuris naturalis contrarium (2). Confirmatur ex constanti praxi S. C. Concilii. Accessit tandem solemnis declaratio Pii VI. contra Pistorienses, qua de-

(1) Cf. Pallott. l. c. cap. 5. art. 1.

(2) Wernz, t. I. n. 92, Suarez, *De legibus*, l. IV. c. 6. n. 22.

claratur propositio, « quae damnat ut nullas et invalidas suspensiones *ex informata conscientia:* — falsa, perniciosa, in Tridentinum iniuriosa » (1).

III. De causa, obiecto et subiecto sententiae ex informata conscientia.

110. **Causa** cur talis sententia pronuntietur, debet esse delictum *grave* et *occultum*: 1) *grave* quidem ob gravitatem ipsius poenae; et consentiunt Doctores, innixi cap. 4. et 5. de temp. ordin. I. 11. unde desumptum est c. 1. sess. 14. Conc. Trid.; etiam ex Instructione S. C. de Prop. Fide, 20. Oct. 1884. quae, pro locis missionum normas quasdam tradens, pro exercitio potestatis ferendi sententias *ex inf. consc.*, semper gravia delicta considerat. Cf. Collectanea ed. 1. n. 1009.);

2) *occultum*, quod sic intelligi debet « *a*) illud quod in foro externo nec probari nec condemnari potest; *b*) illud quod, licet legitimis probationibus possit demonstrari, tamen id fieri non possit absque fidelium scandalo et maiori clerici ipsius delinquentis detrimento » (2). Quod delictum debeat esse occultum statuitur in dicta Instructione et est nunc certum ex praxi et declarationibus S. Cong. Concilii (3).

(1) Denz-Bann. n. 1549 : prop. 49 Syn. Pistor. Non inde tamen infertur nullum periculum involvere talem potestatem Episcopis concessam. Propterea restringitur ad casus *occultos* ne impuniti secus maneant. Cfr. Braun, *De susp. ex inf. consc. ob occulta solum crimina inferenda*, Wirceburgi, 1868., qui bene evolvit rationes propter quas ad crimina *publica* dispositio tridentina extendi non permittitur.

(2) Santi, l. V. tit. I. n. 18. Contradicunt tamen alii de hoc secundo casu. Cf. *Nouvelle Revue Théologique* 1913. p. 752, sq.; *Monitore ecclesiast.* 31 Jul. 1913.

(3) Lega, l. c. n. 396. Iam Bened. XIV., *De Syn. dioec.* l. XII. c. 8. et Const. « *Ad militantis* » 30 Mart. 1742., loquens de causis propter quas infligi possit haec susp., *sola* crimina *occulta* recensebat, ne alludens quidem ad publica.

Sufficit tamen, si plura sint delicta, ut unum sit occultum, quod si forte postea publicum evaserit, manet sententia.

111. **Obiectum**. — Extenditur potestas Praelatorum: 1) ad *arcendos* subditos ab *accipiendis* Ordinibus; 2) ad *suspendendos* clericos a suis *Ordinibus* seu *gradibus* vel *dignitatibus* ecclesiasticis. « Ei, cui ascensus ad sacros Ordines a suo Praelato, ex *quacumque causa etiam ob occultum crimen, quomodolibet etiam extraiudicialiter* fuerit interdictus; aut qui suis *Ordinibus*, seu *gradibus* vel *dignitatibus* ecclesiasticis fuerit suspensus, nulla... restitutio suffragetur » (1). Constans et perpetua S. C. Concilii sententia fuit, teste Benedicto XIV. (*De Syn. dioec.* l. XII. c. 8. n. 3.) facultatem factam a Trid. procedendi extraiudicialiter et ob delictum occultum non restringi ad *coercitionem* ab *Ordinibus suscipiendis* sed extendi ad *suspensionem* ab *Ordinibus* vel *officiis* iam *susceptis* (2).

Cum autem versemur in *odiosis*, nequit extendi potestas ad alias poenas in textu non expresse contentas, v. g. ad *interdictum*, *carcerem*, *suspensionem* a *beneficio* aut fructibus beneficii, (nisi *indirecte*, quatenus debebit suspensus stipendium solvere vicarii seu oeconomi sibi substituti) (3). Suspensio *perpetua*, ex praxi hodierna S. C. Conc., non permittitur: videtur enim aequivalere privationi officii, et gravior esse quam ut summarius saltem processus non praecedat (4).

112. **Subiectum** *activum* sunt *Praelati* sive *Praepositi*: quo nomine intelligendi videntur omnes *Ordinarii* (5), i. e. imprimis *Episcopi*, quos specialiter spectabat Tridentinum, *Praelati* regulares, quibus facultas haec iamdiu competebat saltem quoad exclusionem a suscipiendis Ordinibus, *Vicarii Apostolici*, *Praelati Nullius*, imo probabiliter *Vicarius capitularis* qui in iura Episcopi succedit, nisi exceptio statuatur,

(1) Trid. sess. 14, c. 1 De ref.
(2) S. C. Conc. 24 Nov. 1654; Cf. Lega l. c. n. 389-90.
(3) Lega l. c. n. 400.
(4) Lega n. 402.
(5) Cf. Instr. S. C. de Pr. F. passim.

quae in casu saltem explicite et expresse non habetur. Propter controversiam tamen consultius ea non utetur. At *Vicarius generalis* indiget *speciali* mandato Episcopi.

Subiectum passivum sunt 1.° *laici* quoad *promotionem* (1); 2.° *clerici regulares et saeculares* quoad utramque dispositionem Tridentini; imo et 3.° *Regulares* quos Episcopus suspendere poterit ab audiendis confessionibus ex causa confessiones concernente.

IV. De modo procedendi in ferenda sententia ex inf. consc.

113. Plures traduntur normae in citata Instruct. S. C. de Prop. F., quae, etsi Ius *commune* per se non constituunt, at tantum ius particulare regionum huic S. Cong. subiectarum, perspectissimae sunt prudentiae regulae et fere quoad omnia innituntur praxi S. C. Concilii.

Cum sententia ex inf. consc. sit remedium *extraiudiciale* et *extraordinarium,* non requiruntur ullae formae iudiciales nec canonicae admonitiones. At « magnopere praestat praemittere monitionem paternam nedum ut curetur emendatus, sed etiam ut pateat an rationes collectae in inquisitione aliquam forsan patiantur exceptionem, quae illarum vim dissolvit ». (Lega, t. IV, n. 411.). Ceterum, ut patet, servandum est Ius naturale et leges prudentiae, adhibendaeque sunt omnes cautelae, quae rerum veritati detegendae natae sunt. Non ergo sufficit intima persuasio Praelati, sed tales habere debet informationes ut possit, si quando suspensus ad S. Sedem recurrat, suam sententiam probare; quas informationes secreto et extraiudicialiter ut plurimum colliget.

Immo non prohibetur Episcopus adhibere, in toto aut ex parte formalitates iudicii sive ordinarii sive summarii, at debebit exprimere in sententia se agere vi capitis 1.

(1) Lega l. c. n. 405.

sess. 14 Concilii Tridentini. Haec sententia, iuxta communem praxim, quam Instructio citata, pro Missionum locis obligatoriam reddit, *scripto* fit, et clare exprimit *a quo Ordine* vel *officio* et *ad quod tempus* suspendatur reus; non tamen tenetur Episcopus ipsi manifestare nec scripto nec viva voce causam seu motiva sententiae.

Si processu canonico reus fuerit *convictus* et *condemnatus* et *appellaverit*, nequit Episcopus, pendente appellatione, eum suspendere *ex inf. consc.*; at contra, si in *iudicio absolutus* fuerit et tamen constet extraiudicialiter Praelato de eius culpabilitate, poterit illum suspendere ex informata conscientia.

Ab hac sententia Praelati non datur *appellatio proprie dicta*, ne in *devolutivo* quidem, at manet semper *aditus* seu *recursus ad S. Sedem* cum effectu tantum *devolutivo* (1); unde si interim appellans violaverit suspensionem, incurret irregularitatem (2). Praelatus contra cuius sententiam recursus fuit interpositus, debebit eius aequitatem S. C. Concilii probare: raro quidem felicem exitum habuit recursus contra Episcopum prohibentem *ab Ordinum susceptione*, at non infrequenter cassata est *suspensio* vel ob defectum probationum sufficientium, vel quia delictum occultum non fuerat et proin via iudiciali, minime autem remedio illo extraordinario, utendum fuisset Praelato.

(1) Lega l. c. n. 412. Ojetti, *Synops.* v. Informata consc.
(2) S. C. C. 21. Iun. 1625.

A. M. D. G.

INDEX ANALYTICUS

Quaestio I. De rebus ecclesiasticis temporalibus.

Pars I. De bonis ecclesiasticis.

Sectio I. De bonis ecclesiasticis in genere.

Articulus I. De acquisitione et possessione bonorum ecclesiasticorum.

I. Notiones et notae historicae . . . . . PAG. 10

II. De iure Ecclesiae acquirendi et possidendi bona temporalia . . . . . » 13

III. De subiecto dominii bonorum ecclesiasticorum . . » 20

Articulus II. De bonorum ecclesiasticorum administratione. . » 23

Articulus III. De eorumdem alienatione . . . . . » 26

Sectio II. De bonis ecclesiasticis in specie.

Articulus I. De bonis beneficiorum . . . . . » 32

Articulus II. De bonis ecclesiarum . . . . . » 35

Articulus III. De fundationibus ecclesiasticis . . . . . » 36

Pars II. De locis sacris.

Notiones et notae historicae . . . . . » 39

I. De ecclesiarum aedificatione et reparatione . . . . » 41

II. De ecclesiarum consecratione . . . . . » 44

III. De ecclesiarum reconciliatione. . . . . » 47

IV. De ecclesiarum immunitate . . . . . » 48

Pars III De coemeteriis et sepultura ecclesiastica.

I. De coemeteriis . . . . . » 51

II. De sepultura ecclesiastica . . . . . » 54

Quaestio II. De iudiciis ecclesiasticis.

Praenotiones. De existentia et ambitu potestatis iudicialis Ecclesiae . . . . . » 63

Pars I. Notiones generales de iudiciis.

I. De iudiciis et personis ad iudicia concurrentibus.

A. De natura et speciebus iudiciorum . . . . . » 67

B. De iudice . . . . . PAG. 68
C. De his qui sunt partes vel aliter iudiciis intersunt. » 71
II. De iudiciorum ordinatione et foro competente. . . . » 74
Pars II. De processu litigioso civili.
Praenot. De extraiudiciali litis compositione . . . . » 79
I. De introductione causae . . . . . »
De oblatione libelli, citatione, exceptionibus, litis contestatione . . . . . » 80
II. De instructione et prosecutione causae.
A. De probationibus in genere . . . . . » 83
B. De probationibus in specie . . . . . » 84
I. De probationibus improprie dictis.
De confessione, de notorio. . . . . » 84
II. De probationibus proprie dictis
De inspectione oculari, testibus, instrumentis, iuramento » 85
Schol. De praesumptionibus . . . . . » 88
C. De instructione et prosecutioue causae ope probationum » 90
III. De consummatione seu decisione causae.
De sententia eiusque executione . . . . . » 91
IV. De remediis Iuris.
A. De appellatione . . . . . » 93
B. De querela nullitatis et restitutione in integrum . » 96
Pars III. De processu criminali.
I. Praenot. De potestate Ecclesiae . . . . . » 99
De introductione causae per accusationem, denuntiationem et inquisitionem; de prosecutione causae. » 100
II. De iudicio summario . . . . . » 104
De praecavendis delictis. . . . . » 105
De introductione, instructione et conclusione causae. » 106
Schol. De delictorum praescriptione . . . . . » 108
Pars IV. De sententiis ex informata conscientia.
A. De natura et origine harum sententiarum . . . » 109
B. De earum honestate et convenientia . . . . . » 111
C. De earum causa, obiecto et subiecto . . . . . » 112
D. De procedura sequenda . . . . . » 114

348.71
R 525
RIVET,L.
5988
AUTHOR
Institutiones.. Privati
TITLE
DATE LOANED
BORROWER'S NAME
ROOM NUMB
NOV 7 1986
5988